

HA AKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2011 – Årgang 4

Jernbaneparken i Mysen sentrum

For den storstilte «oppussingen» av Mysens indre kjerne begynte på 1980-tallet. Vi ser Aaberge-gården hvor Gundelsby drev farvehandel, Gundelsbygården (murbygning) hvor bl.a. Gunnar Langthor drev gullsmedforretning, og ikke minst den idylliske jernbaneparken med musikkpaviljong, hvor man kunne sette seg ned på en av krakkene og nyte småbyens trafikk som gled forbi, eller kanskje man ventet på toget som skulle bringe Mysen-borgere til hovedstaden.

Redaksjonens hjørne

Kong Håkon IV Håkonsson ble født på Folkenborg i 1204. Tidsskriftet Haakon så dagens lys på samme sted i 2008. Det var på 48 sider pluss omslag. Lik kongen det er oppkalt etter, har redaksjonskomiteen ført en ekspansiv politikk og nesten doblet sidetallet i dette nummeret som er det fjerde i rekken. Det er ingen rød tråd i Haakon IV-heftet, det er like variert som bygda vår er. Kongen døde på Orknoyene i 1263. Heftet vårt lever, og vi trenger hjelp til neste utgave.

Det er vår nære fortid vi først og fremst fokuserer på, ikke sagatidens bragder. Bragder kan være så mangt, vi er mest interessert i å få dokumentert hendelser på godt og ondt i livet til de som er litt eldre. Det kan ligge både bragder og udåder i dette. Mest er det nok glimt fra livsløpet til ganske vanlige mennesker vi er interessert i, men også stoff om enkeltmennesker som har utmerket seg og bør huskes, som av den grunn bør være med.

Som redaktøren av det første Haakon-heftet, Karl Ole Engen, skrev i 2008; «Våre liv er historie som kan fortelles i skrift og bilder til glede og nytte for kommende tider og generasjoner».

Kjære lesere La oss sammen fortsette og brodere på denne duken som er livsveven vår. Vi tar imot både fine dekorasjoner og kaffeflekker, slik er jo livet. Send oss manuskript og fotografier. Send oss ideer om steder, folk og hendelser som bør dekkes i neste Haakon. Ga en av artiklene i dette nummeret deg noen ideer? Ta kontakt med en av oss i redaksjonskomiteen før du glemmer det.

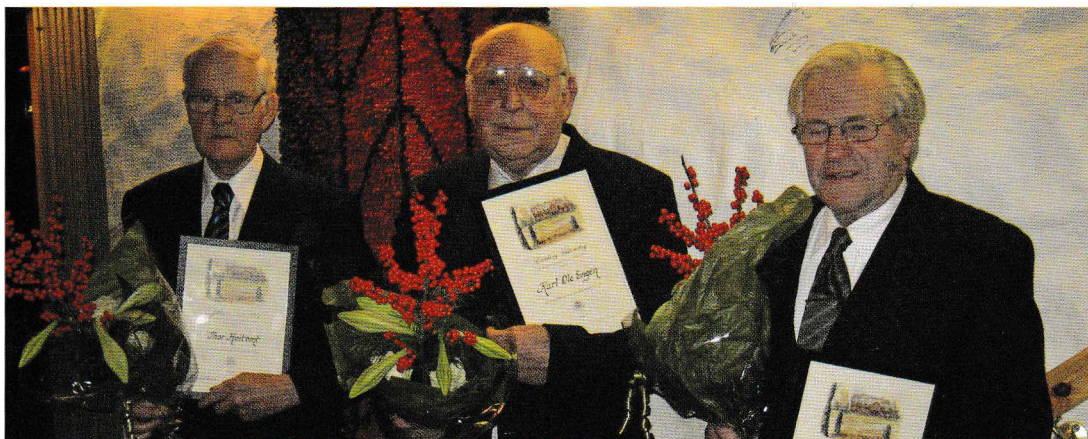
Støtt opp om Eidsberg historielag, og kom gjerne til Torsdagsklubben på museet andre torsdag i måneden. Der treffer du hele redaksjonskomiteen, og noen til.

Redaksjonskomiteen 2011. Foran Jorun Garseg og Jorun Westerby. Bak fra venstre Halvor I. Kolshus, Thor Høitomt, Karl Ole Engen og John Sævik.

- Redaksjonens hjørne
- Æresmedlemmer.
- Saribakke. *Karl Ole Engen*
- Kirkebylåvens historie. *Thor Høitomt*
- Da Mysen ville skilles. *Eva Tveter*
- Veltepetter fra Trømborg. *Eva Tveter*
- En sang fra Mysen. *Olav W. Haaje*
- Vår brune kirke. *Olav W. Haaje*
- Edwin Ruud - mannen og hospitalet. *Reidar Floeng*
- Brev til Amerika i 1931. *Berit Brevik*
- Eidsberg lille damptreskelag stiftet 1877. *Erling Mustorp*
- Hageparseller i Mysen. *John Sævik*
- I manns minne. *Tenor Bondekvinnelag har intervjuet noen av sine eldre medlemmer.*
- Smed Nils Undrum. *Nils Johan Undrum*
- Juledrammen 1942. *Faksimile av annonse*
- Minner fra krigen. *Erling Mustorp*
- Eidsberg Mannskor, et kapittel om bygdehistorien. *Hakon Koht-Norbye*
- Indre Østfold Bygdekor. *Hakon Koht-Norbye*
- Brev fra Enerhaugen. *Helge Bergland*
- Minner fra barneåra og oppover. *Maren Løken f. Kolshus*
- Finnes slike kvinner fortsatt, tro? *Utdrag fra heimkunnskapsbok fra tidlig på 1950-tallet*
Rart at vi lever.
- Eidsbergsang fra 1910. *Ole H. Mysen*

Nye æresmedlemmer i historielaget

På Eidsberg historielags 90-årsjubileum i 2010 ble det utnevnt tre nye æresmedlemmer, som på hver sin måte har gjort en stor innsats for historielaget. Fra venstre: Thor Høitomt, Karl Ole Engen og Kjell Undrum.

Alle lag og foreninger har sine ildsjeler. Så også Eidsberg historielag. På lagets 90-årsjubileum i 2010 ble det utnevnt tre nye æresmedlemmer, som på hver sin måte har gjort en stor innsats for historielaget.

Sammen med tidligere utnevnte æresmedlemmer, Ragnhild Tutturen, Johs. Larsen og Olav Mjelde har de bidratt til et aktivt og levende historielag, samt lagt grunnlaget for Folkenborg museum, slik det fremstår i dag.

Inntil år 2000 eide Eidsberg historielag Folkenborg museum. Det var oppnevnt en styringsgruppe som sto for museet og la frem aktivitetsplaner for behandling i styret i Eidsberg historielag.

Thor Høitomt og Karl Ole Engen var medlemmer av denne gruppa i mange år. De jobbet mye sammen med prosjekter som Kirkebylåven, og ikke minst med omdisponeringen av museet til stiftelsen Folkenborg

museum, som senere ble innlemmet i Østfoldmuseene. De er begge ivrige på å ta vare på historien. Thor var formann i historielaget i mange år, og siden var han formann i stiftelsen frem til 2010. Karl Ole har vært regnskapsfører for museet, historielaget og bygdebokfondet. De har samarbeidet om opprettelse av stiftelsen Folkenborg museum. Karl Ole startet torsdagsklubben som bl.a. er opphavet til heftet Haakon, og et aktivt kontor på museet med scanning og digitalisering av bilder.

Kjell Undrum har også gjort mye for å ta vare på historien. Han er ivrig samler av kulturminner, registrering av husmannsplasser og gamle minnesmerker. Han var en av dem som gikk foran med registrering av kulturminner på internett. Eidsberg kommune var pilotkommune for prosjektet. Kjell har ledet komiteene for gjengrodde stier og slektsgransking i mange år.

Saribakke

Fra finnerydning, husmannsplass, planteskole, demonstrasjonsfelt og klengeanstalt til byggefelt

Av Karl Ole Engen

Østreng skog (gnr. 51, bnr. 10)

Husmannstiden var forbi på Saribakke i 1902, og ble etter denne tiden kalt Østreng skog. Skogen kom fra Østreng vestre, gnr. 51, bnr. 2. Eiendommen ligger ved og på Monaraet syd for veien Oslo–Ørje, ca. 1–2 km fra Mysen stasjon og inntil eiendommene Skofterudenga og Vandogg. Området besto av ca. 343 da. skog og ca. 100 da. innmark. Innmarka var omgitt av

skog på tre kanter og kaltes for Økern. Det var ikke vanlig at en husmannsplass disponerte så store arealer.

Smaalenene Amts Skogselskap

viste sin interesse i eiendommen. Allerede i 1903 kjøpte styret i selskapet eiendommen til planteskole. Kjøpesummen for eiendommen var kroner 20 000 (skj. tgl. 16.10.1903). I 1910 ble det oppført klengeanstalt og

Husmannsplassen Saribakke på Folkenborg museum.

kontorbygning. I 1935 ble arealet utvidet og lagt til med fem mål jord. Denne utbygging ble utført av foren ingen «Skogens venner», men ble senere overtatt av Smaalenene Amts Skogselskap. Klengeanstalten er et større anlegg for å frigjøre frøet fra sin naturlige plass i konglen. Konglene legges på hyller av ståltrådnnett, eller i roterende tromler i særegne klinge-rom, som med enkle varmeovner varmes opp til ca. 45 graders varme. Ved varmpåvirkning åpner konglen seg og slipper frøet. I mindre skala kan klekking foregå i solkasser med stål-trådnnett.

Skogtakst

I 1942 ble det holdt 20 prosent linjetaksering. Ved denne taksten ble hele 84,3 % av totalarealet ført i bonitet I, og dårligere enn bonitet 2 finnes ikke. En vesentlig del av skogen var kultur-skog og besto av yngre og middel-aldrende skog. Bartrekubikkmassen var 108 m³ pr. ha. Den hadde en nytt-bar tilvekstmasse på 254 m³, tilvekst-prosent på 6,99 og en god tilnærmet normal hugstklassefordeling. Etter en del års erfaringer ble planteskoledelen nedlagt da Glende ved Halden viste seg bedre skikket (1917). Mesteparten av innmarken, som var 97,2, dekar ble tilplantet med granplanter. Det var pr. 31.12.1965 satt ut ca. 282 000 planter, vesentlig gran. Arealet var nå ifølge taksten satt til 443,2 dekar. Det er holdt takster både i 1951 og 1961. Disse takstene er utført av Det norske skogselskap. Det norske skogforsøksvesen anla en del forsøksfelter i skogen for å studere produksjonen. Feltene var anlagt i skog som var plan-

tet på tidligere dyrket mark. De ble behandlet med regulære tynninger hvert tredje år siden 1927.

Feltene var blant de forsøksfelter i Øst-Norge som viste den største produksjon pr. arealenhet. Kubikkmassen hadde økt ifølge taksten i 1942 fra 4188 m³ til 7.240 m³ i 1961. Det var utarbeidet driftsplan for perioden 1961–1971. Ellers var det ikke store avvik bortsett fra hugstklassefordelingen V, a og b. Det tyder på at det var drift av hugstmoden skog i klassene V, a og b. siden taksten i 1942.

Minnesteinen

Styret i Smaalenenes Skogselskap var P.N. Anker, Kai Møller, L. Gjulem, H. Krogstad og E.L. Frøland (stortingsmann Birger Braadland, f. 1879, d. 1966, var styreformann fra 1925–1950). Funksjonærer var K. Folkestad, S. Gjørwad og M. Lindegaard.

Østreng skog har gjennom alle år vært et utmerket demonstrasjonsfelt, og vist en meget fordelaktig kapitalanbringelse for selskapets økonomi. Styret la også til grunn at eiendomsmens skog har tilstrekkelig areal til demonstrasjoner for kurser og fagmøter, idet skogen har lerk, rene gran og furubestander som blandede bestand (gran og furu).

Det var kurser og faglige møter for skoginteresserte i landet, men også utlendinger var interessert i bestandspleien av Østreng skog, og deltok i møtene. Det antas at Smaalenene Amts Skogselskap ville ære styret og funksjonærenes arbeid for god økonomi, og riktige faglige avgjørelser, ved å reise en minnestein i Østreng skog. Det er ikke funnet noe annen

Fra oppholdsrommet på Saribakke.

grunn til at minnesteinen med styrets og funksjonærenes navn i en ramme på steinen, ble reist.

Steinen

er 13. mai 2011 flyttet til Folkenborg museum og er plassert på husmannsplassen. Østfold skogselskap bevilget kroner titusen til flytting og Eidsberg kommune har i skriv av 11.10.2007 gitt tillatelse til å flytte minnesteinen til museet. Entreprenør Per Kirkeng og Ole Anders Aasgård fikk minnesteinen på plass.

Den gamle stua på Saribakke ble overtatt som bolig av Lars Jørgen Larsen, f. 18.11.1885, d. 10.07.1961, og hans kone Anna Lovida, f. 04.04.1893, d. 26.12.1974. Hun kom fra Holstalje (jfr. folketelling 1900 og 1910). Lars

Jørgen er født på Bergsplassen, døpt 02.02.1896 i Eidsberg kirke. Foreldre var husmann Emil Larsen, f. 13.01.1870 og Annette, f. 24.03.1863, viet 13.12.1891. Det ser ut for at Lars Jørgen vokste opp i lengre tid på Saribakke (se folketellingen 1900 og 1910).

I Lars sin tid som skogvokter var plantefeltene vokst opp til juletrestørrelse. Det gikk nok ut en del juletrær, men Larsen kom på plass og fikk stanset, trodde han, juletrehugsten Dette gjentok seg i flere år, men både Larsen og tilveksten på juletra fikk satt en stopper for denne sporten som mange kalte det. Larsen var skogvokter til han døde i 1961. Etter hans død flyttet Anna til Mysen, men brukte Saribakkehuset i sommertiden til det ble flyttet til Folkenborg museum.

Barnebarnet Turid Grønnevik, forteller at hun som jentunge var mye på besøk hos bestemora på Saribakke. Hun forteller at hun husker godt store hus som sto tomme, og som ungene lekte i noen ganger. Bolighuset lå like ved den gamle kongeveien, og på andre siden av veien var uthusmed dø. Hun forteller at når det var mørkt måtte bestemora følge henne dit. Hun mener å huske at minnesteinen stod øst for dette uthuset.

Eidsberg kommune

kjøpte hele eiendommen, ca. 443 dekar, for kroner 2 500 000. Eiendommen ble tinglyst 28.12.1971.

Kommunen laget reguleringsplan, der arealet egnet seg til boligbygging. Vei, vann og kloakk ble bygget. Arealet kom i stand og ble lagt ut for salg til utbygging. Areal med grusforekomster og skog i vanskelig skogsterreng er holdt utenom planen, og er uforandret i området. På arealet til boligtomter er det bygget 147 fine hus, romslige tomter og flotte hager.

Våren 1979 ble stua på Saribakke tatt ned for å flyttes til Folkenborg museum. Arbeidet begynte 25.04.1979, og ble utført av Reidar Skårer og Ola Gundersen. Det ble en del dugnad før huset ble ferdig. Husmannsplassen med stua fra Saribakke på plass, ble åpnet på bygdestevne 12.08.1991 av formann i Norges bonde- og småbrukslag, Per Olaf Lundteigen, som klippet snora. Ifølge Indre Smaalen-enes Avis var det møtt frem et stort publikum for å overvære seremonien.

Minnesteinen som nå står på husmannsplassen på Folkenborg museum.

Husmannsplassen Saribakkes historie

Saribakke var en husmannsplass til Østre Østreng, gnr. 51, bnr. 1. Navnet er også skrevet/nevnt «Saribache», eller en gammel plass. Navnet er noe usikkert i betydning, men historikere mener at dette kan være en finnerydning (jfr. Sariberget i Trøgstad). Plassen er tatt med i en fortegnelse over husmannsplasser i Eidsberg i 1749. Plassen kan være ryddet omkring år 1700, omtales første gang i matrikkelen av 1723 og kalles da for gammel plass «Saribache» Den første kjente beboer (fra 1717) er Søren

Fra kjøkkenet på Saribakke.

Olsen (f. ca. 1675, d. 1732), som i 1723 sådde 1 kvrt. korn her. Broren Peder var på Skarpsno og søstra Ingeborg var gift til Ultvetskaugen. Søren's første kone var Gjertrud Ellefsdatter (f. ca. 1682, d. 1728) fra Ringneset under Narvestad. Da hun døde hadde plassen 3 kuer, 4 sauer, 1 vær og 1 gris. Nettoformuen var vel 13 rd. (skifte 10.03.1729). Enka etter Søren, Mari Hansdtr., giftet seg igjen med Ole Matisen, som brukte plassen ihvertfall til Mari døde i 1739. Senere er forholda noe uklare inntil Hans Jakobsen døde her i 1790, og ble etter-fulgt av Johannes Jakobsen til omkring 1795, da kona hans døde.

Folketellingen 1801

viser at Christian Andersen (40 år) og Helene Hansdtr. (48 år) bodde på plassen med en datter Kristine 9 år.

Kommunikanter

Utenom de som er nevnt over, fore-ligger et register over kommunikanter. Det vil si menn og koner som gikk til alters og mottok nattverd. I tiden fra 1801 til 1820 viser registeret i 1801 Ole Hansen med kone, 1804 Ole Olsen med kone, 1807 Elias Pedersen med kone, 1815 Marthe Michelsdr., 1815 enken Ingebor Johannesdtr., 1817 Ole Eskilsen med kone, 1817 Christen Tollevsen, 1819 Tollev Amundsen med kone, 1820 Christian Olsen med kone og i 1821 Jens Olsen med kone Anne Børresdtr. I alt 18 personer som deltok

bodde på Saribakke. Det forteller om ofte flyttinger av husmenn inn og ut på husmannsplassene.

Ved folketellingen i 1865

var Erik Kristensen (56 år), hans kone Anne Olsdtr. (53 år) og sønnen Julius Pedersen (16 år) husmannsfolk her. Han hadde da 2 kuer og 4 sauer, og han sådde 3/16 t. rug, 1/8 t. hvete, ½ t. bygg, 3 t. havre og 4 t. poteter.

Ved folketellingen i 1875

bodde husmann Johan Andersen, f. i 1836, kona Anne Kristiansdtr., f. 1834, barn Maren Thorine f. 1864, Hans Kristian f. 1875, Marie Pedersdtr. f. 1867 i Trøgstad (pleiebarn Trøgstad fattigvesen), Marie Kristiansdtr. f. 1844 (tjenestepike) og hennes datter Julie Kristiansdtr. f. 1867 på Saribakke. Johan hadde ifølge folketellingen

1 hest, 2 kuer, 1 kalv og en sau. Han sådde ¼ t. rug, ½ t. hvete, ½ t. bygg, 2½ t. havre og 3 t. poteter. Den siste husmann på Saribakke var Johan Olsen fra Trøgstad omkring 1890, men han sluttet som husmann og flyttet til Mysen.

Syver Eriksen var husmann her et par ganger. Han kom fra Skaltorphytta, giftet seg med Helene Larsen Trolle-rud, og av barna kom Johannes til Holene under Brødremoen og Ole til Hogarden under Hjelmark, der slekta hadde vært tidligere

Folketellingen 1900

Beboere: Emil Larsen, f. 1869 (arbeider på jernbanen), kone Anette Thøgersdtr., f. 1863, barn Anna f. 1891, Laura f. 1893, Lars f. 1895, Marie f. 1897 og Emilie f. 14.09.1899.

Her finner vi kona Anna Ovidia på plassen Holstaje (Taje). På denne plassen bodde den gang: Martinus Persen f. 1869, kone Klara Ottersdtr. f. 1861, barn: Hans f. 1890, Anna Ovidia f. 1903, Palma f. 1894 og Matilde f. 1898. Anna Ovidia Pedersen/Martinusdtr. bor ikke her ved folketellingen i 1910.

I folketellingen 1910 var Emil Larsen, f. 1870, kone Annette Thøgers-dtr., f. 1863, barn: Lars E. Larsen f. 1895, Marie f. 1897, Emilie f. 1899, Arthur f. 1901 og Olaf f. 1906, samt hans kone Anna Lovidia f. 04.04.1893, d. 26.12.1974 her. Hun flyttet til Mysen, men brukte Saribakkehuset i sommertiden.

Kilder:

- Bygdebok I Eidsberg av Knut Frøyset.
- Årsmelding fra Skogselskapet avgitt 1946.
- Øivind Larsen.

*«Annen manns
kjerring
har lite lyte»*

Kirkebylåvens historie

Av Thor Høitomt

Da vi høsten 2004 tok det første spa-desticket på tomte til nytt museumsbygg på Folkenborg, var en ny æra for museet i gang. Vi må imidlertid tilbake til 1960–70-åra for å følge historien om et nytt bygg som skulle gi nødvendige utviklingsmuligheter for et tidsmessig museum. Dårlig økonomi satte i mange år begrensninger, og det ble bare tanker og planer.

Tidlig i 1970-åra ble det lansert tanker om et landbruksmuseum for Østlandet, og Folkenborg var representert på et møte i Museumsforbundet. De hadde planer og tegninger for å legge det nye bygget til nordre grop på Folkenborg.

Forslaget nådde ikke opp, og det ble Ås som trakk det lengste strået. De

hadde fra før et sentralt landbruksmiljø.

I 1980–90-åra ble det utarbeidet flere tegninger og kostnadsoverslag for et nybygg, men det endte med at bygget ble mindre, og kostnadene større for hver gang.

Det ble ved århundreskiftet utarbeidet en ny plan for museene i Østfold. Der var Folkenborg inne som et av syv ansvarsmuseer, noe som ga Folkenborg en ny status. Det ga muligheter for fremtidig utvikling.

Trykksverta på den planen var knapt tørr, før det gikk rykter om at det var for mange museer i Norge. Vi måtte gjennom en konsolideringsprosess der det var forskjellige kriterier som måtte oppfylles for å ha livets rett.

Kirkeby i Hærland fra ca. 1925. Hovedbygningen ble bygd i 1918 og restaurert i 1958. Låven, som er flyttet til Folkenborg museum, er fra 1918. All bebyggelse på dette tunet ble revet til fordel for en planlagt utvidelse av nåværende E-18, som går imellom bygningen og låven, men som det aldri ble noe av.

begeistret for, og ønsket å «selge» oss så dyrt som mulig. Etter lange og vanskelige forhandlinger kom det forslag om en felles overbygning for de syv ansvarsmuseene. Det var en løsning vi var godt fornøyde med, og som gjorde oss likestilt med de andre.

Stiftelsen Østfoldmuseet ble resultatet med fem av de syv ansvarsmuseene som deltagere. Fredrikstad og Halden ville ikke være med, da de var store nok som selvstendige museer. Senere har imidlertid disse kommet med, slik at vi nå er samlet i Stiftelsen Østfoldmuseene.

Tidligere hadde Bjørn Høie vært på besøk i Sverige, og der ble han vist en gammel, rød låve som var innredet til museum. Det var tanker som slo rot hos medlemmene i stiftelsesstyret på Folkenborg. Var det mulig at det også hos oss kunne være interesse for en enhetslåve, og var det vilje til å gi oss penger for å realisere en slik plan?

Det fikk vi positive signaler om, og når tilfældighetene gjorde at en låve i nærheten skulle fjernes for å komme frem med ny E18, var beslutningen tatt. Vi fikk låven av Statens Vegvesen, den ble tatt ned, merket og kjørt til Folkenborg for lagring. Med en betydelig dugnadsinnsats ble det fjernet flere bøtter med spiker, og materialene ble tekket for senere bruk. Det skulle vise seg at Kirkebylåven ble liggende lengre enn vi hadde regnet med.

Når vi forsto at vi ville komme inn i Østfoldmuseet fant vi tiden moden for å sette i gang byggeprosjektet vårt.

Østre Linje Arkitekter fikk i oppdrag å utarbeide tegninger og kostnads-overslag for et nytt museumsbygg. Anbud på byggetrinn 1, kjelleretasjen, ble utlyst, og firma Haugerud & Vikeby hadde det laveste anbudet, og fikk jobben.

Vi hadde noe penger på bok som var spart gjennom mange år til formålet. Søknad om bidrag ble sendt til kommune, fylke og stat, men før tilsagn ble gitt, ble byggingen satt i gang.

Når kjelleretasjen var ferdig, var vi spente på å se om materialene fra Kirkebylåven passet. Vi fikk et lite sjokk når vi fant ut at grimestokkene var «et nummer» for store til sokkelen. Vi sov ikke særlig godt den natta. Hvem hadde gjort den store tabben?

Heldigvis tok arkitekten på seg skylda, og en tabbeforsikring dekket stort sett de reelle kostnadene.

Løsningen ble at tømmeret ble sendt til et firma i Tønsberg for omhugging, slik at det passet på murene. Vi hadde tapt en del tid, og lønninger og priser på materialer hadde gått opp.

Arbeidet med å reise låven (bygge-trinn 2), fikk Asbjørn Brandsrud. Med litt hjelp i starten fra Tønsbergfirmaet, gikk det greit.

Da var det hovedanbudet som sto for tur, det som var innredning av låven (byggetrinn 3) Et fenomen som kalles finanskrisen hadde da nådd Norge, og vi tenkte at det ville bli mange hender uten arbeid som ville legge inn rimelige anbud. Imidlertid

var det ikke så stor interesse for å bygge museum som vi hadde trodd – et meldte seg kun fire. A.F.-gruppen la inn det beste anbudet, og de har til vår store tilfredshet fullført innredning av låven. Vi forsto etter hvert at det å bygge museum var vanskelig med spe-sielle krav til klimasoner, ventilasjon, brannsikkerhet osv. Det var tidkrevende og kostbart, så bygget ble noe dyrere enn vi hadde regnet med.

Under byggeperioden har vi hatt hjelp og samarbeid med administra-

sjon og styre for Østfoldmuseene. Uten deres velvilje hadde vi knapt klart å fullføre et slikt krevende og kostbart bygg. Et bygg vi er stolte av, og som vi håper blir til gagn og glede for museumsarbeidet i Eidsberg og Østfold, og for de som har sitt daglige virke her.

Til slutt en takk til administrasjon, styrene for historielaget og Stiftelsen Folkenborg museum for engasjement og dugnadsånd før og under bygge-perioden.

Da Mysen ville skilles

Et intervju med en påtenkt ordfører

Av Eva Tveter

I år, 2011, er det 50-årsjubileum for gjenforeningen av de to kommunene Eidsberg og Mysen. Da hører det med til historien at man også minnes «skilsmissen» som fant sted 1. juli 1920. Stasjonsbyen Mysen hadde vokst raskt, og stadig flere argumenterte for en løsrivelse fra Eidsberg.

I et gammelt eksemplar av Indre Smaalenenes Avis 15. sept. 1919 fant undertegnede et intervju med bestefar Julius Spedstad (1864–1938). Intervjuet dekket nesten hele bladets forside, var i gotisk skrift og i en litt gammelmodig og lyrisk språkdrakt. En ikke navngitt journalist hadde hørt rykter om at bestefar var ønsket som ordfører i moderkommunen etter å ha vært vise-

Julius Spedstad

ordfører under Anton Hamil Mysen. Men – «Nei», sa min bestefar, «han var nu blitt for gammel» – hele 55 år!

Her er intervjuet ord for ord slik som det sto på prent i 1919:

På farten

Bilen siger med jevn fart forbi Søndre Mysen og utover mot Trømborg. Veien er bakket og tung, Randembakken farlig steil og sinken å komme opp, men det går dog det også. Bygden åpner seg, liksom folder seg ut, gård ligger ved gård utover mot kirken, men mot øst og syd skinner ettermiddags-solen på skogkledte fjellstrekninger. Veien er som sagt tung, og den snor seg frem over bakkekneikene, kirken ligger vakker, men enkel, nokså høyt forresten, like ved ligger Trømborg meieri og avholdslokalet.

Vi tar veien utover fra kirken og til Eidsberg stasjon, men vi følger den ikke langt, vi svinger av veien, ned mot Fossum pleiehjem. Her kommer en hel del gamlinger ut og betrakter oss med nysgjerrige blikk. De vil visst gjerne snakke et ord med oss, men vi har ikke tid til det nu, vi hadde nemlig tenkt å ta oss en tur til den avgående vise-ordføreren og snakke litt med ham.

Vi setter bilen igjen på Fossum og spaserer så videre utover. Kommet ut til Spedstads gård får vi høre at han dessverre ikke er hjemme, han er på Mysen på bankmøte. Men om vi vil sitte ned og vente en stund, så kommer han nok snart, mener fruene på gården. Vi har imidlertid også noe annet i kikkerten og begir oss derfor tilbake til Fossum. Men før enn vi kommer så langt som tilbake til bilen, treffer vi Spedstad, han kommer syklende fra Mysen, svett og varm.

Vi henstiller ganske ettertrykkelig til ham at han må stoppe, og resultatet

blir da at han hopper av sykkelen og vi blir i følge med ham hjem. Kommet hjem i hans hyggelige stue, trekker vi opp blokken av lommen og bedyrer ham at nå skal han til pers. Spedstad vil imidlertid ikke gi seg godvillig over. Riktignok er han en gjennom koselig mann; men plumpe ut med alt det han vet til den første og beste blad-mann som kommer rekende, har han ikke særlig lyst på. Og han opplyser at det er så lite å fortelle om hans liv, så lite å skrive om, det er så alminnelig alt sammen, sier han.

Vi mener imidlertid, at en mann som i over 20 år har deltatt i bygdens styre, som av sin egen kommune har vært pålagt nær sagt alle mulige til-litsverv, han fortjener å nevnes når han nu skal trekke seg tilbake.

Julius Spedstad

er født på gården Kjeldsrud i Rakkestad 15. oktober 1864. I 1881 solgte imidlertid faren gården og kjøpte gården Torp i Trømborg. Spedstad kom således til bygden som ganske ung.

I 1880–90-årene holdt den meget bekjente Nicolai Sørensen en folkehøyskole i Trømborg sammen med nuværende redaktør P. Belde. På denne skole gikk så Spedstad vinteren 1883–1884. Det var en meget beveget tid i politikken her hjemme i de dage. Det var jo straks etter riksretten, og de politiske bølger gikk høyt, og dønningene nådde nok også ut til folkehøyskolen i Trømborg.

Men Sørensen og Belde trakk rene og nasjonale linjer opp for sine elever, og de fleste av dem som i de dage satt som elever på skolen der ute, har

Julius Spedstad var medlem av Eidsberg herredsstyre i 24 år. I perioden 1917–1919 var han viseord-fører. Så ble det skilsmisse fra Mysen, men han ble overtalt til å være kommunestyremedlem i ytterligere to perioder. Ordfører i moderkommunen ville han ikke bli.

siden fulgt Venstres radikale og nasjo-nale linje, deriblant også Spedstad

Vinteren 1886 var Spedstad atter på Alvheimen Høgskule. Så våren 1887 finner vi ham på vei over Atlanterhavet, mot det fjerne vesten. Spedstad ville ut. Han ville lære for-holdene i andre land å kjenne. Og han fant at det ikke var nok å pløye seg gjennom bøker og blader, nei, han måtte se det med egne øyne.

I de følgende to år finner vi da Julius Spedstad beskjeftiget med for-skjellig slags arbeid over i Amerika. Så kom det et brev hjemmefra en dag, de hadde bruk for ham der hjemme, så reiste han hjem. Kommet hjem giftet han seg med datteren på søndre Spedstad og overtok svigerfarens gård.

I bygdens kommunale liv gikk det nokså somlete i de dage. Det satt i bygdens styre en del gamle menn som hadde grodd fast til taburettene. Det trengtes nye krefter, nytt blod. I 1898 innvalgtes Spedstad i herredstyret, siden har han sittet der uavbrutt, altså i 21 år. Men det er ikke bare i herred-styret at Spedstad har vært benyttet. Nei, han har vært benyttet i nær sagt alle styre og komitéer. Således var han i flere år medlem av skolestyret, hvorav ett år dets formann. Han har vært medlem av overtilsynet for pleie-hjemmet, medlem av sparebankens styre i henimot 20 år. Da kretssyke-kassen kom, var Spedstad med i dennes styre, og det falt adskillig arbeid den første tiden, da det hele

skulle organiseres. Dessuten har han vært Hypotekbankens takstmann i en årrekke.

- I siste periode har han vært bygd-ens viseordfører, og når nu Mysen blir utskilt, hadde han sikkert blitt Eidsbergs ordfører om han ikke hadde trukket seg tilbake.

Vi sitter og prater litt frem og tilbake.

– Ja, sier Spedstad – når jeg nu trekker meg tilbake, så har jeg bare gledelige minner å se tilbake på fra mitt kommunale liv.

Arbeidsmengden i herredstyrene har øket adskillig i de siste år, dette skyldes vesentlig alle de statsforanstaltninger som er kommet i det siste.

- *Hvordan synes De om delingen?*

- Ja, for oss representanter i fra

Eidsberg var det jo ingen grunn til å sette oss imot deling, og vi kunne jo slett ikke, all den tid det var mange der oppe som fant adskillelse nødven-dig. For det vordende Eidsberg er det jo ingen sak. Eidsberg har jo formue og inntekt nok og verdier som ikke plutselig kan gå ned. Men det kan jo være delte meninger når det gjelder Mysen. Slik som tidene er, så er det nok ingen sak for Mysen å klare seg. Det vordende Mysen har en femtedel av den samlede formue og inntekt i herredet. Men det kan komme ned-gangstider, og da kan det komme til å bli vanskelig nok. En fare er det også om skattene skulle bli store i Mysen, da er det fare for at de som har kapital ikke vil bosette seg på stedet.

– Fortell litt om det kommunale liv i Dereskommunemannstid! Å nei, det er så alminnelig og ikke noe å fortelle om. Som sagt har jeg

hatt bare gode minner fra den tid. Når jeg nu trekker meg tilbake, så er årsa-ken den at jeg har begynt å kvie meg for hver gang jeg skal ut å reise på møtene, og da er det best å slutte. Det er ikke riktig å stenge veien for yngre og bedre krefter.

– *Men bygdens styre vil savne Dem. Og når De nu trekker Dem tilbake vil folket takke Dem for hva De har gjort.*

Spedstad avbryter meg.

– Jeg har søkt å gjøre min plikt, det er alt. Jeg har hverken gjort mer eller mindre. Og det skal ethvert menneske gjøre, uten å fordre takk for det.

Kaffen er kommet på bordet, og den smaker godt. Vi blir sittende å snakke sammen helt til dagen er gått under og mørket har senket seg over skog og hei. Månen skinner ned fra en speil-blank himmel og sender et magisk skjær over skogtoppene. Bilen glir sakte og behagelig hen over bakkene mot Mysen.

(Dette intervjuet stod altså midt på avisens førsteside. Det var «Indres» 20. årgang, og bladet kom ut hver mandag, onsdag og fredag. Avisen, som var et «blad for bondereisningen» kostet kr 5 pr. år.)

Julius Spedstad ga seg ikke med deltakelse i det kommunale liv slik som han sa. Han var også med i Eidsberg herredstyre i periodene 1923–25 og 1929–31. I Eidsberg Sparebanks 150-års-beretning fra 1998 står følgende: «Julius Spedstad har lengst fartstid i bankens ledelse – 35 år i direksjo-nen/styret og 5 år i forstanderskapet. Han var en nøktern, rolig og sindig bankmann. Han var blant dem som skapte en urokkelig tillit til Eidsberg Sparebank, noe som banken enda nyter i og utenfor Eidsberg».

Veltepetter fra Trømborg

Av Eva Tveter

Denne velosipeden ville neppe hatt sjanse i Tour de France, annet enn som et kuriosum!

Men den ble både bygget og brukt 1880-årene av Julius Spedstad i Trømborg. Hjulene er av tre med en jernring rundt. Det ga neppe mye fjæring, og det var ikke rart at velosipeder ble kalt for veltepettere og kenguruer. Setet som også er av tre, er nydelig blankpolert og elegant.

Terje Klemmetsrud på museet hadde ikke lyst på en sykkel tur til ære for fotografen. Denne sykkel ble for flere 10-år tilbake gitt som gave til Folkenborg museum av Petra og Margit Spedstad fra Eidsberg.

Velosiped fra Trømborg som befinner seg på Folkenborg museum.

En sang om Mysen

Av Olav W. Haaje

Det er Mysen du har her

*I Østfolds brede bygder,
i Monaryggens ly,
der ligger det en trivelig
og vakker liten by.
Fra Mysen-elvas bukter
og til Høytorps sterke fort,
er du innenfor vårt gjerde
og vår port.*

Refreng:

*Det er Mysen du har her,
denne byen som vi alle har så kjær!*

*I vest en bauta minner
om sagatid og dåd,
om kongen Haakon Haakonsson
og birkebeiners råd.
I øst står Eidsberg-slottet
ved Heggins grensevakt,
og i nord der galer
gaukene i takt.*

Refr.:

*Et folkeliv med trivsel
har bo i denne dal,
hvor fliden har til huse
fra tidligst hanegal.
Når åttetoget snegler
seg inn på vår stasjon,
hele folket møter opp
som til auksjon.*

Refr.:

*Når vi på solen aner
mot messetid det bær,
går lange karavaner
mot travebanen her.
Med veddemål og slagsmål går det
ofte bare skitt,
men på Momarken
er pensjonatet fritt.*

Refr.:

*Ja, Mysen er et eventyr
foruten troll og heks,
og vi har'n Anton Hamil
og en skatt som sier seks!
Og når det bare regner
så har vi også vann,
men om sommer'n da
er springen full av sand.*

Refr.:

*Og vi har folkeskole
og middelskole med,
og brannvakt som kan tute
når byen brenner ned.
Og byen vår går fremmad
i strykende galopp,
og det skyldes vår
bekjente speidertropp.*

Refreng:

*Det er Mysen du har her,
denne byen som vi alle har så kjær!*

Vår brune kirke

Til Mysen kirkes 40-årsjubileum 1943

Av Olav W. Haaje

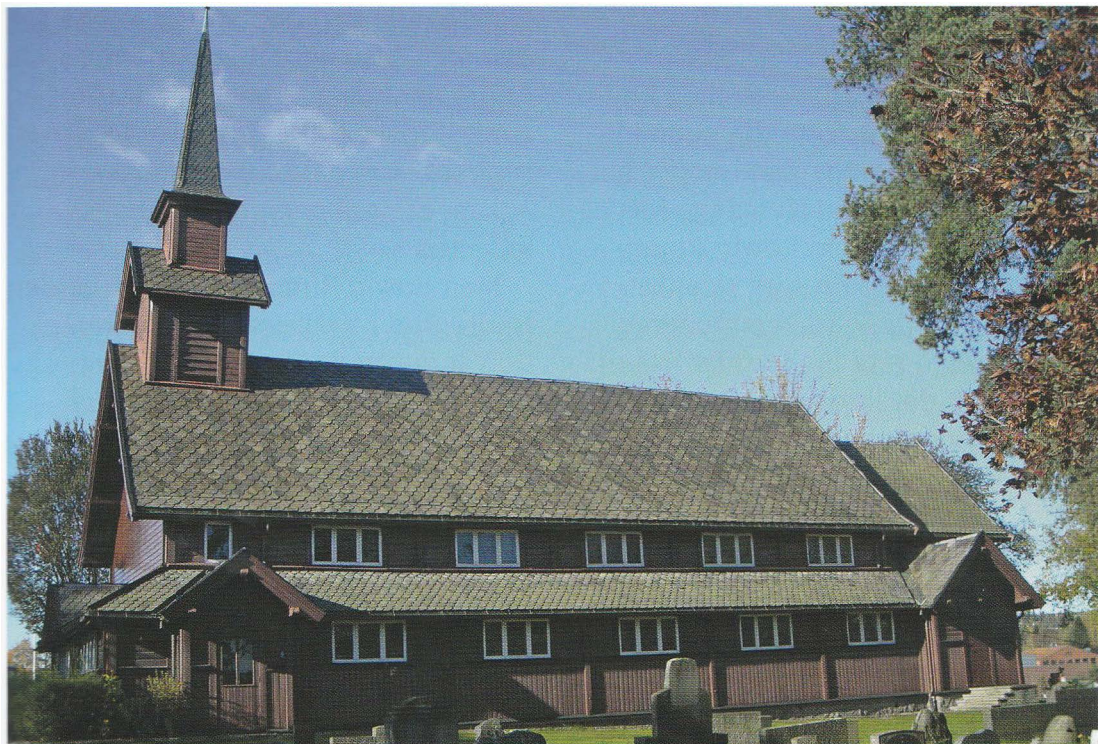
*Vår brune kirke norsk i stil og farve,
er ingen dom med slanke søilers rad.
Men slekt på slekt i hundreår skal arve dens
lune trygghet, som gjør sjelen glad.*

*Vår brune kirke eier og et stempel
av helligdommens eget rene hus.
Når bløte toner fyller dette tempel,
blir sjelen løftet under orgelbrus.*

*:!år brune kirke! Slik som klokkeklngen skal
selve huset tolke ord fra Gud.
..Jens helgehøitid følger salmesangen, skal
tak og vegger stå i messeskrud.*

*Vår brune kirke skjenket til et minne
om fedrenes tro av byens egen sønn,
skal prydes skjønt som takk i fra en kvinne som
her fant fred i menighetens bønn.*

*Et tårn må vinke over alt vårt virke
og gi oss retning, vise veien hjem.
Slik står og lokker den vår brune kirke og ter
oss kursen, kaller: Opp og frem!*

Mysen kirke i oktoBERSol 2011.

Edwin Ruud – mannen og hospitalet

Av Reidar Floeng

Reidar Floeng er født 15. mai 1918. Han var ordfører i Mysen 1951–55, valgt uten tidligere å ha deltatt i et kommunestyremøte! Han er sterkt knyttet til utviklingen i Mysen og Eidsberg med lederverv innen politikk, næringsliv og frivillige organisasjoner. Han har mottatt Norges Røde Kors' Fortjenestemedalje, og er æresmedlem av den lokale foreningen. Mysen Rotaryklubb har utnevnt ham til Paul Harris Fellow for samfunnsgavnlig virke, og også gitt ham æresmedlemskap. Denne artikkelen er et foredrag han holdt i Mysen Rotaryklubb 10. november 2010.

Det er vel sikkert dristig av meg i min alder å forsøke og formidle noen inntrykk, når det meste oppe i hodet har gått ut på dato. Med så mange for-skjellige historier om Edwin Ruuds hospital, og mannen som skjenket denne gaven til de to kommunene, begynte jeg å rote litt i stoffet. Nå er mitt håp at det ikke er blitt verre enn at det er noenlunde forståelig.

Den rike norsk-amerikaneren Edwin Ruud, født 19/6 1854, døde 12/2 1932. Hans omfattende testamente datert 2/3 1931 har følgende ordlyd i paragraf 29: «Jeg bestemmer at det betales et bestemt beløp til Askim og Eidsberg kommuner i kongerike Norge, og at disse inntekter skal anvendes av Askim og Eidsberg kommuner utelukk-

ende til å yte legehjelp og annen pleie til folk som er bosittende i Askim og Eidsberg bygdelag, Norge, og som økonomisk ikke har evne til selv å betale for den hjelp og det tilsyn som de trenger for å lindre sine lidelser eller for å helbrede svakhet eller sykdom som de måtte lide av. Jeg bestemmer videre at dette hospitalet skal ligge således at man har utsikt over Eidsberg-dalen, hvis da en såle-des tomt for hospitalet praktisk og rimelig er å erholde.»

Men hvem var egentlig denne mannen som hadde slik suksess med sine oppfinnelser i den store verden? Flere hadde den oppfatning at han var den som oppfant påhengsmotoren. Andre igjen mente han kom fra Torper gård i Eidsberg. Det siste var jo delvis sannhet. Rud gård i østre del av Askim, er også antydnet som hans fødested.

Men Edwin Ruud ble født på gården Nedre Rud i Kykkelsrud. Fra gammel tid var det tre Rud-gårder i vestre Askim, nemlig Øvre og Nedre Rud, samt Kykkelsrud.

I løpet av 1860-årene fant man drivverdige forekomster av nikkel i Romsåsen. Omkring 40–50 mann fikk jobb i gruvene og et tilsvarende antall i smelteverket. Det ble liv og røre i grenda Arbeiderboliger og kontor-bygg kom på plass. Et landhandleri og bakeri var i drift til etter si te verdens-krig.

I 1866 kom en driftig industrimann, - A.C. Furuholmen, inn i bildet. Han bygget om stedets sagbruk med høvleri i tillegg. Samtidig moderniserte han mølledriften, slik at Kykkelsrudh adde den største og mest moderne rolle i Indre Østfold. Furuholmen hadde også planer om å bygge ut nikkelverket videre, men driften stoppet grunnet konjunktorene. All denne aktiviteten preget distriktet, og det var under disse forhold Edwin Ruud ble født og levde sine barne- og ungdomsår.

Edwin Ruuds bestefar, Erik Torsen, var gift med Ellen Olsdr. Ved skiftet etter bestefaren, tok hans enke over

gården sammen med sønnene Hans og Andreas. Da Ellen døde i 1868 fikk Andreas, Edwins far, skjøte på hele gården Nedre Rud. Andreas giftet seg med Sofie Pettersdr. og de fikk 7 barn, 2 jenter og 5 gutter. Edwin var eldst i flokken med Karl som nr. 2, 1 år

ynge. Denne Karl kjøpte Torper gård i Eidsberg i 1874. Samme år solgte Andreas familiegården nedre Rud og lyttet til Torper. Knut Granberg tok over Torper etter sin morbror Karl Rud i 1928.

Edwin Ruud viste tidlig interesse for mekanikk, og konstruerte bl.a. en varmtvannsbereder rundt ovnsrøret på kjøkkenet. Hensikten var å utnytte varmen. Dette var i virkeligheten begynnelsen til hans senere suksess. I 1876 blev han uteksaminert fra Hortens tekniske skole. Etter dette arbeidet han et par steder i Sverige, og en periode i Fredrikstad. Våren 1880 reiste han til USA. Billetten med «D/S Bellinga» kostet kr 114. Det var en lønnsom investering idet han ved

Bysten av Edwin Ruud utenfor omsorgsenteret er skjenket i gave fra Randi og Knut Granberg i anledning av 20-årsjubileet i 1984. Bysten er utført av Kolbjørn Juel Sørli. Foto: Arvid Kolstad.

ankomsten fikk arbeide ved et par mekaniske verksteder. Men dessverre ble han syk og nedfor og dro hjem til gamle-landet.

Etter et år dro han på nytt til USA, og var da en tid innom oppfinneres verksted. Siden kom han til Pittsburg som ble hans faste bosted så lenge han levde. Her tok han sine første patenter, nemlig filtreringsaggregat og automatisk destilator.

Dette ledet ham videre til varmtvannsspiralen og varmtvannsbeholderen. Nå bygget han sin første fabrikk og opprettet kontor og utsalg i de største byer i USA. I Europa bygget han fabrikk i Hamburg og utsalg i London og Berlin. Alle disse oppfin-

Edwin Ruuds privatliv i voksen alder, er det så vidt jeg vet, ikke skrevet så mye om. Hans store hobby var jakt. Han forteller om det i brevene hjem og sammenligner med jakten

i Torperåsen. Etter fylte 50 år var han så og si en tur til Torper hvert år. Edwin var gavmild og hjalp slekt og venner når det trengtes. Horten tekniske skole, hvor han hadde vært elev, fikk i 1920 et større pengebeløp i gave. I 1926 ble Edwin Ruuds fond til utdanning av stemmebegavede norske og svenske kvinner opprettet. Fondet var på en million kroner. Alle de nevnte kunne søke fondet om å bli «Ruuds stipendiater»

I moden alder giftet han seg med sangerinnen Nina Kaufmann. Hun hadde en sønn, John H. Sorg, som var advokat. Han var testamentfullbyrder for Edwin Ruuds dødsbo.

Edwin Ruuds hospital er blitt et begrep i Indre Østfold. «Det å holde til på Ruud», enten som ansatt eller som pasient, er blitt daglig tale.

Dette programmet er i det vesentlige bygget på en jubileumsbrosjyre utgitt i forbindelse med hospitalets 20-års-jubileum. Randi og Knut Granberg skjenket i samme anledning en byste av Edwin Ruud som gave. Bysten var utført av Kolbjørn Juel Sørlie.

I denne perioden hvor man gledet seg over den testamentariske gaven til de to kommunene, pågikk en strid om å få et eget sykehus til Indre Østfold. Samtidig sloss Fredrikstad og Sarpsborg om hvor Sentralsykehuset for Østfold skulle bygges.

sykehus og Fredrikstad to sentralsykehuset til seg. Disse vedtak ble fattet 29/11 1946.

Men å sette Edwin Ruuds stor-slagne gave ut i livet, ble ingen enkel oppgave. Askim mente Sekkelsten var en naturlig plass for hospitalet, men Eidsberg mente at testamentets ordlyd måtte følges, og da var det bare Mona som hadde utsyn over Eidsberg-dalen.

Nå var jo verden blitt en helt annen siden testamentet blev skrevet. Myndighetene hadde tatt over mer og mer av den sosiale sektor. Da plasseringen av Sentralsykehuset, og Indre Østfold hadde fått eget sykehus, kom det straks nye tanker inn om Ruuds-hospitalet. Man forsto at Edwin Ruud selv hadde tenkt mye på den nød han selv hadde sett på slutten av forrige århundre. I 1958 kom det endelige vedtak fra fylkestinget om å sette i gang planarbeidet med lokalsykehuset i Askim. På grunn av nytt sykehus i Askim, ble tanken om disponering av fondets midler til et somatisk sykehus, lite aktuell.

En stor og allsidig komité ble valgt med representanter fra Askim og Eidsberg. Etter mange og lange møter, la komiteen frem et enstemmig forslag av et geriatrisk sykehus. Den eldre generasjon var en uprioritert gruppe, og her lå det til rette for et enestående tilbud til Indre Østfold. Den som fikk hovedæren for at planene omsider ble godkjent i alle instanser, var daværende helsedirektør Carl Evang.

Hovedbygget med 52 senger, betjeningsbolig og overlege-bolig, sto

Ferdig i 1964. 7. april samme år besøkte kong Olav sykehuset. Selve sykehjemmet ble på 1040 kvm.

12. august ble den første pasient mottaatt. Innvielsen ble foretatt 22. august. Hele anlegget med fullt inventar kostet i underkant av 5,3 mill. kr.

Askims representanter i bygge-miteen var Ole Dyrbeek, Trygve Nilsen og Torleif Nilsen. Fra Eidsberg deltok Peder JohansenJohan VOLDen og Harald Østby. Arkitekt var Victor Schaulund. Hovedentreprenør var A. Haugerud, T. Høitomt og Johs Myhre.

De første overføringer av midler fra fondet kom i 1933. De kom fra advokat Sorg. Kursen var gunstig det hele så lyst ut. Avviklingen av boet tok imidlertid lang tid, og krigen satte en stopper for videre overføringer. Den siste overføringen kom først 1950, og fondet utgjorde 31/12 1966

drøye 5,5 mill. kr. Man kan trygt si at ingen person fra distriktet har betydd mer for syke og gamle enn Edwin Ruud med sin gave.

Som avslutning kan vi se litt på hospitalets drift i dag og i tiden frem-over. Først kan vi slå fast at Askim ikke er med i driften lenger. Sykehuset Østfold og Eidsberg kommune disponerer hele byggemassen på følgende måte: Sykehuset Østfold har psyki-atrisk senter (DPS) for Indre Østfold. Eidsberg kommune forvalter Edwin Ruuds omsorgssenter som er delt på 80 sykehjemsplasser og 33 omsorgs-boliger. I tillegg har kommunen under oppføring en 3. etg. med 24 syke-hjemsplasser. Disse skal i første omgang ta i mot pasienter fra Fossum-bokollektiv når dette nedlegges.

Edwin Ruuds omsorgssenter desember 2011, snart klar med 24 nye sengeplasser. Foto: Arvid Kolstad.

Brev til Amerika i 1931

Av Berit Brevik

Vi kommer vel alle til et punkt hvor vi føler behov for å gjennomgå/-rydde i gamle papirer og lignende.

I en kladdebok etter min mor fant jeg bl.a. kladden til et brev som skulle renskrives med blekk på dertil egnet skrivepapir og sendes til Amerika. Innholdet er lokalt og til dels ganske personlig, men jeg synes det gir et interessant innblikk i en eldre manns dagligliv (fortalt fra huset jeg selv har bodd i meste-parten av mitt liv).

Adressaten, Lovise Eriksen, har jeg ikke klart å finne noe mer om, bortsett fra at hun i sin tid utvandret til Amerika.

Johan Tøger Thoresen Finnestad var en nær slektning av min bestefar Johan Fredrik Haug. Johan Tøger ble født i 1854 og døde i 1932. Begge foreldrene døde i 1888. Kort tid senere (11.01.1889) solgte han gården Finnestad (mellomste bruk) til kirkesanger Præsthus.

Han stiftet ikke egen familie, og bodde i alle årene etterpå sammen med min bestefar og hans familie, først på Lera-Haug, fra 1926 på Emil-Haug ved Eidsberg stasjon.

Haug, 1931

Til Lovise Eriksen

Mange takk for dit brev. Du verden hvor morsomt det var å høre fra dig. Du faar undskylde at jeg ikke har skrevet før, for det er jo lenge siden

jeg fikk det, jeg tror det var litt før påaske

Du sier at du er gammel, men jeg er nok mye gamlere, jeg var 77 aar 30. mars. I vinter var jeg noksaa skral for da lå jeg for det meste. Og saa fryser jeg saa ille, du gjør kanskje ikke det du. Og saa er det bena som slaar feil da, for jeg har saa vont for at gaa. Det er som det venstre benet ikke vil være med. Var det ikke det, var det bare bra med mig. Jeg har ingen smerter, bare at jeg er saa ille kvit. Og saa har jeg aareforkalkning. Hoster det gjør jeg jo bestandig.

Johan Fredrik har solgt Lerahaug nu. Og saa har han bygd sig en riktig pen villa oppaa Haug. Om du husker der hvor Emil Garsegg bodde. Det er like ved der. Det er Hans Granberg som har kjøpt Lerahaug. Den Hansen er bror til kona hans Johan.

Her som vi bor nu er riktig pent. Vi har tre kuer og hest og saa har vi en noksaa stor have.

Jeg har to rum i anden etage. Det ene bruker jeg til soveværelse og det andre har jeg til dagligstue. Så jeg har det riktig pent og bra. Og saa vet du jeg orker ikke og gjøre no. Bare gaar ute og rusler nu naar det er sommeren. Men det har vært saa kalt i sommer og lite regn og blaaser det gjør det til hver dag.

Johan er det noksaa bra med, han blir gammel han o saa, han blir 75 aar i februar.

Det har blit stor forandring her ved stasjonen nu. Det er nok ikke Finstad stasjon, men Eidsberg st. Nei, det er nok ingen by her, men det er da en del huser her. Men nu i sommer er det ingen som bygger.

Maren Fundingsrud lever enda, men det er nok ikke rart med henne nu. Hun ligger for det meste. Hennes datter Marie er ogsaa i Amerika. Hun var hjemme i fjor vinter og hadde med sig to smaagutter, men hendes mand var ikke med. Og saa er det den eldste sønn hennes Maren som har Fundingsrud og saa er det en som er hjemme hos henne.

Anton er død for et par aar siden. Thor Finnestad er blit enkemand. Maren døde her i vinter. Hun døde av slag, saa hun var syk bare 10 minutter.

Og saa har han en datter hjemme som steller huset for ham. Han har solgt Finnestad til sin sønn Johan.

Og saa har han bygd sig en villa ved Eidsberg st. som heter Torshaug

Saa har han en ko som han gaar og rusler med og en noksaa stor have, saa det er riktig pent der. Du husker vel den hytten som hette Jokoms-hytten, det er der omtrent som han har bygget.

Johanne Lysaker lever ennu, men hun er blit enke og bor i Herland.

Ja, det er lenge siden Mor og Far døde. Det var i 1888. Det var omtrent 3 uker mellom dem. Mor døde 17. oktober, og Far døde 6. november samme aar. Ja, tiden gaar fort, for det er alt 43 aar til høsten siden de døde. Martin Finstad var her hos mig i fjor sommer, det var bare bra med ham. Han bor nu hos sin datter i Ski. Berte Marie er død for lenge siden.

Finstad som jeg hadde, er nu solgt til Ole Filtvedt fra Trømborg. Præsthus har solgt den for lenge siden. Og saa har de bygd en riktig pen villa litt nedenfor den gamle. Men den gamle bygningen er akkurat som da jeg var der. Bare at de har malt den og satt opp nytt bislag. Saa det er riktig pent der. Jeg er da der borte i mellom. Og da vet du jeg tenker paa den gangen da jeg var liten og bodde der. Du husker nok godt det du ogsaa, tenker jeg.

Ja, det er Rikart Finstad som har Finstad nu. Og saa har han en bror og søster som steller for sig. Jeg bruker og være der og høre paa radioen en gang i mellom.

Nei, det er nok ikke saa mange biler her som i Amerika. Men det er da sandelig nok av dem her ogsaa. Men det er visst ingen som du kjenner som har bil bortover her. Her paa Haug har vi ingen bil. Men du verden hvor letvint det er og komme frem da. Mann til datter til Johan har bil, og de bor i Oslo. Saa jeg kjører med dem i mellom.

Den gamle bygningen oppaa Haug er revet ned og bygget en stor svær gaard. Det er nærmeste naboen til oss.

Om du kom hit over nu, saa tror jeg knapt du kjente dig igjen. Paa Finstad er det blit saa pent nu. Det er plantet en hel del paa framsiden der og bortover til vognskjulet.

Paa Nordkap har jeg ikke vært paa lenge. Har tenkt mig dit i sommer, men jeg vet ikke hvordan det blir. Det er visst bare bra der. Ja, du store verden hvor godt det er at Rut er hjemme. Det er leit at Rikka har saa vondt for aa gaa.

Ja, nu er det snart Sankthans ogsaa, men jeg sitter inne og fryser, saa det blir visst kaldt i hele sommer.

Den eldste sønnen hans Johan er i Amerika. Han bor i Minneapolis, er gift og har en sønn som er 10 aar. Han Kristian han er død. Han døde i Spanskesyken i 1918. Saa nu har han bare tre døtre igjen. Den ene er gift og bor i Oslo, og saa er det en som har huspost indenfor Oslo. Og den yngste er hjemme.

Jeg hører saa lite, saa det er saa vanskelig og faa talt med folk. Men det er jo verre og ikke se, for jeg ser da godt naar jeg bruker briller.

Du kan tro jeg synes det var riktig morsomt at høre fra dig, saa jeg haaper at du sender mig et brev igjen om en stund. Ja, nu faar jeg visst slutte. Lev vel.

Hjertelig hilsen
Johan T. Finnestad

Eidsberg lille damptreskelag stiftet 1877

Av Erling Mustorp

På loftet på Mustorp fant jeg i 1977 tilfeldigvis forhandlingsprotokollen for Eidsberg lille damptreskeleag. Der står det:

«På generalforsamlingen for Eidsberg lille damptreskelag, som ble holdt på Mustorp den 10. august 1878 ble Iver Mustorp og Kristen Gardseg bevilget kr 40 for hjemhenting av maskinene, og Kristian Gutu og Alfred Forsdal henholdsvis kr 20 og 16 for sitt umak ved kjøp av maskinene forrige høst.» Altså ble maskinene kjøpt i 1877, og damptreskelaget ble da stiftet. Det var nøyaktig 100 år etterpå at jeg fant denne forhandlingsprotokollen.

Maskinene ble kjøpt hos Høyerdal & Co i Kristiania. På fakturaen står det: «Kjøpt 1 damptreskeverk med Locomobil 650 Spd. pluss diverse 3,66 Spd., tilsammen 653,66 Spd.

Herpå mottaget godtgjørelse for drag etc. 109 Spd. Rest 544,66 Spd.» (1 Spd. = kr 4,-.)

Det ble like etter kjøpt en skiftenøkkel, vannstandsglass og patentpakning for kr 14,20. Det var sikkert en av de første skiftenøkklene som ble kjøpt inn i bygda. Iver Mustorp ble på generalforsamlingen valgt til den første formann og kasserer.

Lokomobilen var på $4\frac{1}{2}$ hestekraft, og var beregnet på vedfyring. Som maskinist ble ansatt Gunne Mustorp for kr 1,60 pr. dag i lønn. Det var han som senere kjøpte Lundestad i Berg. Johan Buer var med treskeverket rundt omkring i bygda og «la i» treskeverket. Hans lønn var kr 1,08 pr. dag.

Til finansiering av maskinkjøpet ble det av aksjeselskapet tatt opp et lån på kr 2000 i Eidsberg Sparebank etter 5 pst. rente. Resten ble finansiert ved

aksjetegning. Disse var aksjeeiere:

Anders Forsdal 8 aksjer,
Alfred Forsdal 2,
Hans Nordby Langnes 1,
Arne Mysen 1,
Hans Bjørnstad 1,
Emil Gardseg Haug 1,
Peder Paulsen Gardseg 2,
Johan Rånås 1,
Hans Bøler 1,
Iver Mustorp 1,
Kristen Gardseg 2 og
Kristian Gutu 1,
tilsammen 22 aksjer à kr 40.

Ifølge protokollen ble alle reparasjoner på maskinene utført av Anders Forsdal. Han skal ha vært en meget dyktig smed, som også smidde hesteploger. Han bodde like i nærheten av Haugskrysset, på et sted som het Solberg. Det står at man hadde hatt et

uhell med damptreskeverket det første året, da de hadde kjørt av den seksvridete krumtappakselen på verket. Forsdal hadde da reist med «Krabben» ned Glomma til Sarpsborg, og fått laget en ny aksel på Borregaards mekaniske verksted.

Ifølge protokollen ble maskinene først tatt i bruk hos Kristen Gardseg, hvor det står at han er bevilget kr 30 for utlegg ved prøvene, og til igangsetting av maskinene.

Ifølge regnskapet betalte brukerne kr 2 pr. time. Det var mange gårder utenom aksjeeiernes som fikk leid maskinene.

For å gi et lite bilde på hvor mye korn den enkelte hadde den gang, kan jeg nevne hvor mange timers tresking det var på en del av gårdene for 100 år siden:

Denne type lokomobil?/dampmaskin ble antagelig brukt av damptreskelaget. Denne maskinen er fotografert under messen Markens Grøde i Rakkestad. Foto: Jorun Garseg.

Hans Lund Sletner 23½ timer,
Chr. Lund Slitu 23½ timer,
Johan Elsnæs 20 timer,
Lars Narvestad 51 timer,
Ivar Mustorp 30 timer,
Hans Bjørnstad 8¼ timer,
Peder Paulsen Gardseg 11 timer,
Tangeland 6½ timer,
Emil Gardseg,
Haug 21½ timer,
J. Henningsmoen 18 timer,
Melleby Riiser 34 timer,
Kristen Gardseg 24½ timer, lensmann
Hjort på Lekum 6 timer, Steffensen på
Solberg i Trøgstad
14 timer,
Karl Klingenberg på Hobøl 21 timer,
fru Koht på Skaltorp 13½ timer,
og Johanne Folkenborg 10½ timer.

Etter tresketimene å dømme var altså

Narvestad den største kornpro-
dusenten i Eidsberg for 100 år siden.

Østre linje var den gang ikke ferdig-
bygd, så maskinene ble sikkert fraktet
etter veien fra Oslo. Disse lokomo-
bilene var veldig tunge, sa far, og ble
kjørt med 4 hester foran. Hvor tung
denne maskinen var, vet jeg ikke.

Jeg antar at det var på denne tiden
de første damptreskeverk og lokomo-
biler kom i bruk, for i et brev til
Eidsberg lille damptreskelag datert
1879 til Iver Mustorp, står det
følgende: «Et aktieselskap her i Asak
og Berg kjøpte i høst et lidet
Locomobil 2½ hest med et hakkels-
verk til. Tenker nu å kjøpe et lite tre-
skeverk til samme locomobil. Jeg har
hørt at Dere synes meget godt om
Deres lille maskin. Vi kan få et sådant
treskeverk gjort på bruket, af norsk
jern med stål i aksler og annet der for-
dres godt etter samme pris det kjøpes

for i Kristiania når vi skaffer et sådan
treskeverk at se etter. Jeg skal derfor
etter anmodning tillade mig den frihet
at anmode Dem om at formaa Deres
aktieeiere til at laane oss Deres her
ned en tid nu i vaares. Vi tror at det vil
lønne sig for oss at koste kjøringen,
for at få den godsgjort. Hilsen Ole
Martin Kjær, Gjernes.»

Dette brevet ble tatt opp til
behandling i styret, og ble enstemmig
godtatt mot at Kjær var ansvarlig for
den eventuelle skade som kunne opp-
stå under transporten.

Når Eidsberg lille damptreskelag
ble oppløst og hvor maskinen ble av,
vet jeg ikke. Protokollen er siste gang
ført i 1882. Kristian Gutu ble da valgt
til ny formann etter Iver Mustorp. Det
kan tenkes at Kristian Gutu hadde
egen protokoll etter den tid.

I min bestefar Ole Mustor, slekts-
skaper fra årundreskiftet står det at fra
1910 til 1918, var det Christian Jahren
som var på Mustorp og tresket med
damptreskeverket og lokomobilen. Jeg
kan vel gå ut fra at det ble oppløst før
1910.

*«Det kan gro
liljer på
gjødselhaugen»*

Hageparseller i Mysen

Av John Sævik

I Indre Smaalenenes avis 16. mai 1980 kan en lese følgende:

«Mandag var det livlig på parsellfeltet i Heggelia i Mysen. Eidsberg Hagelag har i 3 år på rad fristet med parsell dyrking, og det er en ide som har fengst godt også her i distriktet. Mandag var det utdeling av parseller. Herredsgartner Karl Eggen sto med sin blokk og noterte og fordelte, og alle var fornøyd over å kunne gå i gang med våronna.

– Interessen for parsell dyrkingen har vært stadig økende, og vi har i år faktisk ikke jord nok til alle som ville ha, forteller Eggen. Vi delte opp i 37 parseller á 100 kvm, og det ble akkurat 1 parsell til hver av de som hadde møtt opp på mandag. Men etterpå har jeg fått flere forespørsler, og vi må nok ta oss dette ad notam neste år, ved å ta et større areal i bruk. Nå får etternølerne nøye seg med et lite stykke som foreløpig ligger brakk.

– Hva blir det dyrket på parsellene?

«Vi vet ikke hvor mange hestekrefter, eventuelt deler av hestekrefter, vaktmester Olav Melting står for når han trekker denne hjemmelagede doningen, men det er tydelig at andre parsell dyrkere i Heggelia misunner ham redskapen. Når den skal være miljøvennlig og ressursbesparende kan det vel ikke gjøres stort bedre enn på denne måten. Men redskap for pensjonister og hjertesvake er det neppe. Hans sønn holder i plogen og pishen. Herredsgartner Karl Eggen mellom dem.

Det går mest i poteter, men mange er også flinke med grønnsaker. Kål, gulrøtter og lønner er det mest vanlige. Og folk er flinke til å stelle hageflekken sin?

Ja, absolutt. Dere får ta en tur utpå sommeren og selv se hvordan det ligger an.»

Undertegnende var en av de ivrige parselldyrkerne i noen år. Det ble etter hvert mest potetdyrking for vår del, og vinterforsyning til 4 personer ble sikret.

Parsellene lå på jordet mellom Heggelia/ Mysen kapell og Mysenelva. Det var praktisk da en kunne hente vann i elva. Dette var spesielt aktuelt for de som dyrket grønnsaker.

Ifølge ovenstående avisartikkel begynte dette tiltaket ca. 1977, og det opphørte på slutten av 1980-tallet. En vesentlig årsak var at det etter hvert ble mye ugress, spesielt kveke, på området.

Da tiltaket var på sitt høyeste nivå, tror jeg det var nærmere 50 parseller som ble utdelt.

Jeg tenker med glede på disse årene. Blant annet var det sosialt og en ble kjent med mange hyggelige mennesker med de samme interesser.

En kan idag undre seg over at det var så stor interesse for hageparseller for ikke mer enn 20–30 år siden. Kan tenke meg et par årsaker. Under

2. verdenskrig og i årene etterpå var det stor produksjon av poteter og grønnsaker i småhager, og ellers der det var litt tilgjengelig jord. Det var en viktig matauk i dårlige tider.

Videre var hager med dyrkbar jord på vei ut i 1970- og 80-årene, da det ble lagt ut nye tomtefelt. Disse ble lagt mer i fjell-/skogsområder.

Tanken om matauk var nok fortsatt levende og dermed var det mange som benyttet seg av mulighetene som utlagte hageparseller bød på.

Det viser seg at det også i tidligere tider har vært parselldyrking i Mysen. I Hans Wålers Mysenleksikon kan en lese at allerede i 1921 leide kommunen ut parseller. Kommunen hadde kjøpt et jorde og 9 familier hadde potetparseller der.

Ifølge samme kilde, var det under 2. verdenskrig det virkelig ble fart i denne aktiviteten. I 1940 var det 70 Mysenborgere som ønsket å få tildelt parseller av kommunen. Året etter var det 134 som ville låne kommunal parsell for potet- og grønnsakdyrking, og i 1942 var det hele 250–300 som meldte seg.

Jordstyret besørget gjødsling og bearbeiding av arealene. I 1942 disponerte jordstyret ca. 30 mål, og det trengtes i alt 15 tonn settepoteter.

«Gode venner kan være uenige om mye»

I manns minne

Tenor Bondekvinnelag har intervjuet noen av sine eldre medlemmer.

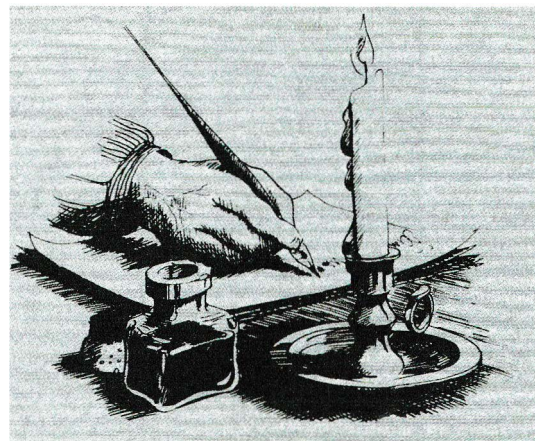
Disse er Hilda Garseg f. 1904, Inger Ultvedt f. 1906, Torbjørg Skogdalen f. 1908, Edith Strand f. 1909, Solveig Gislingsrud f. 1909, Hedvig Svoor f. 1909, Ruth Moen f. 1914, Randi Nordby f. 1914. Inger Dramstad, Hilda Brandsrud, og Hanna Fosser har også deltatt. Hovedansvaret har Jorun Garseg og Inger Lise Trømborg hatt. Inger Anne Garseg har skrevet oppgaven på maskin for oss.

Barndom

Boligforhold

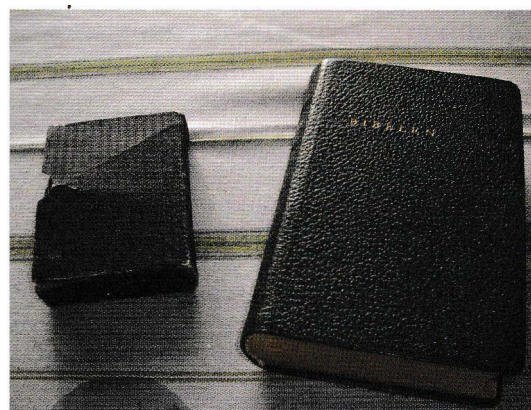
På gårdene var det en stor hovedbygning med kjøkken, kammers, mellomkammers, stue, storstue og storgang. Soverom var nede ved siden av gangen, og det var soverom i annen etasje. Storgang oppe med ett eller to rom på hver side.

På kjøkkenet var det som oftest blå maling, og det var stor dampette med vedkomfyr under. Vedkasse sto ved siden av, og separatoren sto oppe på denne. Spisskammers var på et rom i hjørne av kjøkkenet. Det var også pyntehåndklehyll og skufferekke. Skapsenger var det også plass til. På spiseplassen var det et stort bord med veggfast benk på innsiden og langkrakk på utsiden. På kortenden var det stol med armlener. Der brukte far sjøl å sitte. På veggene var det hyll med messingmorter og kobberoppheng. Gardinene var hvite med

heklede mellomverk og de hang på messingstenger. Hjemmelagd kaffekvern sto på benken, og gulvet var hvitskurt.

Parafinlampen hang i taket over bordet. Av møbler ellers var det bare det høyst nødvendige. I storstua sto som regel et rødt plysjmøblement som sjelden ble brukt, samt utskjærte hyller med kaffekanne, sukkersett og fløtemugge. I kammerset sto stort hjørneskap og sjeselong. Bibelen og salmeboka lå som regel fremme. Av andre bøker kan nevnes: huspostillen (andaktsbok) og Snorres kongesagaer, Sebastian Kneipp «Vannkur» (legebok).

Bibel og salmebok lå fremme.

På en litt mindre gård var det ofte to rom og kjøkken nede, og to soverom oppe, pluss tre alkover og kleskott. Kjøkkenet var stort med vev oppe, og moren sjøl vevde alt som skulle til. Rokken sto også fremme og ble flittig brukt.

Kjøkkenet var blåmalt, og der sto det langbenk og stort bord. Mangle-treet hang fremme, og det var hyller med krydderopsats, mjølkar og saltkar. Kobberøse, hullsleiv og kobber-skjold hang på veggen. Det var en stor, svart komfyr til å koke på. Store trau stod fremme, og i en krok sto vannsåen. I taket hang ei stor kuppelparaffinlampe.

I kammerset var det fastmonterte etasjesenger, hjemmevevde gardiner, samt bord og stoler. Det var vanlig med en stor svart etasjeovn.

I stua var det en plysjsalong, spisebord med seks stoler, en høy buffé, og bilde med utskårede rammer av beste-foreldrene. Som pyntegjenstander stod det fremme noen bryllupspre-sanger. Ungene fikk aldri være i stua.

På soverommet til foreldrene var det dobbeltseng, vaskeservant med mugge og fat, og potta stod under senga. Ungene badet i avskjæring på kjøkkengulvet, som regel to og to om gangen, alle i samme vann. Det ble ikke badet ofte, for det ble et stort slit ved siden av det andre arbeidet, bære vann ut og inn. Ellers var det vanlig kroppsvask i vaskefatet.

Fjøset og stallen lå som regel i hver sin ende av låven. I fjøset stod kyrne tett med en smal gang mellom. Det var treinnredning.

Mokka ble kastet ut gjennom en glugge i veggen. Inne i fjøset var det

håndpumpe til vannet. (Først ble det innlagt vann i fjøset, senere i hovedbygningen.)

Melkebua stod på utsiden av fjøset, og is til melkekjøling måtte hentes fra isbinge eller ishus. Isen måtte skjæres om vinteren og legges ned med sagflis. Det holdt seg hele sommeren. Nederst ved stallveggen stod en 4–6 seters utedo.

Kosthold

Det var vanlig med fire måltider om dagen; Frokost kl. 07.30, middag kl. 11.00–11.30, eftasverd kl. 15.30, og kvelds kl. 19.00. Om morgenen spiste man hjembakt brød, innkok (prim), hvitost, sirup og smør, og drakk melk, kaffe, tynn velling av skremjøl (havremjøl) og vann. Vellinga var det nysilt melk på.

Til middag: Salt flesk og kjøtt, noe innmat, erter og poteter. Det ble også servert sild, kanskje til og med noe sjølfiska fra Glomma.

Til dessert var det rødgrøt, søtsuppe og klotmjølk. Til eftasverd spiste man som regel det samme som til morgenen.

Til kvelds: skremjølsgrøt og flatbrødsoll med søt eller sur mjølk.

Til søndag og andre høytider var det egg, syltetøy, hjemmelaget spekepølse og litt skinke (om sommeren). Kjøttkaker og koteletter var gjestebudsmat. Grønnsakene var kål, kålrot og poteter.

Senere begynte man også å dyrke andre grønnsaker som gulrøtter, snittebønner og purre.

De nye matvarene som kom til var ansjos, margarin, ost og sirup.

Appelsiner ble kun kjøpt til jul.

Helsetilstanden

Når man var forkjølet ble det lagt ullklut med terpentin og olje på brystet. Man brukte også ullstrømpe rundt halsen og under den skulle det være en våt klut – da virket det bedre. Varm solbærtoddy og varm melk med honning hjalp godt. Noen brukte smeltet smør i øret mot øreverk.

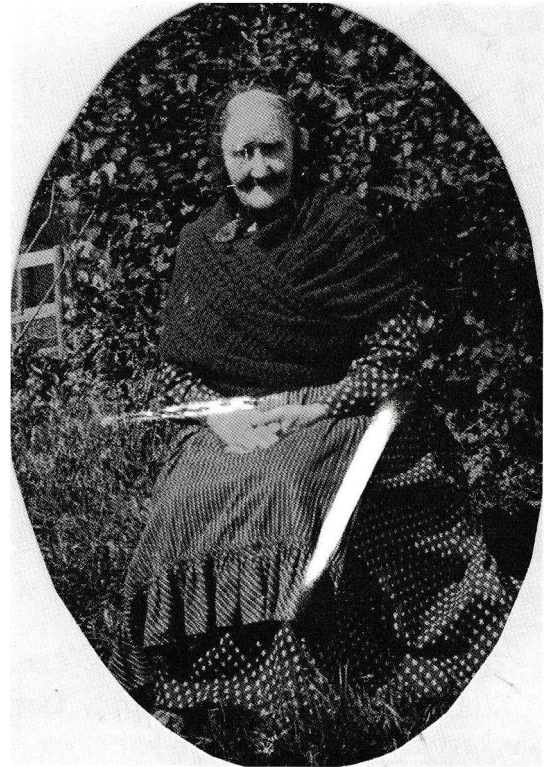
Mot magesyke ble det gitt sur blåbærsaft.

Det gikk rykter om en mann i nabolaget som hadde helbredende hender, og særlig hjalp han personer med astma. Trengtes det legehjelp måtte legen hentes eller pasienter måtte reise til ham. Medisinene var alltid forferdelig vonde.

Legen ble bare kontaktet ved alvorlige sykdommer som gulsott, rosen og blindtarmbetennelse (hvis blindtarmen sprakk ble det gitt opium hver annen time).

Ved et uhell en gang var det en som falt og slo haka i en bøttekant, slik at det ble et stort åpent sår. For å holde såret sammen ble det bundet et stort håndkle rundt hodet. Så måtte de reise med toget ca. 1 mil. (Først måtte de gå 1 km til stasjonen.) Da de så omsider kom til legen ble såret sydd. Bedøvelse var det ikke den gangen.

Det var ikke vanlig at jentene fikk greie på menstruasjonen før de fikk det selv. Det eneste var det som noe eldre venninner kunne fortelle om. Ved kompliserte fødsler måtte en hente legen. Som regel gikk det greit, og den fjerde dagen var det vanlig at mora stelte ungen sin. Folk kom med «fønnekørja» på barselvisitt. En eldre kvinnelig slektning kom gjerne og hjalp til når det ble tilvekst i familien.

Oldemor i søndagsklær.

Klær

I slutten av november hvert år kom det syhjelp til gården. Det vanlige var at alle fikk nye klær til jul. Syhjelpa bodde på stedet ca. 1 uke. De gamle konene i grenda strikka strømper, sokker og votter. Det nye juleantrekket var penklær hele året. Det var veldig nøye at penklærne ble tatt vare på. Når ungene kom fra skolen måtte de skifte med en gang de kom hjem. Det var penklær, skoleklær og hverdagsklær. Til mannfolka ble det kjøpt islendere til hverdagsbruk.

Av vekegarn ble det strikket og heklet bind som ble festet med hemp og band rundt livet. Klesdrakten var om sommeren av bomullsstoffer, serker og bukser med blonde eller broderi. En hadde underliv med

knapper til strikken som vi knappet på strømpene. Om vinteren var det verken skjoler, hjemmestrikkede strømper og halv ull underbenklær. Bygdeskomakeren sydde lærstøvler, men omsider fikk man beksønstøvler. Mannfolka brukte vadmelsklær til hverdags. Undertøyet var av hjemmevevd bomullstøy.

Babytøy og barnetøy

Skjorte med krage (engelsk broderi på armer og krage) ble sydd av tynn staut. Utenpå var det en flanellstrøye (ferdigkjøpt stoff). Navlebind av tynn gass ble festet med band som ikke måtte knytes fordi det ikke skulle gnage ungen.

Klut av tynt bomullstoff (lerret). Det var kastet over med rødt til jenter og blått til gutter. Bleia var et firkantet flanellstykke som ble tullet rundt. Den bleia var hvit, utenpå var det ei grå flannelsbleie som ble brettet på samme måten. Ytterst var det ei list ca. 15 cm brei. Beina lå rette og lista ble surret rundt og bundet fast under armene. Om vinteren lå det en ullklut mellom bleiene, for eksempel laget av gamle kvinneulltrøyer. Ytterst var det

Babyskjorte i tynt stoff

Barneklær. Slik var småjentene kledd den gang Også når de lekte i sandhaugen!

alltid et teppe. Denne klesdrakta hadde de minste sommer som vinter. Den innerste kluten ble skiftet helt ren 2–3 ganger om dagen.

De minste barna brukte kjoler, jenter som gutter, og ferdigkjøpte barnestøvler. Litt større gutter brukte kittel og knebukser. Det var litt forskjell på klesdrakta til skoleelevene. Det var vanlig at jentene hadde skoleforkle. Guttene hadde skjortebluse og bukse, og ikke alle var like pene og hele, men folk var flinke til å bøte og stoppe.

Når ungene fikk noen nye klær måtte de takke pent i handa, og mora ba dem slite de med helsa.

Familiesamvær

Besteforeldre, mor, far og barna bodde hjemme. Innejenta bodde inne, gårdsgutten bodde i bryggerhuset.

Foreldrene var sammen om å ha ansvar for barna, men det sto nok

mest respekt av faren. Ofte var man på sammenkomster hos nære slektninger og lærte mange sanger og leiker.

Barna deltok i arbeidet ute og inne sammen med de voksne fra de var 7–8 år, og de lærte av det. Som belønning fikk de et sukkertøy, et amerikansk eple, eller de fikk fri til å leke. 17. mai var arbeidsdag, og en måtte skynde seg om morgenen slik at en ble ferdig til 17. mai-toget gikk.

Juleselskap

Det var familieselskap i jula. Da kjørte man med hest og breislede til hverandre. Det var ikke alltid alle fikk plass i sleden, så da løp noen ved siden av. Hadde en sittet en stund rolig var det godt å få litt varme i beina også. Man brukte varme mursteiner som var pakket inn i avispapir i bunnen på sleden, og de pakket seg inn i en mengde gammelt tøy, og la skinnfellen over beina. Det ble gjort plass til hestene i stallen.

Først var det julesanger og gang rundt treet. Juletreet stod midt på golvet i storstua. De fleste voksne satt i kammerset, mens ungene lekte og hadde det moro. Det ble servert varm sjokolade, kaker og annet godt. Noe av leikinga kunne være å gå på hendene opp trappa til annen etasje. Der oppe stod det noen store kister det var moro å putte jentene oppi. Dette var jentenes store skrekk. Til slutt gikk *alle sammen* i et langt tog gjennom alle stuene.

St. Hans-feiring foregikk ved Glomma. Ved mange av gårdene kunne en ikke tenke seg denne feiringen uten at en var ved elva. Det ble piska eggedosis i ei mjølkebøtte og

Rokken ble flittig brukt. En trengte mye garn til sokker og votter! Rokk fra ca. 1880, senere blåmalt.

servert i glass. De voksne tok gjerne en skvett cognac i glasset sitt. Ungene sprang og leika nede ved elva og musikk kunne det også være. Alle måtte en tur med robåten, som var pyntet med lauv. Det var pyntet med lauv både ute og inne (til og med på utedo). En skulle også plukke alle villblomstene og pynte inne med dem om kvelden.

På et småbruk ble det jo litt annerledes. Her var det far, mor og ungene som gjorde alt arbeid, så en behøvde ikke å følge klokka så nøye hvis det var noe arbeid de gjerne ville bli ferdig med. Naboene besøkte hverandre mer da. Mora kunne ta med seg strikketøy eller annet håndarbeid og gå bort en hverdag. Omgangskretsen var mer fri. Om søndagen var det ikke sjelden at det kom 11–12 stk. uten at de var bedt, især om sommeren. Da ble det servert det man hadde, og om bare gjestene fikk en kaffekopp så var det

ikke så nøye. De voksne kunne bli med ungene og leke. Siste par ut var meget vanlig.

Noen bøker som ofte ble brukt til høytlesning i hjemmene var «Anne fra Birkeli», «Anne som frøken», «Annes drømmehjem», Dickens barnebøker.

Arbeidslivet i hjemmet

På gårdene foregikk arbeidet hjemme. Først om morgenen var det å gå i fjøs og stall, føre og melke. Så var det morgenmat. Etterpå var det diverse arbeid ute på jordene og reparasjoner. Det ble smidd og skodd hester. Dra slipesteinen, slipe ljå og øks hørte med. Selepinnene ble laget hjemme, og seletøyet måtte smøres og holdes i orden. Kjerrehjulene skulle trutnes og ble kjørt i brønnen. *Alt* skulle være i orden til onnene. Det var hestene som bestemte dagsrytmen. Når mann og hester hvilte middag måtte husmor og jenter vaske opp, føre høner, griser og kalver. De måtte også ordne med småbarna. Kanskje kunne det bli 10 minutters pause også.

Vårn

Det første man gjorde om våren var møkkakjøringa. Det skulle helst gjøres før snøen gikk, så en kunne bruke møkkahjelm. Ungene kjørte ofte mellom han som lessa på og han som lessa av. En liten hendelse: En av ungene som kjørte mellom tok med seg en papirpose med kyss fra tjene-
stejenta til han som lessa av.

Pløyinga foregikk om høsten, så om våren var det å gå 10–12 timer etter harva i flere dager. Såinga var en høytidelig handling. Den som sådde skulle gå uten hodeplagg, og det var

ikke alle som kunne utføre det arbeidet.

Slåttonn

Høyet ble slått med ljå i lange rekker (skårer). Det ble «venda» etter et par dagers tørk. Da gikk en etter hverandre med river og tok hver sin skåre. Etter noen timers tørk ble høyet raket sammen i langmuer, og så ble det såta. Var det fin tørk noen dager kunne en kanskje kaste ut såtene så høyet ble ordentlig tørt før en kjørte det inn. En skulle aldri kjøre inn ungt høy, det måtte minst være ei uke siden det var slått. I høyberginga var ungene med i mellomkjøringa, og de var med og tråkka høy.

Ved såting sa en ofte til jentene at de måtte lage pene såter, slik som såta blei, slik blei «kællen» seendes ut.

Skuronn

Når en skar åkeren blei det brukt meiemaskin. Man satte ei grind på kniven på slåmaskinen. En kjørte

Separatoren var en nyttig innretning

hestene, en satt og la av. Det tyngste arbeide var å ta opp, særlig når det var rug. Den var så lang og tung. I bakkene «meia» en med ljà og der var det enda tyngre å ta opp. Jordet ble delt inn i «skifter» og ungene arbeidet som oftest to og to sammen. De kappes om å bli ferdige med bindinga til maskinen kom rundt på nytt. Når de var ferdige med jordet ble banda «rauka», dvs. satt fire band sammen til rauk. Senere ble banda hengt opp på «staur» (sneis/kællær). Det var en staur som det var slått flere spiker i. Kornet ble også hersja.

Innhøsting og tresking av kornet var ikke så lett vint. Når kornet skulle kjøres inn og lesses av måtte en først legge stør. En begynte fremst i løa og la kornet med toppen opp, slik fortsatte de til de kom inn til veggen. Da skulle det legges flo, og man begynte innerst og la kornet med toppen ned slik at det ble topp mot topp. Det var da lett vint å ta igjen når en skulle til med treskingen. En mann la kornet i maskinen, en la på brettet til ham, og så måtte en rake av halmen. Det var som regel en kvinne som gjorde dette. Hun måtte være varsom på hånden så det ikke fulgte med for mye korn.

Så var det to menn til å riste halmen. Den siste løfta det opp på gjellen, der det var en mann til å ta imot. Til å dra risperen var det noe som man kalte kjørehjul. Det var av tre og måtte kjøres med hest. Den jobben fikk som regel ungene. Det var en trist jobb å bare gå og gå rundt. Det var jo tak over så det gjorde ingenting om det regnet. Dette hjulet var bak låven. Det var hull i veggen hos ham som sto

Slipestein var en nødvendighet.

og la i, så han kunne gjøre tegn til den ute når han skulle stoppe.

Det ble lagt frem en del av kornet på låvegulvet inn til risperen. Dette kaltes et skei. Den som kjørte gikk stadig og tittet opp om det snart skulle være slutt på skeiet. En ble jo trett av all denne marsjen.

Å ta opp turnips var også et tungt arbeide. Da var det som oftest veldig kaldt og turnipsen var lang, og satt fast. Ungene frøs og dro alt de orket.

Juleforberedelser

Til jul skulle det være rent og fint overalt. Det skulle byttes halm i sengene og legges på rene sengeklær. Madrassene var sydd av striesekker med åpning til å ta ut og inn halmen. Det hendte nok det kom lopper i den, men det var bare å kneppe dem med tommeltottneglen.

Klesvasken foregikk i bryggerhuset. Tøyet ble lagt i vann i flere avskjæringer. Man hadde jo bare «himkøkt» såpe som var kokt av overflødig fett fra hus-

holdning og slakt med kautisk soda, og lavendeldråper for lukta skyld. Man skrubbet klea på vaskebrett og kokte dem i bryggepanna.

Så skulle de skylles. Enkelte steder reiste de ned til elva. Det var gjerne ei råk der hvor de hadde skåret is til isbingen. Da var det bare å ligge på huk og skylle der. Det hendte nok klea var stivfrosne når de skulle henges opp til tørk.

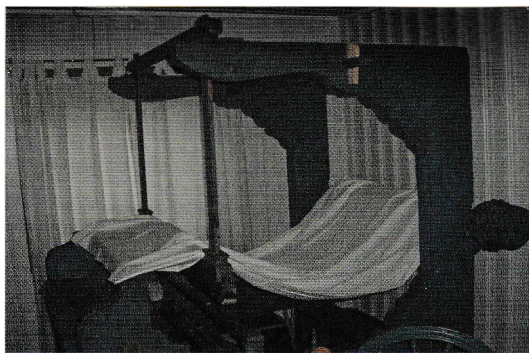
Alt skulle være strøket og rullet fint til jul. Man hadde boltejern å stryke med, og stor steinrulle oppe på gangen. De rullet laken og duker på runde trestokker og rulla ble dratt «att og fram». To stykker måtte gjøre dette. Det var om å gjøre at dukene ble blanke og fine.

Også hele huset skulle rengjøres til jul, vegger og tak ble vasket med himkokt såpe. Asken skulle tas ut og ovnene pusses. Kobberet og sølvet skulle også pusses.

Så var det kakebaking da, og det måtte være minst 8–10 forskjellige sorter. Gorojernet hadde lange stenger. Det ble lagt over et brannjern borti bryggerhuset. Ungene fikk smake på det som ble skåret av på sidene.

Fattigmann ble det laget en hel bråte av, et helt 50-liters melkespann, men så skulle de jo vare hele året ut også. Andre kaker som ble bakt til jul var sandkaker, sirupsnipper, smultringer, rosettbakkels og berlinerkranser.

Brød ble også bakt før jul, deigen var i en stor kakenu som mannfolka bar mellom seg, for den var tung. Brødene ble først grislå, de ble lagt på ei lang fjøl og holdt inn i ovnen igjen. Etterpå ble de ferdigstekt i bakerovnen.

Vev fra ca. 1880 som har vært flittig i bruk.

Ei bakstekjerring kom og bakte flatbrød. Hun reiste rundt til gårdene og var en person som det måtte «høgtes» med. Hun måtte hentes og kjøres. Veden hun skulle bruke måtte være ekstra fin. Det ble bakt så mye at det ble store «ruer» som ble lagt på staburet.

Andre ting som ble laget hjemme – og da som regel også til jul – var sukkerbiter. Man kokte sukker og litt vann. Når dette stivnet brukte en sukkersaks og klippet dem fra hverandre. Kaffen ble kjøpt rå og brent.

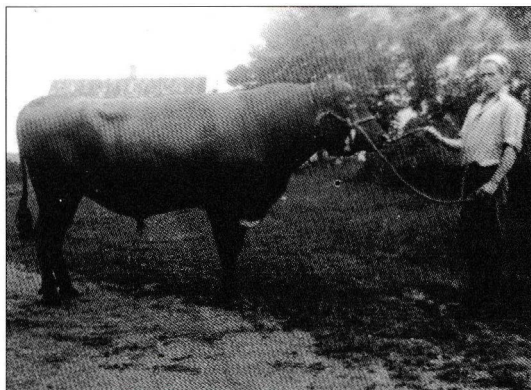
Slakting

For det meste ble det slaktet bare en gang i året, og det var til jul. Saltbaljer ble rengjorte med einerlåg eller kokende sodavann. Siden ble de vasket i varmt vann. Hermetikkbokser ble skurt, senere ble det også glass som man hermetiserte i.

Som regel slaktet man to griser (eller ei stor purke), ei ku og en kalv. Det var viktig at dyret ble pent slaktet. Slaktemaske ble ofte brukt. Skoldevannet til grisen ble varmet i bryggepanna. Når en rørte i blodet

brukte en ei tvare, så ikke blodet skulle levre seg. Blodet ble saltet og satt i ei balje med is. Når en var ferdig med dyret, måtte en plukke fett av vomma og tarmene, det kalles plukk-fett. Plukkfettet ble skåret opp og vannet ekstra godt, siden ble det kokt smult av. Isteret brukte en til klubb. Av grisemage fikk en rulleskinn, for alt skulle brukes. Tarmene ble tømt og straks rengjort, man brukte snø, salt, kalk eller sagflis. Slimhinnen ble fjernet. Så la en tarmene i saltvann som en skiftet ofte. Tarmene ble blåst opp og hengt til tørk (hvis de skulle oppbevares lenge). Innmaten og hodet ble lagt i vann og brukt til lungemos og andre «skrellinger». Kjøtt og flesk ble malt 8–10 ganger på kjøttkvern til kjøttkaker og pølser. Til pølsene brukte de pølsehorn.

Før kjøttkvernen ble oppfunnet, ble det brukt hakkebrett og hakkekniver til å lage kjøttdeig av. Til slutt kokte man kraft av alt rasket, bein og slintrer m.m. Kraften ble kokt natten over eller i det minste 8 timer. Så ble det man hadde brunet hermetisert og laget ferdig. Før glassene kom, brukte de

En slik premieokse var ikke allemannseie, men en okse var ihvertfall å finne i nabolaget

bokser som ble loddet igjen. Det meste av slaktet ble lagt i saltbaljene.

Krisetider

Både under og etter den første verdenskrigen var det krisetid. Det var rasjonering, lite og vondt smør, men på en gård var det jo korn til mel, poteter til mat og potetmel. Det var også dyr som ble slaktet.

Det var snaut med parafin og bensin. Bilene hadde en slags dyne på taket som det var gass i, og ettersom den ble tom, blafret dyna opp og ned. Spritsmugling hørte også med i krisetiden.

Det er ofte blitt snakket om de harde 30-åra, og det bærer navnet sitt med rette, for den gang var det vanskelig for mange. Det var ikke langt mellom averterte tvangsauksjoner i avisene. Dette gjaldt mest småbruk, men det kunne også være større gårder som hadde det vanskelig. Det hendte nok at lensmannen og hans medhjelper kom for å pante. Enkelte steder ble det tatt pant i besetningen, men det kunne også være hester og innbo som måtte pantsettes. Som regel greide de fleste å få gjort opp for seg, for de fikk jo en tidsfrist før betalingen måtte finne sted. For småbrukerne måtte banken gi etter, så de fikk ofte kjøpt igjen gårdene sine til en billigere pris. Men gårdbrukerne hadde jo gårdens produkter å leve av, verre var det for de som satt på «strandstein», som vi kalte det. Det vil si de som skulle kjøpe det som skulle brukes.

Store kraftige karer gikk arbeidsløse. Da var det ikke annet å gjøre enn å ty til «fattigkassa» som det het den

gang. Familier kunne få templer uka i matlapp. Selv om fem kroner var verdt mye, ble det smått stell allikevel. Mange sultet heller litt enn å gå til det skritt å få hjelp – for de fleste satte sin ære i det å greie seg selv.

Det ble satt i gang nødsarbeide slik som veiarbeider og pukking av stein. Man hadde jo bare spader og trillebår, så det skulle mange til når man skulle forberede veier. Kommunen måtte jo gjøre det de kunne for å skaffe arbeid. Gårdsguttene var på gårdene om vinteren for mat og litt lommepenger.

Barnearbeid

På gårdene var en helt avhengig av at ungene hjalp til. Noen form for lønn var det ikke, men det hendte at en gikk på «landtur». Da smurte de med seg mat og gikk tur i skauen, og satt der og kosa seg litt i sola.

Ellers måtte ungene være med på bærturer. Det var som oftest blåbær og tyttebær som ble plukket. Ungene så på dette som en hyggelig avveksling. Hadde de vært riktig flinke, kunne de ta seg en tur ned til Glomma for å bade.

Det var barneforening for jentene. Der broderte de og hadde basarer hvor inntekten gikk til misjonen. Møtene hadde de hos hverandre. De som var med var i alderen 8–16 år.

Sangleiker og andre leiker

De vanligste sangleiker og andre leiker var: «Bro, bro, brille», «Slå på ring», «Råttent egg», kjiippe med kuler (fem kuler), klinkekuler, ball mot veggen, leike sisten, hauk og due, vippe pinne, slå på munk, slå ball, kappe land, kaste på stikka, mitt duehus jeg lukker

opp, Astri mi Astri, E heite Håvard Hedde og er så gild en kar.

Regler

1. Elle melle deg fortelle, skipet går, ut på hår. Rygg i rand, to i spann, snipp, snapp, snute, du er ute!
2. Akka, bakka, bunka, rakka. Etna, matla, sjong, dong, filli, fong, issa, bissa, topp.
3. I de doddi, mi. Efalere, madisere, kribbo, krabbo, kattelabbo. Illiom, biliom boy, skip o'hoi.
4. Esika, desika, luntan, tuntan, timer- valsen, tiljantarsen. Illiom, billion boy, skip o'hoi.
5. Akkaribakka, tikkarifår. Rumba som kalles rissemakkatikkorero.

Skolegang

Skoleveien var som regel lang. Det var aldri noen form for skyss. Man gikk på skolen annenhver dag – 6 timer om dagen. Det var vanlig at første, andre og tredje klasse gikk sammen, og fjerde, femte, sjette og sjuende. Undervisningen var god. Lærerne var nøye, og elevene måtte pugge alle leksene.

Straff var å sitte igjen (ved uro) eller å stå i skammekroken, eller å komme på gangen. Det var stor skam å få straff på skolen. Belønning kunne være glansbilder i bøkene eller gode karakterer.

På skolen ble det feiret 17. mai og juletrefester. Lærerne leste juleevangeliet, og så var det lek og gang rundt treet. I byen var det vanlig at klassen dro på turer. En skitur kunne elevene få være med på sammen med læreren.

Ungdom

Konfirmasjon

Man sluttet på skolen i 14-års-alderen, og da måtte man ut i arbeidslivet.

Jentene måtte sette opp håret, (det ble på mote å klippe håret, men det satte foreldrene seg som regel imot) og fikk lov til å gå i ungdomslaget. De fikk også lov til å gå på noen fester den vinteren. Klesdrakta til konfirmasjonen var nytt fra innerst til ytterst; sko, overhøringskjole og konfirmasjonskjole. Det var vanlig at en tok dette å bli voksen svært alvorlig. Alt skulle kunnes utenat, og en følte stor andektighet.

Søndag etter var det altergang, og den deltok de fleste i. Noen følte nok at dette var noe de måtte gjøre.

Konfirmasjonsgavene til jentene var som regel sølvfingerbøl, et smykke (klokke med kjede, emaljenål, eller sølje) og så en salmebok med navn fra mor og far. Guttene fikk mansjettknapper, lommeur og salmebok.

Planer

På de gårdene hvor de hadde råd fikk noen av ungene gå på middelskolen. Da var det vanlig at elevene sluttet barneskolen i femte klasse og gikk over til middelskolen, som varte i 3 år. Den eldste av guttene i barneflokken gikk vanligvis på landbruksskole.

Ungdommene hadde mange ønsker om yrker, men de fleste yrker ble sett på som unyttige, (f.eks. frisørdame) så det ble vel helst med drømmene.

Det var vanlig at jentene lærte å bruke symaskinen og sydde klær til seg selv og søstrene. Kanskje kunne en sy litt for andre også og tjene litt

penger. Lønnen for arbeidet som jentene gjorde hjemme var at de fikk 12 av hver ting til utstyr når de giftet seg (ofte 2 kyr også).

Samliv og normer

Ungdomslaget hadde møter ca. hver 14. dag om vinteren, og en to-tre fester i året. Festsalen ble pyntet med kreppapir, forskjellig til de ulike høytidene. Festkomiteen skulle åpne dansen og lede polenesen. Der det ikke var festlokale brukte de skolen. Jentene tok med mat, de tok gjerne det bryet fordi det var ikke så lett å skaffe 1 krone som det ellers kostet.

På de vanlige møtene hadde ungdommen leikarringkurs som ble ledet av Syversen Rognerud. Han bodde hos alle etter tur. Syversen Rognerud var en ekstra koselig mann som de unge fikk god kontakt med. Han var ikke slik som andre voksne.

Etter festene ble det diskutert hvem som hadde fulgt hjem hvem. En snakket også ofte om romanser og føljetonger i ukebladet Allers. Det meste om kjønnsliv lærte de av tje-nestejenta eller budeia. Det var vanlig samtaleemne mens de melket. Budeia sang ofte sørgelige kjærlighetsviser så gråten kom.

Det var alltid guttene som tok initiativet både når det gjaldt dans og andre ting.

Når jentene ble fulgt hjem av en gutt var det vanlig at de sto og pratet ved stortrappa, og guttene klemte litt. Enkelte steder passet fedrene ekstra godt på døtrene sine, og noen ganger hoppet jenta ut gjennom vinduet for å komme på fest. Ble jenta etterpå fulgt hjem av en gutt, måtte han akte

seg så ikke faren fikk øye på ham, ellers ble han kjeppjagd.

Det hendte noen ganger at paret tok en tur inn i løa. Det var ikke vanlig at jentene var jomfruer når de giftet seg. Ble jenta på vei uten å ha fast følge, var det en stor skam, og det var nok mange jenter som måtte gi fra seg ungen sin eller reise til byen og foreta en illegal abort.

Forholdet mellom kjønnene var hemmelighetsstempelt.

Politiske spørsmål ble ikke diskutert, men en snakket mye om religion. Det var mange vekkelsermøter, og noen ble omvendt.

Alkohol og tobakk

Det var ingen jenter som røykte, og veldig sjelden at de tok en dram. Det var nokså vanlig at gutter i 20-års-alderen hadde med seg ei flaske i lomma når de gikk på fest. Da prøvde de nok å by jentene en slurk. Det var få som drakk seg fulle, men noen kom nok for å holde leven, ødelegge og slåss når det var fest.

Festkomiteen hadde ofte ei flaske ute i skapet som de koste seg med.

Enkelte steder var det forbudt å spille med kort. Kortleiken var rene «styggdommen».

Håndarbeid var forbudt på helligdager. På søndagen skulle det være helgero.

Ofte var det et skille mellom ungdommene grunnet økonomiske forskjeller. Det kunne være stor forskjell på måten å være på. Det var en del «snobb». Disse hadde vanligvis bedre skolegang og mye lettere for å uttrykke seg.

Hesten, datidens traktor og bil.

Noen bondekoner forteller

Jeg fikk gå på husmorskole, så det var naturlig for meg å få huspost. Det gikk bra. Jeg fikk 10 kroner mer enn avtalen var fra første måned. Jeg bakte brød og kaker, og lagde mat. Det var seks i kosten. Jeg ordnet med slakt og dyrket grønnsaker. Av råfløte kjernet jeg smør. Alt var jeg vant med hjemmefra. Husmora var 75 år og det var et stort hus. Jeg vasket også klær, bøta og holdt tøyet i stand.

Som husmor (bondekone) begynte dagen kl. 6 med melking, etterpå var det hus- og barnestell. Da jeg skulle ha mitt første barn lurte jeg fælt på hvordan jeg skulle klare denne ekstra jobben inniblant det andre. Alt tøyet ble sydd og laget til hjemme, lite ferdigkjøpt var det å få tak i, og man tenkte ikke på papirbleier. Fødslene foregikk i hjemmene, og når folk i grenda så en som kjørte veldig fort med hest og kjerre, så var det jordmorskyss. Alle ungene i grenda trodde at ungen lå i jordmorkofferten, den hadde lagom størrelse. Etter hvert ble det mer alminnelig å være på sykehuset i den anledning.

Som husmor på en litt større gård ble det jo mye matlaging. Vi hadde hushjelp, tre gårdsgutter og sveiser. Hvis sveiseren var gift holdt han seg kosten selv. Hadde vi håndverkere så skulle også de ha kosten. Guttene hadde rom i bryggerhuset som vi hadde rengjøring i. Vi brukte bare kjøkkenet og dagligrommet, man måtte ikke ha mer rengjøring enn nødvendig. Stuen ble brukt til gjester og selskap, til jul og ved andre høytider. Om kveldene kunne vi sitte med litt håndarbeid. Vi hadde jo ikke tv som underholdning, men krystallapparatet var kommet, så vi lå gjerne på senga og lyttet i høreapparatet til vi sovnet.

Ellers kunne mannfolkene sitte og spille litt kort, et uskyldig spill som sprøyte eller spardame. Man arbeidet aldri på søndager. Vi var ikke så mye borte for da måtte vi kjøre hest, sykle eller gå. Men det hendte jo at vi tok en tur med hesten og dokkartene, eller lett kjøretøy som lignet på en sulky. Vi kunne gå lange turer, men da gikk vi helst i skogen. Når vi fikk bilen ble det annerledes. Da ble det mer til at vi reiste bort til slekt og venner.

Mens jentene var hjemme og hjalp til på gården, hadde de alltid utstyret i tankene sine. Så noe ble lagt i kista etter hvert. Det ble kanskje satt opp vev til en duk en vinter, og til lerret, håndklær eller dynetrekk en annen vinter.

Mor var i byen på Jula veveri og kjøpte vrakgarn. Da var det å komponere og tegne med farger for å få til penest mulig mønster, og så rafte og renne og sette opp veven. Det ble gjerne vevd rutete til kjoler og forklær, randete til skjorter og busseruller, og

Brudepar fra 1908. Anna f. Johansen og Thorvald Næringsrud.

noe med vend på til underbukser. Så ble det sydd, strikket strømper osv.

Alle de fine gamle broderiene som vi har gjemt noe av ble nok gjort mest om kvelden, for det var ikke regnet for arbeid. Alt var solide saker som varte i generasjoner. Det var godt å ha og slite på dette i krigsårene. Tenk bare på sengetøy og håndklær.

Håndredskapen var som i dag. Skurebørsten ble flittig brukt på gulv, kjøkkenbenk, bord og stoler, melkebu og kjeller. Vaskestamp, vaskebrett, bryggepanne, flatbrødhylle, kjevle, strykejern, rulle, kjøttkvern, alt ble brukt med håndkraft. Vedkomfyr, svarte gryter, panner og kniver måtte pusses.

Mange hadde iskasse i gangen. Den var kledd inni med sink eller blikk. Det

var hull i bunnen, så la vi is inni og maten holdt seg kald.

Kornet ble malt på mølla, men vi lagde potetmel selv. Da lånte vi ei kvern, potetene ble finmalt, også ble det vasket gjennom glistent stoff. Det ble vasket flere ganger, og så skavet vi av det brune oppå toppen. Slik gjorde vi flere ganger, så det ble fint og hvitt. Potetmelet sank til bunns og vi tømte vekk vannet. Ble det klumper, knuste vi og siktet det.

Kokeplata kom først av de elektriske innredningene, komfyren kom omkring 1930, men da var det ikke mange som hadde noe å kjøpe for. Innlagt vann ble det de første steder mellom 1920 og 1930. Hjemme fikk vi pumpe i 1924. Kjøleskap fikk jeg i 1948. Støvsuger i 1955. Det kjøleskapet jeg fikk var av det første som kom til Mysen etter krigen. Elektrisk symaskin kjøpte mor i 1940. Den ble god å ha, for etter krigen ble det lenge å vente. Min søster fikk ikke kjøpt før i 1955.

Da 2. verdenskrig kom hadde vi soldatbefal på gården. De var fra tirsdag til lørdag. Det var kamper ved Fossum bru, og der falt det mange. Befalet satt inne i stuene og brukte to telefoner. De røkte så det sto som en tåke. Det ble ikke bombet langt i fra oss, og det begynte å brenne på et annet sted like i nærheten. Lørdag reiste befalet til Sverige og sa til oss at vi måtte evakuere gården. Vi hadde fjøset fullt av kuer så vi måtte pent være hjemme. Mannen min måtte hjelpe soldatene med å evakuere, og han kom ikke hjem før dagen etter at tyskerne kom. Da skjøt de sønnen på nabogården. Han hadde kjempet ved Fossum bru og hadde militærklær på seg. Gården

vår ligger midt mellom to festninger, Mysen og Trøgstad, og vi følte oss derfor utrygge, for det var skyting til stadighet. Jeg husker vi gjemte oss i kjelleren om natta. Jeg glemmer det aldri, for det var så uhyggelig når tyskerne skrek og marsjerte forbi.

Pensjonisttilværelse

Min morfar bodde hos oss da jeg var liten. Han var med og hjalp mor og tjenestejenta i fjøset med måking og føring helt opp til 70-års-alderen. Jeg husker at han slo veikanter, slipa ljå og kniver, «lova» votter, hogg bakstevet, lagde sopelimer og fortalte fra gamle dager. Også hadde han brunt sukker i en skuff i «sekretæren».

Da far ble gammel bodde han hos oss (eller vi hos ham). Han hjalp til så lenge han klarte det. Nå er vi selv pensjonister og har bygd et hus et stykke fra gården. Men vi hjelper til når det er nødvendig, og barna kommer til oss eller vi til dem med spørsmål og andre ting.

Vi har bil, så vi kan komme og gå som vi vil. Bestefar og far kunne jo også i sin tid ta hest og vogn og reise når det passet dem.

Før var det ingen alderspensjon, bortsett fra at noen få statsansatte eller militære hadde pensjon. De mennene hadde alltid god tid og gikk ofte tur, svært korrekt antrukket med hatt og stokk. Disse var helt typisk «pensjonister». Folk flest forsøkte å bo og klare seg selv så lenge som mulig. Kanskje de kunne få penger til hus av fattigkasse, og noen skaffet seg arbeide borte (bakte flatbrød, vasket klær, hjalp til med slakt, tresking og annet forfallende arbeid på gårdene).

Fossum ble kalt for «fattiggården», så dit var det ingen som ville, men det var nok bra å være der. Alle som bodde der hjalp til så godt de kunne, både ute og inne. Bestyrerparet var fast ansatt, og meningen var nok at gårdsbruket skulle bære seg.

I dag kan alle klare seg selv økonomisk, og kan selv bestemme så lenge helsa holder.

Mor fortalte om en gammel kone som hver gang det var kveldsgrøt kom og ville dyppe skjea si i sirup og ha den i grøten. Mor lot henne gjøre det.

Historier og små episoder

I skogen hvor kyrne våre beitet er det et fjell like ved en bekk. Her er det stupbratt ned, ca 3–4 meter. En kveld kunne ikke sveiseren finne en kvige – den var ikke med de andre inn. Vi gikk manngard alle sammen, lokket og så til alle kanter. Så kom sveiseren til å tenke på dette stedet og løp dit. Og der lå kviga, den hadde falt ned og brukket ryggen. Mannfolka fikk fatt på hest og en slags slede som også kunne brukes om sommeren, og kjørte kua hjem. Den måtte jo slaktes med det samme.

En vinter flere år etterpå drev min mann og en gårdsgutt og kjørte tømmer i samme skogen. Gårdsgutten drev like ved dette fjellet og lesset. Det var hålke og glatt, og plutselig begynte hesten å skli mot bekken med lasset. Den stoppet ved ei lita gran som holdt litt igjen. Der ble hesten liggende. Han fikk spent hesten i fra og løp etter hjelp. De kom akkurat tilbake da grana gav etter og hesten falt ned på bekken. Der var det jo is, og det var med spenning og gru de tittet

Barnet ser opp på hunden og sier: «Kan du inte tala!» Trolig et svenskt motiv.

ned, men til stor overraskelse stod hesten på alle fire og uskadd, så det må nesten betegnes som hell i uhell.

Mitt barndomshjem var omkranset av skog på alle kanter. Far drev mye i skogen både sommer og vinter.

En dag mor var i butikken skulle vi barna lage mat til middag. Vi skulle steke flesk. Det var den gang svart-ovnen var i bruk. Over ovnen hang det noen klær til tørk slik det pleide å gjøre den gang. Vi tenkte ikke så langt som å ta dem vekk. Da vi skulle fyrte opp, fyrte vi opp hardt, og det tok varme i panna. Derpå slo flammene opp i tøyet og videre opp i damphetta. Det var treramme rundt den, og der begynte det også å brenne. Vi ble livredde og sprang til skogs etter far. Han var heldigvis ikke så langt unna, og han kom fort tilbake og fikk slokket varmen, men da hadde allerede flammene nådd taket, så det kunne fått store følger. Resultatet ble både reparasjon og rengjøring, så det gikk en tid før vi ble betrodd matlaging igjen.

Nå er både svartovnen og damphetta borte, så slikt skjer vel ikke igjen.

Da lillebror ble borte

Far drev i skogen som vanlig. Vi lekte ute på tunet. Plutselig oppdaget vi at vår bror på to år var blitt borte. Vi løp til skogen der far holdt på, men hadde ikke sett noe til ham. Mor, far og vi andre fløy i hver vår retning og ropte på ham, men han var ikke å finne noe sted. Vi ble veldig redde og undersøkte brønner og tippet i bekken. Da det hadde gått to timer uten resultat, var gleden stor da vår nabokone kom med ham i hånden. Hun skulle gå tur i skogen, og fikk høre noe sutring. Det var lillebror som lå og gråt på en tue. Så det vil jo helst gå bra.

Min gladeste dag

Som ung bondekone måtte jeg arbeide både ute og inne. Mange ganger var det vanskelig å få maten ferdig på en gammel vedkomfyr som røyk som en skorstein. Rå og dårlig ved var det også, og det var ofte vanskelig å få det til å brenne. Svett og sliten kom jeg inn fra onnearbeid om sommeren. Det største ønsket mitt var en elektrisk komfyr. Billig «spillstrøm» kunne en få for bare 15 kroner for hele sommeren. Men mannen min syntes det var bortkasta penger for vi hadde jo gratis ved. Da sa jeg at da ble det nok slutt med hjelpa ute, for jeg orket ikke dette slitet lenger. Han gav seg til slutt, for jeg kunne få kjøpt en brukt komfyr av merke BeHa. Den skulle kostet kr 55, men jeg fikk pruta den ned til kr 50. Det ble satt opp kontakt også, slik at jeg fikk brukt den med en gang. Mannen jeg kjøpte ovnen av fikk kaffe før han reiste.

Kjelene mine var sotete og fæle og jeg holdt på til langt på natt ute

i sandhaugen og skuret kjelene. Det gikk en vei utenfor kjøkkenvinduet, og etter at jeg var ferdig med skuringa måtte jeg gå utenfor vinduet og se hvor fint det lyste av lampa på komfyren. Jeg syntes ikke jeg hadde noe å gjøre mer etter denne dagen. For så glad har jeg nok aldri vært verken før eller siden, ja, ikke engang om jeg i dag hadde fått en flott bil til 200 000, så hadde jeg nok ikke blitt så glad. Dette var i 1932–37.

I 1930-åra var det vanskelig å skaffe seg noe nytt av klær, for penger var det smått med, og det som var av dem, gikk til redskap og det nødvendige på gården. Av søstrene mine i by'n (Oslo) pleide jeg å få noe avlagt tøy. Engang hadde søstrra mi kjøpt seg en skinnjakke, ny og moderne. Hun spurte meg om jeg ville ha den gamle lange skinnjakka hennes, og det sa jeg ja takk til. Men jeg måtte sy den om, og måtte derfor gå til skredderen med den. Skredderen sa det ville koste 5 kroner, men da jeg skulle hente jakka, forlangte han 6 kroner. Dette fordi han hadde både skiftet lommer og farget den. Så jakka var blitt som ny. Jeg følte meg virkelig fin og moderne. Nytt brunt skjørt og pen bluse hadde jeg til, men likevel manglet det noe syntes jeg. Jeg ønsket meg så veldig en ny lue. Det var nemlig moderne med alpelue, satt på snei med nål i. Jeg brukte å kjøre melka til Mysen, og i forretningen til Betty Sørensen hang det en slik lue som jeg ønsket meg. Men den kostet kr 2,40, og det syntes jeg ikke jeg hadde råd til. Men jeg sparte og sparte på hver 10-øring jeg hadde. Hver dag jeg kjørte melka måtte jeg bort til vinduet

og se om lua hang der enda.

Endelig hadde jeg penger nok, og heldigvis hang lua der fortsatt. Jeg kjøpte den, og da syntes jeg virkelig at jeg var fin.

En tid var jeg i Spydeberg Handelsforening. På den tida var det så dårlig med folk så de fleste handlet på lappen (fattiglappen). Det var bare storbøndene som hadde penger. Folk fikk 6–8 kroner hver uke å handle for. Pengene ble utdelt i forhold til størrelsen på familien. Det hendte at folk kom med bryllupspresanger og andre ting, og ville at vi skulle kjøpe disse så de fikk litt penger til mat. Ja, det var fattigdom. Folk ville ha arbeid, men det var ikke arbeid å få. Så det var elendighet. Siden begynte jeg i forretning i Askim. Der var det ikke slik nød, for folk kunne få arbeid på Askim Gummivarefabrikk.

Fra jeg var 11 år var jeg og hjalp ei dame som het Milla Ås. Hun hadde hvilested (et sted der hestene fikk hvile seg og spise høy som de hadde med til dem) som lå like ved Østbygda i Hærland. Hjemme var det mange unger, og jeg syntes det var godt å få være vekk fra ungemaset. Milla bodde like i nærheten av skolen også, og hun var lei av å bo alene, så hun var glad at jeg kunne være hos henne. Jeg måtte være med å hjelpe til med å stelle ku, griser og høner. Om morgenen når de andre ungene gikk på skolen, så satt jeg mange ganger og melket kua. Men jeg skyndte meg å vaske meg og skifte, og fór i vei til skolen i full fart.

En dag jeg drev ute og raka opp høyet som hestene hadde søla, kom det en mann kjørende i karjol. Han

stanset og spurte om han kunne få litt vann til hesten sin. Jeg var ergerlig på at jeg som var bare jentungen skulle gå og bære vann for de voksne folka, så jeg sa: «Det står en bøtte der borte og brønn er det oppe ved veien, så da kan du ta så mye vann du vil». – «Du kjenner ikke meg du da?», sa han. – «Nei», sa jeg. – «Jo, jeg er presten i bygda, jeg», sa han. – «Ja, da får jeg gå etter vann til deg da», sa jeg, og gikk etter to bøtter vann, så han fikk vannet hesten sin. Det var presten Sørle.

Jeg husker spesielt godt en julekveld som jeg var hos Milla. Hun torde jo ikke være alene. Det var så kaldt at «flisa spratt», og mye snø var det også. Da vi satt og spiste til kvelden sa Milla: «Samme hvem som kommer hit i kveld, så skal de få husrom». Ikke før hun hadde sagt det, banket det på døra. Og inn kom ei som ble kalt for Kjelsa. Hun var en av de mange omstreifere som gikk etter veien den gangen. De gikk fra hus til hus og tigde mat. Kjelsa fikk ligge der om natten, for Milla måtte jo holde ord. Dagen etter hadde vi et svare brev med å lufte sengeklær og vaske. Hun kunne jo være lusete.

Han far eide ei stue som lå like i nærheten av hjemmet mitt. Der bodde ei gammel kone som het Maren Åsen. Hun hadde blitt lovet å få bo der så lenge hun levde og etterpå skulle stua rives. Der brukte ofte fanten å få ligge også. Etter at hun var død, fortsatte det å komme fant som la seg til der. Det var ikke råd å bli kvitt dem, og til slutt fant han far ut at nå skulle stua rives. Han solgte stua til Enga, og folkene der skulle sette

den opp igjen til bryggerhus. Da far sa til fanten at stua skulle rives ble de sinte og ville ikke høre på ham. Men de dro opp flere menn med hest og begynte rivingen. Det var helt fullt av fant der, og de ville ikke på noen måte forlate stua. Men da plankene begynte å falle i hodet på dem, var de nødt til å komme seg ut. Da var de så sinte at de knytta nevene mot han far, og sa at dette skulle hevnes. Han far torde ikke sove skikkelig på flere netter etterpå. Han var redd de skulle komme å tenne varme på husa.

I ei stue like nedenfor bodde ei gammel kone som ble kalt Maskin Maria. Vi ungene brukte å gå til henne med melk. Da hadde hun bestandig brunt sukker. Da hun kom med det brune sukkeret og skulle gi oss, var hun så svart på hendene sine at vi ikke orket å spise det. Det var bare ett rom i stua hennes. Senga sto i det ene

hjørnet, kjøkkenet hadde hun i det andre hjørnet, og vedakroken i det tredje. Hun bodde hjemme til hun ble så skrøpelig at hun ikke kunne greie seg sjøl. Da kom hun til Fossum. Før hun reiste trekka hun klokka si og sa: «Nå får du gå til jeg kommer igjen da klokka mi». Men hun kom aldri mer tilbake.

Det var en som ble kalt Gråberin som de skremte oss ungene med når vi var slemme. «Er dere ikke snille kommer Gråberin og tar dere og putter dere i sekken sin, og graver dere ned i skogen», sa de voksne til oss. Vi var så redde for Gråberin, så en gang vi ungene var hjemme alene stengte vi døra da vi så at det kom en borte i veien. Han sto ved vinduet og vifta til oss med kjeppen. «Dere er ikke noen snille unger som stenger døra for meg», sa han. Han skjønte jo ikke hvor vettskremte vi var.

Tenor bygdekvinne­lag har fått tildelt diplom og bok i forbindelse med minneoppgaven «I manns minne». De ble invitert til Hafslund hovedgård på te og snitter. I første rekke: Solveig Gislingrud, Edith Strand, Ruth Moen, Jorun Garseg, Torbjørg Skogdalen. Bak: Inger Lise Trømborg, Inger Dramstad, Hedvig Svoor.

Smed Nils Undrum

Av Nils Johan Undrum

Nils Johan Undrum (han brukte aldri mellomnavnet Johan) ble født 30.03. 1879 på Nes i Slagen, men foreldrene flyttet til nordre Undrum ved Barkåker. Han døde 15.10.1946 på Mosen i Eidsberg.

Nils gikk i lære på et mekanisk verksted på Barkåker og det fortelles at han tidlig kom i hovslagerlære hos dyrlege Winsnes i Oslo, hvor han tok svennebrev.

Det var en gang da Nils var på et midlertidig hovslageroppdrag i Lillestrøm at han traff Alvilde Hansen for første gang. Senere traff de hverandre i Oslo og forbindelsen ble knyttet. Etter at de ble gift 30.06.1907, flyttet de til Oslo hvor han arbeidet som hovslager på dyrehospitalet Cheval ved vestbanen. I 1911 kjøpte de eiendommen Sand ved Ulrikstadkrysset på Slitu. Der var det ei lita smie hvor Nils drev med hesteskoning, som var et viktig yrke før biler og traktorers tid.

På den tiden de bodde på Slitu tok Nils inn en læregutt i huset som het Paul, og var fra Hærland. Han utdannet seg videre og ble etter hvert profesjonell hovslagerinstruktør. Det fortelles at Nils og Paul på det beste hadde en rekord på 32 hester på en dag.

Nils hadde lenge sett etter en gård for å få litt avveksling i arbeidet, og da Mosen, heretter nevnt Måsan, ved Lundebyvannet ble til salgs, var det

Smed Nils Undrum.

midt i blinken ettersom han satte stor pris på å ha tilgang til vann. Stedet Måsan, gnr. 205 bnr. 8, vet vi ble ryddet i 1727 og hadde hatt mange brukere. Gården var veldig vanskjøtta og det første året var høyavlinga 7 lass. For å bedre på avlinga gikk de i gang med å grøfte, istedet for rør som var for dyrt, ble det lagt ned ris og kvister. Etter hvert ble det lagt rør i grøftene. Han var oppdatert og fremtidsretta når det gjaldt jordbruk, og han brukte mye kunstgjødsel som var nytt på den tiden, og fikk etter hvert større avlinger.

Det er fortalt at elektrisiteten kom til Lundeby i 1918, og det ble muligens lagt inn strøm på Måsan i 1920. Et lite sommerfjøs som sto på et jorde nede ved elva et sted, fikk han

Her er hele familien samlet på Sand på Slitu. Birger foran sin mor ca 2 år. Rolf i midten i underkant av 5 år, og Finn til høyre 7 år. Selv er jeg sønn av Finn. Yngstesønnen Kjell ble født på Mosen i 1931.

Det fortelles at han til og med laget hverdagsskoene sine selv.

Det var en gang at symaskinen gikk i stykker 16. mai et år. Alvilde satt og gjorde i stand antrekket som guttene skulle ha på seg neste dag at det fatale skjedde. Finn mente det var nåla som knakk, mens Rolf mente å huske at det var holderen for nåla. I alle fall ble det til at Nils tok med seg symaskinen bort i smia. Delen som var i stykker ble sveisa ved hjelp av essa og ambolten. Alvilde fikk ordnet med antrekket og sydd det som var nødvendig, og guttene møtte opp på skolen respektabelt kledd på 17. mai.

Da Bøndernes hus i Hærland ble bygd i 1931 ble det til at han lagde lysekroner og lampetter til huset. Det var nok en stor utfordring, med tradisjonelle redskaper, men med store kunnskaper. Det er rart å tenke på at disse lampene ble produsert i den vesle smia på Måsan. Far fortalte at hans oppgave var å file de prismene

Lysekronen i Bøndernes hus i Hærland.

med hjelp av Thorvald Moseby flytt opp til åsen nærmere tunet. Den var enkel og naturligvis trekkfull. Det ble satt inn to vinduer, et på sør- og et på vestveggen, pluss en dobbeldør på den andre langveggen. Innerst mot åsen bygde han essa.

Det ble ei fin smie som var utstyrt med kun det mest nødvendige av enkelt verktøy. Det som var av verktøy der inne hadde han naturligvis laget selv.

Nils var allsidig og flink til det meste, og han laget selv alle redskaper han trengte for skog- og jordbruk.

Et eksempel på hans ferdighet var at han smidde denne gryta med tre ben ut av et eneste stykke jern.

som henger på lysekronene før de skulle leveres til fornikling. Det var et viktig og nøyaktig arbeid.

Mange som kjøpte eiendom på den tida fikk økonomiske problemer og Nils var intet unntak.

Inntektene han fikk som instruktør på forskjellige landbruksskoler var viktige for ham i en vanskelig periode. Men dette var ikke årsaken til at han ikke moderniserte utstyret i smia, som han etter hvert hadde muligheter for. Her var nok årsaken yrkesstolthet og prinsipper. Vi legger merke til at smia var det eneste huset på bruket som ikke fikk innlagt elektrisitet.

Ingen skulle lære ham å kjøpe bor i butikken og deretter trykke på en knapp! Å sveise med gass kunne alle takle etter kort opplæring, men modernisering fortrenget yrkesstolthet og arbeidsglede.

Å arbeide på en slik måte var ikke «livet» for en «smed». Nei – sveise skulle han

gjøre i essa med køl og borax, og hull slo han i ambolten med en pigg dyppa i saltsyre! Trengte han et bor laga han det sjøl og han brukte det i ei vinne oppskrudd på veggen! Han kunne smi lysekroner og reparere symaskin med det utstyret han hadde!

Det så ut som han trivdes når han satt på bislaget med beina på benken, gjerne i tordenvær som det ofte var på Måsan. Av og til dro han noen melodier på et lite munnspill. En hørte ham synge av og til, og han skal ha spilt trekkspill i sin ungdom. Fra 1936 var han aktiv i virksomheten ved Hærland bedehus.

Han deltok motvillig i selskapsliv. Det var slik at folk kremta litt og retta seg opp når de snakka til ham. I nabolaget ble han sjelden tilsnakket ved fornavn.

På hans tid var det hesten som var trekraften i bondesamfundet. Noen få lastebiler kom etter hvert, men før krigen fantes ingen traktor øst for Fram det jeg kan tro. Etter at han kom til Måsan mottok han skoning for en begrensa kundekrets, men av og til kom det også hester langveisfra. Det hendte at dyrleger anbefalte at vanskelige hestebein skulle skos hos «smeden i Hærland». Ellers var det litt reparasjon av redskaper for folk – omlegging av vognhjul, hvessing av minebor og lignede.

Om vinteren kunne det da som nå falle mye snø og dermed bli vanskelig å komme frem. I verste fall måtte en bruke håndkraft, og måke seg frem. Skulle det i tillegg være mildvær, var det veldig tungt. Nils viste råd og en kan i ettertid si at han var forut for sin tid. Det var vanlig at snøplogene som

Smia slik vi husker den. Dette er malt av Berit Tangen etter et fotografi

var laget av tre, så ut som en A og ble dratt av hesten. Denne konstruksjonen fungerte bra ved første snøfall, men hadde klare begrensninger når det kom mer snø. Dette hadde Nils sett nok av. Han bygde sin egen snøplog med bare et skjær. Det skal ha vært naboer som ikke forsto hvordan dette kunne gå før de fikk se resultatet. Istedenfor å lage plogen som en A, brukte han bare den høyre siden. Han satte en solid, stålbeslått planke på høykant som skulle gå omtrent midt i veien som en skøyte, og holde retningen etter hesten. Velteskjæret presset da snøen ut. Han kunne kjøre flere turer og gjøre veien så brei han bare ville. Kjørekaren sto på «styreskøyta» og regulerte vekta på velteskjæret etter behov. Det er jo sånn vi ser snøbrøyting i dag.

Snøplogen konstruerte han ut fra eget behov. Videre perspektiv var det

over kunstgjødselsprederen for rotvekster som han konstruerte. Dette konseptet ble overtatt av Edv. Bjørnerud Maskinforretning A/S, Oslo.

Som båtbygger var han også dyktig. Den første båten som han bygde, en fin båt, kunne han også seile med. Hvis vinden var god og været bra en lørdag eller søndag ettermiddag tok han seg gjerne en tur utpå Lundebyvannet. På den tiden var det nokså uvanlig med slike aktiviteter ute på vannet, ikke er det jo så stort heller, men stort nok til en seilas. Mange naboer så på og syntes det så morsomt ut. Dette var nok en interesse han hadde med seg fra den tiden han bodde i Vestfold og Oslo.

Han hadde aldri fart til sjøs, men hadde innblikk i maritim kultur og brukte ofte ord og uttrykk fra sjølivet. «En kan binde ei ku, men en fortøyer en båt.»

Som hovslagerinstruktør hadde han kurs rundt omkring i distriktet. Han var en dyktig instruktør, selv om han ikke hadde noen pedagogisk utdanning. Han påpekte ofte betydningen av å utnytte produksjonsmidlene maksimalt. «La redskapen arbeide», var ordet hans, «sving hammeren høyt». En tidligere elev kunne som gammel mann gjengi en setning etter Nils: «Hold ytterst i skaftet så treffer du spikeren».

I Indre Smaalenenes Avis fra 14. februar 1930 leser vi: «Vi var en tur opom smieskolen i går eftermiddag, og der gikk det varmt for seg. Guttene er nesten for ivrige, sa lærermesteren smed Undrum, som la til at her gjelder det ikke å lage mest mulig, men å få en grundig belæring om hvordan tingene skal gjøres på riktig måte. Skolen er opprettet med tanke på å få op igjen smiehåndverket i bygdene. Det er sannelig på tide at smiene kommer op igjen sier Undrum, for det blir snart slutt med at folk kan reise til smeden med det de skal ha reparert.

– Og hvorfor det? spør vi.

– Jo, når de gamle smedene dør ut, så kommer det ingen nye, for det blir ingen levevei å drive som smed nu efterat biltrafikken har slått igjennem, sier Undrum til slutt.»

Nils hadde sin kundekrets blant bøndene, og han var innvalgt

i herredsstyret siste periode før krigen for Bondepartiet. Han fikk mye ut av småbruket sitt, men i sitt indre var han håndverker og ikke bonde. En nabo sa at han ble aldri ordentlig hærledning heller. Men han fikk leve som en høyt aktet innflytter.

Helsa til bestefar ble etter hvert dårligere og dårligere, så det ble til at vi flyttet til Måsan i april 1946.

Bestefar og bestemor flyttet opp i andre etasje, og vi inn nede. Gården ble offisielt overtatt av far 2. juni året etter. Jeg husker en av de siste spaseraturene bestefar og jeg tok, og jeg var da ca. 4 år. Han med pigg, som han alltid hadde, og med spaserstokken som han svingte elegant og taktfast. Borte ved åsen brakk han ned en busk og lagde en stakk til meg også. Skal si jeg var stolt der vi gikk begge to med hver våre spaserstokker. Han var nok ganske syk den gangen, så det var kanskje en av de siste gangene han var ute.

Bestefar døde 15. oktober 1946, og ble lagt nede i stua til bisettelsen, som var vanlig på den tiden. Mange mente at en hedersmann var gått bort.

Artikkelen er fritt skrevet etter samtaler med Kjell Undrum.

Bildet mangler

Her er hele følget samlet og kjører fra Måsan til Hærland kirke. Kisten ble trukket av den blakke hesten som var bestefars gode arbeidskamerat gjennom mange år.

Jule- drammen 1942

Det var rasjone-
ring på det meste
under krigen,
med klippekort
og merker. Det
gjaldt selvfølgelig
også for alkohol-
holdige drikker.
Drakk man ikke
selv, så var disse
varene høyt
ansett i bytte-
økonomien som
preget hverdagen.
Her er i faksimile
en «Salgsfor-
ordning» fra
Vinmonopolet,
antagelig fra
november 1942.
Les den nøye!
I dag ser den
komisk ut, men
reflekterer en over
innholdet er det
vel mer tragisk. Vi
lar den stå som
en tragikomisk
kommentar på de
vonde og vanske-
lige krigsårene.

Faksimile av annonse.

Meddelelse fra Vinmonopolet.

Med heimel i forordning om rasjonerings av brennevin og vin av 3. januar 1941 paragraf 10, jfr. lov av 19. februar 1942 har A/S Vinmonopolet fastsatt følgende bestemmelser:

Gyldigheten for kjøpekortenes merker 28 og 29 utløper lørdag 27. november (ikke som før meddelt 30. november).

De to måneder desember og januar (samt de siste to novemberdager) danner neste salgsperiode med en rasjon av 1 flaske for hver av disse to måneder.

Varigheten av de nå gjeldende kort forlenges ved at det heretter klippes bare halve merker. Det blir derfor merke 30 som blir gjeldende hele salgsperioden (fra 29. november til 31. januar), idet den høyre halvdel av merke 30 gjelder for 1 flaske eller 2 halve fl. A-vare eller B-vare, mens den venstre gjelder bare for B-vare. Minste salg er to halve flasker. Ved kjøp av svak vin gjelder høyre halvdel for 2 flasker.

Som A-vare regnes svak vin, fruktvin og alt brennevin, utenlandsk og norsk, med unntak av borger aquavit (tidligere aquavit enstjerne), karveaquavit, gin samt krydret og dobbeltrenset brennevin som alle er B-vare. Brandy special og sterke viner selges ikke i salgsperioden.

Av utenlandsk brennevin (cognac, likør, genever etc.) leveres det bare en flaske til hver kjøper selvom denne også råder over fullmaktkort.

Vedrørende diskosalget bemerkes:

For å oppnå en ønskelig jevnere fordeling av kundekratsen og vareavgangen i det korte tidsrom før jul blir det ordnet slik at personer hvis etternavn begynner med en av bokstavene A. til K. gis anledning til å kjøpe i tiden fra og med 29. november til og med 11. desember. L. til Å. kjøper fra 13. desember til og med 24. desember. I disse tidsavsnitt kan der kjøpes bare på den høyre halvdel av merke 30, altså i flaske. På den venstre merkehalvdel (B-merket) kan det først kjøpes etter jul, og i den tiden (27. desember til 31. januar) settes bokstavordningen ut av kraft. For dem som ikke kan eller ikke ønsker å kjøpe noe før jul, er det adgang til å vente med å kjøpe begge flasker til tiden etter jul til ut januar måned.

Ved diskosalget kan ingen kjøpe på mer enn en fullmakt, og dette må gjøres i forbindelse med kjøp på eget kort.

Bestillinger for sending:

Kjøpere som er bosatt så langt fra utsalgsby at de er avskåret fra å gjøre sin innkjøp over disk og derfor er henvist til å foreta bestillinger skriftlig, må sende disse snarest mulig, hvorefter de ekspederes i tur og orden. Begge flasker må bestilles på en gang. På grunn av den korte ekspederings tid, vanskelige transportforhold etc. må en regne med at ikke alle sendingsordrer kan bli avviklet før jul. Det tilrås derfor at enhver som ser seg i stand til det, gjør sitt innkjøp over disk i utsalgene. Bokstavordningen gjelder ikke for skriftlige bestillinger. Flaskemerker må medsendes fra distrikter hvor tvungen innlevering av tomflasker er anordnet.

Ekstratilfordeling.

Fra 29. november vil det som engangstillegg til rasjonen kunne kjøpes en flaske av B-vare mot et klipp av kortets navnehalvdel.

Dette ekstrasalg blir fordelt på flere salgsperioder framover. I desember/ januar-perioden vil de personer hvis etternavn begynner med A—D ved kjøp over disk kunne få kjøpt denne ekstraflaske før jul, kjøpere med etternavn E—H først etter jul.

Ved forsendelse til utenbysboende har alle fra A—H rett til kjøp av ekstraflasken i hele perioden. Den må da bestilles samtidig med den ordinære rasjon.

Det vil senere bli kunngjort når personer med etternavn i andre bokstavgrupper kan få kjøpt ekstraflasken.

Avtrykk av denne salgsordning vil bli å få i våre utvalg.

Minner fra krigen

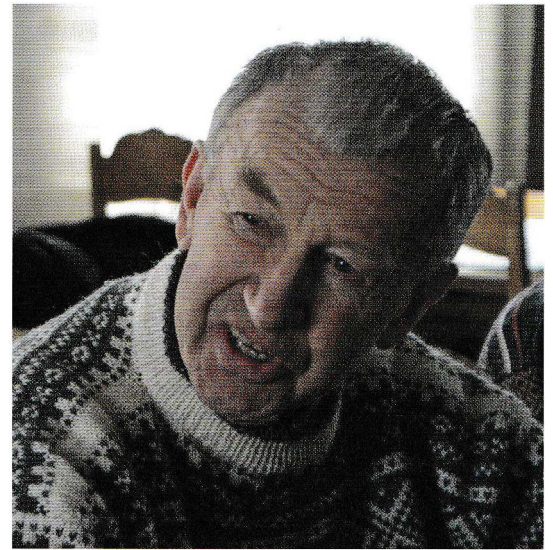
Av Erling Mustorp

Jeg var 9 år gammel når 2. verdenskrig brøt ut. Vi drev og skar hvete med meiemaskin i noen bakker bak skjulet 1. september 1939. Vi hadde den gang en sveiser (fjøsrokker) som het Øyvind Bråtane fra Risør. Han var med og tok opp hveten etter meiemaskinen. Han fikk beskjed på telefon at han var utkalt på nøytralitetsvakt på Rauer og måtte møte straks. Han måtte da gå inn med en gang og gjøre seg i stand til å reise med første toget, som gikk ved firetiden. Mor laget matpakke til ham. Nå fikk vi andre ting å snakke om enn de dårlige 30-årene. Nå var det tyskerne og krigens utvikling som opptok folk mest.

Far leverte ikke noe hvete det året, for som han sa, hadde han opplevd en krig før og da var det lite med mat, så han ville ha et lager for å se hvordan det utviklet seg senere. Og det gjorde han nok rett i, for du verden så mange av slekt og venner som fikk godt av det lageret når en kom lenger ut i krig.

Mine to brødre og jeg fikk skarlagensfeber, og kom på amtsykehuset i Fredrikstad. Her var vi i åtte uker på grunn av smittefare. Hadde vi vært hjemme, hadde vi ikke fått levert melka på grunn av dette.

Hver mandag kveld var det utenrikskronikk på radioen kl. 21.00. Far og Hilmar Volden, naboen vår, ville sitte oppe for å høre på utenrikskronikken

Erling Mustorp

og nyhetene før de gikk og la seg, for det var så spent ute i verden. Jeg husker far kom inn til mor for å vekke henne. Han fortalte at nå var det veldig spent ute, for det kom en konvoi oppover med slukte lys og ukjent mål.

Mor var trøtt og hadde ikke reagert så mye på det. Men far sa mange ganger siden at han hadde ligget lenge våken om natta og tenkt på det. Far var mange ganger trøtt om morgenen og lå litt lenger enn mor. Ved åtte-tiden om morgenen 9. april hører vi at det kommer fly ute, og plutselig hører vi at det begynner å skyte fra festningen på Høytorp. Far skynder seg opp og ber mor sette på radioen, og der får hun høre at Norge er i full krig med tyskerne. Plutselig kommer

det flere fly etter hverandre og skytingen fortsetter fra festningen. Vi skjønner at det nå er blitt fullt alvor, for vi hører at prosjektilene hviner i luften fra festningen.

Flyene som kommer er grågrønne med hakekors på og er enmotors propellfly. De flyr meget lavt på nedsiden av Mustorp, for på den måten er de bedre beskyttet for skytingen fra festningen. De flyr så lavt og nærme husa at vi tydelig kunne se flyveren som satt med hjelm på hodet, og en flyver i hvert fly. De flyr rett over Monaryggen midt på den.

Gårdsgutten har kjørt melka til Mysen, men kom ikke lengre enn til Karlstrup, der han får vite at de ikke tar imot melk på grunn av krig. Alle skolebarna ble sendt hjem fra skolen. Jeg selv hadde fri denne dagen. Ved ni-tiden om formiddagen ringer telefonen fra posthuset om at det var kommet ut mobiliseringskort til onkel Arnt og far, og at de måtte møte straks på Høytorp fort på grunn av krig. Det var mor som tok telefonen, og hun begynte å gråte husker jeg. Jeg var da ni år. Hun måtte da til å få utstyrt far og onkel Arnt med alle de nødvendige ting. Jeg husker godt det far sa til oss da han reiste ut; at det kanskje var den siste gangen vi så hverandre, for nå var det krig. Han tok da avskjed med hver enkelt av oss. Det var gårdsgutten Konrad Knutsen som kjørte dem opp.

Jeg husker godt den første kvelden far var borte at mor kom inn til oss og sa at vi måtte huske på å be for far, at han måtte komme snart igjen til oss. Jeg lå på kne ved senga til far for å be aftenbønn. Dette var ved 21.30-tiden.

En halv time senere banker det på vinduet, det er far som kommer hjem sammen med to kamerater. Mor har ikke lagt seg ennå, og hun flyr ut i gangen for å låse opp døra. Jeg skal si at det ble jubel da far kom hjem. Han var blitt så ukjent, hadde fått på seg uniform og hadde med gevær. De hadde fått permisjon, men måtte være tilbake kl. seks om morgenen. Onkel Arnt fikk ikke permisjon for han var ugift.

Både far og onkel Arnt var ved kanonen. Far hadde med innstillingen av kanonen, onkel Arnt var ammunisjonsbærer frem til kanonen. Jeg vil fortelle en historie om det. Onkel Arnt hadde med seg en mann til å bære ammunisjon til kanonen. Han var så veldig nervøs, gikk og gråt hele tiden. Plutselig slapp han granaten i fjellet, men heldigvis gikk det bra.

Far var på Høytorp og ekserserte i 1916, og var også den gang kanonmann. Han hadde ikke vært ute på repetisjon siden den gang, og hadde nå glemt innstillingen av kanonen, det samme var det også med de andre. Befalet hadde også glemt det. Etter en lang stund greide Røtvet å finne instruksjonsboka, og begynte å lese i den for å finne ut hvordan de skulle gå frem. Da husket far alt sammen med en gang når han begynte å repetere. Den kanonen som far sto ved var en av tårnkanonene. All ting var helt kaos der oppe så far bestandig. Far sto ved kanonen alle dager før kapitulasjonen. På de dagene så han en tysker som stakk hode over brystvernet like ved kanonen. Da ropte de på noen som var veldig flinke til å skyte, men da trakk han seg ned bak bryst-

M.-skjema 3.

Innkallingsordre

for soldat av (avdeling) *21. fersk. kompani.*

Nr.
Arskl.

Navn:

804
1916

Ivar A. O. Mustorp

Adresse:

Mustorp
Mysen St.

Ordre:

Møt frem hurtigst mulig*) dag den*) kl.
på *Høytorps fast Mysen*
og meld Dem for *kompanisjefen*
Lagman Madsen
(Underskrift) Les baksiden.

*) Stryk det som ikke høver.

Mobiliseringsordre som Ivar A. O. Mustorp fikk 9. april 1940.

vernet, ellers hadde det nok gått galt med ham.

Jeg vil også fortelle en annen historie fra Høytorp. Bestefaren til kona mi Ingrid, het Petter Eriksen, han var kaptein fra Fredrikstad. En gang da han var og besøkte oss på Mustorp, levde også min far Ivar. Mens de prata sammen kom de inn på at han og hadde vært på Høytorp den dagen kapitulasjonen foregikk. Han og en soldat ble kommandert til å gå ned i hovedporten. Den soldaten han fikk med var veldig nervøs, sto og gråt hele tiden. Han ba at soldaten skulle stå på hjørnet av brakka. men han fløtte seg ikke i fra ham. Til slutt ba han soldaten å gå hjem, da han også hadde nok med seg selv.

På 1970-tallet kom jeg i kontakt med en mann fra Skiptvet. Det viste seg at det var han som hadde vært

med kaptein Eriksen i hovedporten den gangen. Jeg tror han hette Solberg. Han roste kaptein Eriksen, som var flink til å holde motet oppe på soldatene.

Da far kom hjem den første kvelden, sa han at det måtte ryddes vei gjennom alle stuene slik at det skulle bli lett å komme frem hvis huset skulle bli skutt i brann. Han fortalte at kanonen hans var innstilt rett over Mustorp, men dette hadde han ikke lov til å si. Dagen etter måtte vi alle flytte ned i den nordre potetkjelleren, for vi lå rett i skuddlinja. Gårdsgutten kjørte far og de to andre opp til Høytorp den dagen. Om morgenen 10. april kom det tre mennesker fra Mysen. Fru blikkenslager Anne Olsen og hennes to barn, Gunvor og Odvar, som var i 20-årene. De spurte om å få være på Mustorp så lenge krigen

varte, og det fikk de. De begynte å dele potetkjelleren i to og fikk satt opp ovn der nede, brukte halmvifterør til ovnsrør. Det passet jo fint at han var blikkenslager. Vi satte opp hyller til maten som vi måtte ha med oss. Utover dagen flyttet vi i kjelleren, bestefar var også med. Han var 83 år og hadde med seg senga si. Vi andre lå på halm på gulvet. Bestefar kjørte vi på slede, for det var enda snøføre. Sveiseren og gårdsgutten var oppe på gården så lite som mulig. All melka ble separert, så vi levde veldig godt, men det hjalp ikke likevel for vi visste ikke hvordan det var med far og onkel Arnt.

Om kvelden 11. april, da mor satt og melket, kom far hjem en liten tur for å hente et lite spann med melk. Han fortalte at han hadde hørt at tyskerne hadde bombet det sykehuset i Fredrikstad som jeg og mine brødre hadde ligget på en uke før. Far og mor var veldig glade for at vi var kommet hjem før. Det var siste gangen far var hjemme før krigen her i distriktet var slutt. Siden fikk vi vite at det ikke var sant at sykehuset var bombet, men at det hadde falt bomber like ved. Så det var mange rykter som var ute og gikk, og en kunne ikke stole på noen ting av det en hørte. Vi hadde ikke noen personlig kontakt med noen den tiden vi bodde i kjelleren. Alle mennesker holdt seg inne, for de var redde for granatsplinter. Den eneste kontakten var å høre på radio fra Sverige.

Den 13. april var det fødselsdagen min. Det jeg husker best fra den dagen var at vi sto i vestveggen av potetkjelleren og så på alle bilene som gikk oppe på Monaryggen fra Askim mot

Sverige. Det var alle slags biler, personbiler, varebiler og lastebiler som kjørte tett etter hverandre. Mens vi står og ser, kommer det et fly som kjører rundt og rundt et sted mot Askim. Plutselig ser vi at flyet slipper ned bomber. Og like etter slår røyken opp. Det var den eneste bomba jeg så under hele krigen. Det var en liten gård mellom Fusk og Skakstad som ble truffet. Her var det to som ble skadet som hadde gjemt seg i grisehuset. Den ene greide å komme seg ut og få gjemt seg. Den andre var sterkt skadet og skreik fælt av skadene. Han ble skutt av tyskerne.

Ellers var vi ungene inne i potetkjelleren hele døgnet. Jeg husker godt de første flyene den 9. april. Alle vi ungene og han bestefar ble jaga inn igjen av far. Vi skjønte ikke at det kunne være farlig for oss, og at vi kunne bli skutt på.

En av de første tingene mor gjorde den 9. april var at hun satte en veldig stor bakning med brød. Det var ikke godt å vite hvordan det skulle bli med mat. Av inventaret var det sølvet og bildene som ble tatt med i kjelleren. Det var ting som kunne være artig å ha hvis uløkka skulle være ute.

Mens vi var i kjelleren fikk den minste broren min, Ole Martin, veldig mye blod i avføringa og var meget dårlig. Han var bare 13 måneder gammel. Det var ingen doktor å få tak i, for alle var på festningen. Mor skjønte at det ikke gikk lenger, så hun fikk gårdsgutten til å kjøre seg til Mysen for å se om noen av legene var hjemme. Doktor Ingierd hadde da akkurat kommet hjem fra festningen, for nå hadde de kapitulert der oppe. Mor fikk medisinen til Ole

Når De møter frem, skal De ta med:

Mat for 3 dager (utenom reisedagene). Kniv, skje og gaffel. Håndbok og vernepliktsbok. Håndklær, lommeterklær, kam, såpe og sysaker.

De bør også ta med:

Islanding, ulltrøye, underbukser, bukseseler, fingervanter, pulsvanter, sko, støvler (brukelige i felt), private uniformsplagg og ullteppe. Sykkel, om vinteren ski med bindinger, staver og reservesaker, skjerf og tykke votter. Lett kikkert, ur, kompass. Privat gevær av hærens modell.

Landvernssoldater bør dessuten ha med bukser som er brukelige i felt, og godt undertøy med ombytte.

De vil få vederlag etter gjeldende forskrifter for mat og for bruk av godkjente ting som De har tatt med.

Rusdrikk må De ikke ta med eller drikke på møteplassen

Ved fremmøte til almindelig mobilisering gir dette kort rett til fri reise på jernbane og dampskib.

Merk: Er soldaten bortreist, må husets folk gi ham beskjed om ordren. Er han syk, må lægeattest sendes til:

130 000. 11 s 38. Sverre Dahl & Co.

*21. febr. kommandant
Mysen S.*

Utstyrliste ved mobiliseringsordre.

Martin, så det gikk over igjen med magen. Far var ikke kommet hjem enda, så hun visste ikke hvordan det var med ham. Mor skrev et lite brev til ham som doktor Ingierd lovte å ta med dit opp til far når han skulle dit opp igjen. Innen mor kom hjem med Ole Martin, var far og onkel Arnt alt kommet hjem. Arnt kom hjem først og jeg spurte om far kom snart, da sa han ja. Jeg fløy da ut av potetkjelleren for å møte far. Jeg møtte ham ganske snart, han kom småspringende barhodet i regnet, med et stort smil fra oss begge og en god klem. Sivilklærne hadde Arnt og far mistet der oppe, men hadde fått tak i noen gamle svarte militærklær og støvler, så de kunne komme hjem. Onkel Arnt fortalte en historie derfra. Han hadde ikke sett far på en god stund, så han spurte en del andre om de hadde sett

far. Ja, han er blitt skutt så de. Så det var mange rykter som gikk.

Far hadde med seg to menn fra Halden som lå over til dagen etter. Gårdsgutten kjørte dem til Rakkestad med hest, for toget og bussene hadde ikke begynt å gå enda, siden gikk de videre til Halden.

Jeg vil også fortelle en liten historie som far og de to andre opplevde på veien hjem fra krigen. Denne historien fortalte han mange ganger. Mens de går nedover Vandugbakken, stopper en tysk militærbil og ber dem sitte på til Mysen, noe de også gjør. Tyskeren stopper utenfor Grand hotell og ber dem med inn på et glass øl. Far hadde ikke lyst, men blir likevel med inn, for de to andre fra Halden kunne snakke tysk. Tyskeren forlanger øl til alle sammen, og tar ned i lomma etter noen kobbermynter, som bare var

noen øre som var alt for lite for ølet. Jenta bak disken tar dem likevel imot, hun torde vel ikke å si noen ting.

• Krigen varte åtte dager her i distriktet. Begynte på en tirsdag og kapitulerte på en tirsdag. Den dagen far kom hjem, flyttet far, mor og bestefar opp i bygningen igjen. Dagen etter flyttet også vi andre etter.

Et minne fra kapitulasjonen på Høytorp fort søndag 14. april 1940: Da min far Ivar Mustorp døde 1969, skrev redaktør Arne Løken et stykke i Indre Smaalenenes Avis om min far. «Et minne om Ivar Mustorp jeg aldri glemmer var da det norske flagget ble firt ned, og det hvite flagget ble heist opp, som symbol på kapitulasjonen. Da storgråt Ivar Mustorp med store tårer som rant nedover kinnet. Han og jeg sto ved siden av hverandre og så på dette som skjedde. Jeg ble også grepet av stundens alvor», skrev Løken.

Jeg husker godt den første tyskeren jeg så. Det var ca. en uke etter kapitulasjonen. Da kom det to tyskere en formiddag, en offiser og en soldat inn på kjøkkenet og forlangte utlevert alle våpnene som fantes på gården. Far hadde to hagler, og onkel Arnt en hagle som de tok med seg. Dessuten hadde far en gammel munnladning og grisemaske som han fikk beholde. Disse våpnene fikk han aldri mer igjen. Den gangen tyskerne kom inn på kjøkkenet, kan jeg godt huske at jeg og bror min Torbjørn ble meget redde, vi satte oss helt oppå hverandre i hjørnet i kjøkkenbenken. Da sa den tyske offiseren at vi ikke skulle være redde, for de var ikke farlige.

Like etter kom det mange tyskere bilende til gårds og forlangte at de

skulle ha halm til madrassene sine. De kom med lastebiler og mannskap og begynte å lesse på selv. Jeg kan huske at de sto ute i laua og røykte og tente på sigaretter. Far snakket til dem flere ganger at det var farlig for brann, men det hjalp ikke. Merkelig nok gikk det heldigvis bra. Far kunne ikke tysk, men prøvde å gjøre seg så forståelig som mulig. Han fikk senere betaling for halmen, men å nekte dem halm hadde ikke noen hensikt.

Far var på mange måter en fremsynt mann når det gjaldt å hamstre forskjellige ting som han mente det ikke ville bli å få kjøpt når krigen hadde vart en stund. Blant annet kjøpte han opp en god del traktorparafin som han hadde i alle de fem årene som krigen varte. Litt parafin fikk han kjøpt de to første årene. Da krigen hadde vart i ett år til, måtte også han sette på gassgenerator. Til våronna i 1945 fikk han tak i litt white spirit, som han kjørte på. Det var noe fæle greier, for traktoren røyk noe forferdelig, det var sikkert dårlig forbrenning.

I 1943 fikk far påbud om å sette på gassgenerator på traktoren. Den gikk på oreved som ble kappet opp i fem cm lengde og måtte være helt tørr. Oreved var best for den utviklet ikke tjære. Når en skulle kjøre på gassgenerator måtte en bytte topplokk for å øke kompresjonen i motoren. Alle lastebiler gikk på gassgeneratorer under krigen. Det gikk med ca en 50 kg's papirsekk med ved til Oslo. Far kjørte bare en tur med gassgenerator fra vognskjulet til veien og tilbake igjen. Traktoren orket nesten ingenting, den måtte kjøre på første gir hele tiden. Dagen etter byttet far om topp-

lokket igjen, og kjørte da på parafin og white sprit til krigen var slutt. Hadde krigen vart ett år til, hadde han også måttet kjøre på gassgenerator, for nå var det helt slutt på drivstoffet. Far lot gassgeneratoren sitte på hele tiden, så alle som så far kjørte trodde at han kjørte på gassgenerator.

Da krigen var slutt, tok far vare på gassgeneratoren. «Nå har jeg opplevd to verdenskriger så den kan jo komme til nytte engang til, Erling», sa han, «men håper det ikke». I dag har jeg, som en kuriositet, montert den på traktoren igjen slik at den er helt komplett.

Det gikk ikke så langt ut i 1940 før det begynte å bli lite med mat og varer i butikkene, og det ble innført rasjoneringskort på nesten alle ting. Folk begynte å reise rundt på gårdene og hamstre mat. Det var særlig folk fra Sarpsborg og Fredrikstad som kom med toget. De var fruer av jernbane-folk, som kunne reise gratis. Senere måtte de ha pass for å reise til Mysen. Så det ble etterhvert mest familie eller bekjente fra byene som ble hjulpet med mat fra gårdene. Familien og bekjentskapskretsen har vel aldri vært så stor som den gangen.

Det var to ting som interesserte folk den gang, det ene var å skaffe seg nok mat, og det andre var når krigen skulle ta slutt. Mange var veldig optimister og mente at krigen måtte være slutt på noen måneder. Far var av en annen oppfatning og inngikk et veddemål med fetteren sin, Alf Johannes Glenne, om at krigen ikke ville være slutt før 1. mai 1945. Det passet nokså nøyaktig, for den sluttet jo 7. mai 1945. Det var far som vant fem kroner

i pengelotteriet!

Det var mange folk som kom til far og spurte om de kunne få arbeide. De var da sikret mat og sikret at de ikke kunne bli utskrevet på tvangsarbeide til tyskerne nordover i landet. Det var slik at folk som arbeidet i landbruket var regnet som livsviktige folk fordi de skaffet maten. Det har vel aldri vært så mange folk på Mustorp og arbeidet siden husmannstiden. Far prøvde å hjelpe så mange som mulig. Sjøl om lønna var liten, var kanskje maten den viktigste.

Det var veldig kalde vintre under krigen, mange ganger under 30 kuldegrader. 28. mai 1941 døde bestefar Ole Mustorp, og da var fortsatt vannet frosset. 29. mai hadde vi vanntiner som tina det opp. Innen tineren var kommet til Mysen, frøs vannet på nytt enda springen sto og rant. På begravelsesdagen 6. juni kom vannet igjen av seg selv.

Det var mange som kom seg veldig opp økonomisk under krigen ved at de begynte å børs (ta overpris) på matvarer og andre varer som var vanskelig å få kjøpt. Far, Ivar Mustorp, var en ærlig mann og benyttet seg ikke av dette. Han solgte varene sine som han kunne unnvære til kjente og felles kjente til vanlig pris. Men det meste måtte han levere til tyskerne, for det var tvangslevering til dem.

Det var en god del nazister i Eidsberg som holdt med tyskerne. Far var stikk motsatt, en ivrig jøssing. Det samme var det på min mors slekt på Levernes. Men i andre slekter kunne det være mange.

Alle grisungene ble solgt til villagriser, for alle hadde som regel en vil-

lagris selv. Men det var vanskelig å skaffe mat til den, for en fikk ikke kjøpt noe. Derfor hadde nesten alle en potetparsell hos en bonde, eller de spadde opp hele hagen helt inn til kjøkkentrappa som de dyrket poteter og grønnsaker på. Det var mange på Mysen som hadde parsell på Mustorp under krigen. De fikk låne en hest til å kjøre i potetene med av far. I 1941 fikk far kontrakt med Borregård på 70 mål. Det hadde også fordeler, for de greide å skaffe kunstgjødsel som var mangelvare den gangen.

Selv om far hadde kontrakt med Borregård, hendte det flere ganger at han fikk beskjed om å levere poteter til tyskerne på tre–fire timers varsel. Flere ganger på søndag formiddag kunne det komme beskjed at det skulle leveres straks, og da var det bare å begynne å sortere poteter, ellers kunne en bli satt i fengsel av tyskerne, hvis ikke ordren ble adlydt.

Det var også tvangslevering av høy og halm til tyskerne som de skulle ha til sine egne hester. Dette ble kjørt løst til jernbanetomta på Mysen, hvor det ble presset opp og sendt videre med jernbanen. Prisen var 19,5 øre, likt for høy og halm. Det hjalp ikke å si at en hadde for lite fôr til sine egne dyr. Vi begynte å fôre dyra og hestene med cellulose, som det den gangen ikke var rasjonering på. Cellulosen ble lagt til bløting i ei stor tønne et døgn før fôring. Cellulosen kom i svære baller som veide 230–240 kg, så de var veldig uhåndterlige. Jeg kan huske at det var mange som ville vise sin styrke og bar dem på ryggen. Vi hadde en sveiser som bar dem på ryggen fra butrappa og inn i fjøset. Den gangen

hadde mor også ei kraftig tjenestejente, hun ville ikke være noe dårligere enn sveiseren. Det ble et veddemål, også hun greide å bære celluloseballen.

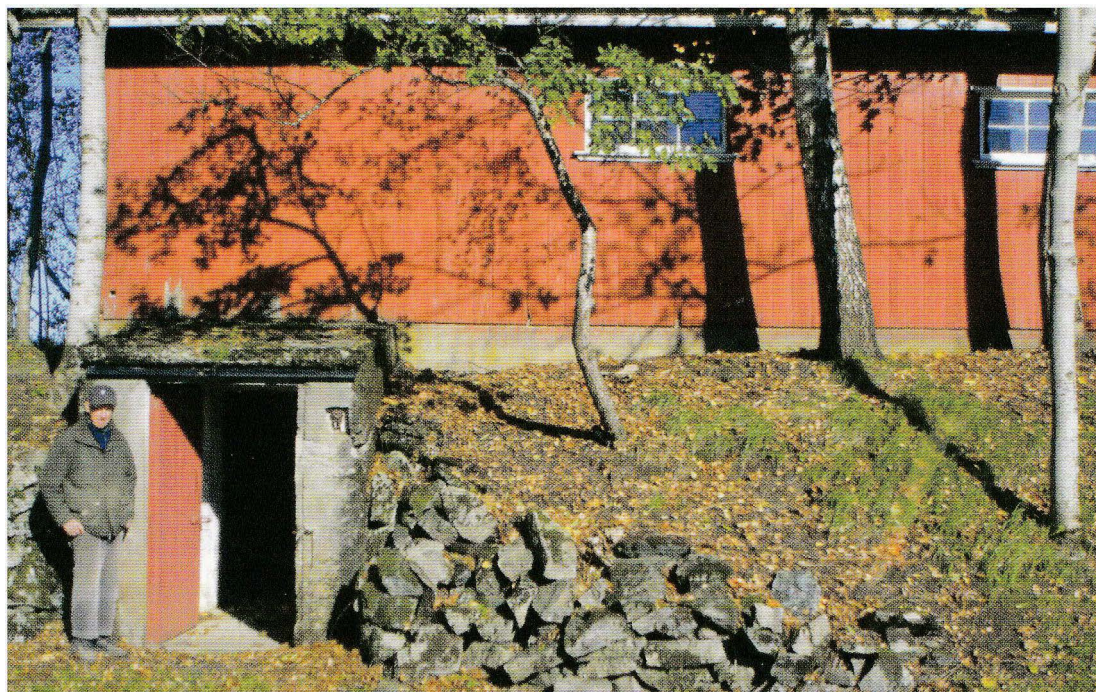
Cellulosen til dyra kom i plater og var ca. en meter i firkant. Hestecellulosen var revet opp. Det så ut som dyra likte fôret veldig godt, så det var farlig å henge ut hvite klær når dyra gikk ute, for da trodde de at det var cellulose. Dyra fikk også litt melasse oppå cellulosen, men ikke så mye, for den var det også rasjon på. Vi fikk litt melasse for hver balle vi kjøpte.

Det ble også tvangslevering av kjøtt til tyskerne, samt ved, særlig var det oreved som ble brukt til gassgeneratorknott. Gran- og furuved gikk som brennved til lokomotivene på jernbanen, for det var ikke kull å få kjøpt. Alle måtte fyre med ved, for det var rasjon på strøm også, med lange strømutkoblinger både dag og natt. Mange ble sendt på tvangshugging av ved til Rømskog.

Alle biler som fikk kjøre under krigen, kjørte på gassgenerator. Vanlig lasteevne på lastebil den gangen var 1000–2500 kg. Det var ikke mye bilene orket med gassgenerator. Som eksempel på kraftytelse greide den bare 1000–1500 kg poteter fra potetkjelleren og opp til gårdsplassen. Resten måtte vi kjøre med hest, så vi fikk fullt lass.

En favn oreved kostet kr 25 i 1941, og en daglønn til en mann var kr 4,50, den var omtrent lik under hele krigen.

Som før nevnt måtte lokomotivene også fyre med ved for det var ikke kull å få tak i. Veden kunne mange ganger være meget rå, for den lå langs jern-

Denne potetkjelleren var oppholdsrom for alle som bodde på Mustorp i april dagene 1940. Foran inngangen står Erling Mustorp som forteller om et spesielt minne fra 13. april som var hans bursdag «Den dagen sto jeg og min bror Thorbjørn oppe på taket av kjellerhalsen og så på et fly som floy i sirkel over Askim ved halv femtiden om kvelden. Plutselig slipper flyet ned en bombe og røyken slår opp. Det var den eneste bomben jeg så som ble sluppet under krigen »

banen ute i all slags vær og vind, så fyrbøteren kunne ha store problemer med å få nok damp på maskinen, og de gikk veldig smått fremover. Jeg vil gi et eksempel. Når vi kom til kloppa på skoleveien hjem kom godstoget fra Mysen og videre til Eidsberg stasjon, da var det populært å hoppe på i fart. Når vi kom til brua ved Flaten hoppa vi av igjen i fart. Lokomotivføreren knyttet neven mot oss og vi hadde det moro, for vi visste at han ikke torde å stoppe, for da hadde han hatt problemer med å komme i gang igjen.

Det var veldig lange godstog den gangen, sikkert på grunn av at det var for få lokomotiver i bruk. Det ble verre og verre jo lengre ut i krigen det gikk.

Det er femti meter stigning fra Mysen til Eidsberg stasjon.

Far bygget en potetkjeller til i 1941. Det var det eneste som en fikk byggetillatelse på under krigen, for det ble regnet som livsviktig i matproduksjonen. Det ble bygget mange potetkjellere i Eidsberg i første halvdel av krigen.

Det var ikke militærtjeneste under krigen, men i stedet for gevær fikk de utlevert en spade som de ekserserte med. Det het at de ble utkalt i arbeidstjeneste, A.T., som det ble kalt. De var ute på jordene og arbeidet med grøfting og stubbebryting. En kunne også få dem til innhøstingsarbeide. Blant annet var de på Mustorp i 1942 på turnipsopptagning, og tresk-

ing i 1943. Det het seg at de skulle ha med seg mat for dagen. Men her på Mustorp fikk de så mye mat de ville, og fikk med sin matpakke tilbake. Så det var veldig populært blant arbeidstjenesten, og da arbeidet de også veldig til gjengjeld. Det var sjelden at de fikk mat andre steder sa de. Mor smurte all maten, for en måtte være forsiktig med smøret. Hun brukte å blande det opp med poteter, melk, egg og potetmel for å drøye det. Fremgangsmåten har jeg i dag glemt.

På slutten av krigen fikk vi ikke smør i det hele tatt, sjøl om en hadde rasjoneringskort. I stedet måtte vi ta igjen noe veldig fett danskeflesk i samme mengde som smør, og da var det ikke så mye en fikk. Vi tok og kinna litt smør en gang iblant, men det kunne ikke bli så ofte, for det var så mange som kom og kjøpte litt melk, og noe måtte vi også levere. Ikke hadde vi kraftfôr og ikke kunstgjødsel. Vi måtte også levere en del høy til tyskerne, så det gikk også ut over fôret til kuene.

På Langnes ble det ikke levert melk under krigen, men i stedet skulle de levere smør. Her fikk far byttet til seg et kilo smør for 50 kg havre. Så vi led ikke noen nød på Mustorp under krigen. Det var av felles interesse å bytte til seg havre mot smør, for Langnes dyrket ikke korn og far trengte smør. Han brukte å ta 30 kroner kiloet. For potetene fikk far 13–14 øre, så smøret var nok dyrt. Det var mye penger blant folk, men ingen ting å få kjøpt.

Når vi skulle treske kornet om høsten, måtte det være med en kontrollør på låven som veide alt kornet som ble tresket for dagen.

Treskeverket hadde ikke lov til å gå hvis ikke kontrolløren var til stede. Som kontrollør var det som regel en fra nabolaget som hadde jobben. Regelen var den at den ene naboen ikke skulle kontrollere for den andre, for da mente de at det var mer sannsynlig å få jukset unna litt korn. Vi var heldige med kontrolløren på Mustorp, for ingen av dem var nazister, så far fikk den vekta han ville på kornet. Verre var det på de stedene der kontrolløren var ivrig nazist. Da tresket de visst litt om natta for å få gjemt unna litt korn. Men nazistene var ikke bedre enn jøssingene når det gjaldt å gjemme unna litt korn. Jeg vil her nevne ett eksempel. Far var tatt ut til å være kontrollør for Minda Flateby på gården Folkenborg. Hun var en av de ivrigste og farligste nazistene rundt omkring i bygda. Hun forlangte også litt korn utenom. Far var snill og gjorde som hun sa, for han visste at han ikke hadde rent mel i posen selv, som de sier. Kornet gjemte han vekk, en del i halmen på låven og litt inne på bua som han hadde kastet en masse skrot over. Det har vel aldri vært så mye skrot inne på bua som under krigen. En del ble gjemt under lofttrappa oppe på kjøkkengangen. Det var best å ha litt på forskjellige steder i tilfelle det kunne komme kontroll, eller i tilfelle brann.

All tresking skulle være ferdig til 15. november. Samme dag som treskinga var ferdig, skulle en melde fra til forsyningsnemnda. Samme dag, eller dagen etter kom det en kontrollør som målte opp på nytt for å se om det stemte med vekta. Da var allerede kornet gjemt bort. Men fikk de mis-

Ivar A.O. Mustorp

tanke til noen, kunne det bli ordentlig undersøkelse. Kontrollørene var ivrige nazister, gikk i naziuniform og kunne være meget farlige.

Det kunne også komme kontroll på dyra for å se om det passa med antallet etter dyrelista. Da de var utpå, varslet naboene bestandig hverandre. De kunne også være ute om kvelden for å se etter om det var ordentlig blendet for vinduene i fjøs, stall og våningshus. Hadde de mistanke om at noen hadde radio, ble det husundersøkelse. Fant de radioer, ble man satt i fengsel på Grini og torturert, og siden sendt til Tyskland, hvor mange mistet livet for den slags. Det var strengt forbudt å ha radio. Alle radioer måtte leveres inn. Far hadde sin til reparasjon, og fikk den aldri mer igjen.

Far sa til oss barna hvor han hadde gjemt kornet. Det kunne jo hende at far og mor kunne bli satt i fengsel, og da var det godt å vite hvor kornet var.

Det vi hadde lov til å male på mølla hadde vi anvisning på, men det kunne

bli malt mange ganger på samme anvisningen, for vi leverte ikke inn anvisningen til mølleren med det samme, men hadde den med i tilfelle kontroll på mølla. Far reiste som regel til mølla sent på kvelden eller om natta, for da var det mindre sjanse for kontroll. Far malte litt på Lekum, Rustad og Åsengen møller.

I dag hadde det ikke vært så lett å få malt, for disse er lagt ned, unntatt Lekum, men der maler de ikke matmel lenger, bare kraftfôr. Som før nevnt, led ikke noen på Mustorp noen matnød under krigen. Vi har vel aldri hatt så mye matmel på lager som den gang. Vi kalte det for kriselager.

Potetmel

Det var mange ting en ikke fikk kjøpt som vi kunne lage selv, blant annet potetmel. Far laget sin egen potetrasper som mange lånte siden, og som fortsatt står på Mustorp. Et år raspa han 1200 kg poteter. Siden sto man og rørte i potetraspen i småkasser med sekkestrie i bunnen nedsenket i vann. Potetmelet sank til bunn i avskjæringen. Det var mor og tjenestejentene som drev med det, de holdt på i mange dager. Siden la de potetsmelet ut på papir på golvet i annen etasje til tørking. Mor hadde ikke bruk for alt potetmelet selv, så hun ga bort til slekt og venner.

Pass og blending

Alle måtte ha pass på seg. Vi som bodde nær grensen, fikk et pass som kaltes grenseboerbevis. Det hendte flere ganger at far ble kontrollert på veien til Mysen når han kjørte melka. Skulle vi reise utenom vårt område,

for eksempel til Levernens i Rakkestad for å besøke bestemor, måtte vi ha reisetillatelse for hele familien, og da måtte vi være hjemme til bestemt tid samme dagen. Det var også en annen ting som det ble veldig strengt med, det skulle blendes for alle vinduer. Vi kjøpte svart papir som vi laget rullgardin av inne. I uthusene hang vi papirsekker for vinduene. Alt utelys og gatelys var forbudt. Lyktene på bilen måtte også blendes. De hadde bare en smal stripe som lyste. Til og med lommelykter måtte blendes. Det var mye kontroll og store bøter hvis en ble tatt. Tyskerne var veldig redde for å bli bombet av engelskmennene, så det var nok det som var årsaken til at alt skulle være svart om kvelden. På den måten ble det vanskelig for flyene å finne tettstedene når de skulle bombe. Den gangen var det også ordentlig svart ute, så ikke et lysglimt noe sted. Ute på gårdsplassen var det som å stå i den mørkeste skog, når det var overskya.

Fra 1943 og frem til krigens slutt gikk det mye flyalarm om kveldene, særlig mellom kl. 20.00 og 23.00, når det var fullmåne. Flyalarmsirenene satt på taket til Hunstadgården på Mysen, mursteinsgården rett overfor den gamle brannstasjonen i sentrum. Vi kunne merke at alarmen kom, for like før ble det litt sterkere lys som varte bare noen sekunder. Det var engelske fly som kom med våpenslipp over Trømborgfjella og andre fjellstrekninger. Vi kunne godt høre flyene komme like etter flyalarmen var gått når vi sto ute på kjøkkentrappa. Hjemmefronten var nå kommet godt i gang med organiseringen, og var ute

og tok imot våpnene når flyene kom med slipp, og fikk gjemt det unna for tyskerne og nazistene. De som var med vår ungdom i sine beste år, og dette var strengt hemmelig. Far var ikke med i hjemmefronten, det var mest folk som var ugifte som var med på dette. Vi fløy aldri i dekning i potetkjelleren når alarmen gikk, for vi regnet med at det ikke var farlig for oss som bodde ute på bygda. De som gikk i kjelleren, var de som bodde i byer og tettsteder.

Vinteren 1944/45 husker jeg meget godt at det ofte var bombing over Moss, spesielt nyttårsaften da det nye året gikk inn kl. 24.00. Hele himmelen over Moss var helt rød av lysbomber, som for oss så ut som tente juletrær. Det lå visst noen båter på havna som ble tatt. Like ille var det 23. februar da broren min, Ole Martin, hadde bursdagen sin. Mustorp ligger såpass høyt at vi hadde god utsikt over bombinga.

Høsten 1943 kom det en del tyske offiserer til Mustorp sammen med lensmannen som ikke var nazist, og med ordfører Axel Høie, som var nazist, og forlangte å få bryggerhuset til disposisjon til tyskerne samme dagen. Far prøvde å nekte og sa at det ikke gikk an, for den gifte sveiseren med familie bodde i første etasje og gårdsguttene i annen etasje. Tyskerne hørte ikke på det, og forlangte at de skulle flytte inn i hovedbygningen straks, for det kom et tog med tyskere i løpet av kvelden og de skulle innkvarteres her.

Sveiseren flyttet ut med det samme og inn i den søndre del av hovedbygningen, og gårdsguttene i annen etasje. Alle på gården måtte være med og

flytte. I annen etasje i bryggerhuset var det bare ett rom som var ferdig innredet. I de to andre var det bare bindingsverk på veggene. Her forlangte de at det skulle slås på papp på veggene straks.

Far fikk tak i en snekker på Folkenborg til å hjelpe seg med pappen. Ved 21-tiden om kvelden kom tyskerne. Vi var akkurat ferdig med å slå på pappen da de kom. Vi fikk tak i en gammel ovn til dem også.

Det var ca. 25–30 mann som kom. De hadde med seg en del senger og madrasser til å ha halm i. De som ikke fikk senger, lå på halm på gulvet. På Narvestad tok de samme gang Frydenlund og bryggerhuset på den andre siden veien, og hele fjøset, som sto tomt, til hester. Fjøset sto tomt for at de hadde hatt tuberkulose på kuene. Her hadde de over 60 hester. Tyskerne som bodde på Mustorp, gikk til Narvestad for å stille hestene der. Mange ganger før vi hadde stått opp, hadde tyskerne full geværsersis ute på gårdsplassen. Da kommanderte de så en kunne høre dem på lang avstand.

Middagsmaten til tyskerne ble kjørt hit på et feltkjøkken med to hester fra Høytorp. Feltkjøkkenet ble fyra med ved underveis. Tyskerne var snille og greie å ha med og gjøre. De fleste var gifte og hadde familie i Tyskland som de viste frem bilder av. Flere fortalte at de hadde mistet søsken og foreldre i krigen. De fleste hadde nok ikke reist ut frivillig som de sa. Men det var noen enkelte som var meget ivrige, og vi måtte passe oss for hva vi sa til dem. Tyskerne selv pekte dem ut for oss.

Hver kveld kom det noen tyskere inn på kjøkkenet til mor og forlangte at hun skulle varme opp noen kalde poteter som de hadde med. Hun hadde ikke lyst, men gjorde det allikevel. De hadde med seg ei flaske rødvin som takk for hjelpa.

Jeg vil fortelle en pussig historie. En kveld kom det en tysker inn på kjøkkenet til mor med poteter som hun skulle steke i panna. Da potetene var ferdige, skulle jeg gå opp i bryggerhuset med dem. Det var svart ute så jeg så ingen ting. Jeg gikk rett på grindstolpen ute ved kjøkkentrappa, jeg slapp fatet og potetene falt ut inn til grindstolpen. Den brukte bestandig hunden vår å pisse på. Jeg ble veldig redd og fløy inn til far og mor og fortalte hva som hadde hendt meg. De ble også redde og visste ikke hva de skulle gjøre. Vi tok med oss lommelykt og fikk potetene opp i fatet så godt vi kunne, det var ikke lett for det hadde blitt med en del sand. Så det var ikke noe moro for meg å gå opp til tyskerne og forklare hva som hadde hendt meg, for jeg kunne ikke et ord tysk. Men heldigvis var det en slektning her som kunne litt tysk, han var villig til å bli med meg opp og forklare situasjonen med sand på potetene. Jeg husker at jeg sto på gulvet og skalv og pissa i buksa. Da vi gikk inn, fikk vi ei flaske rødvin og jeg fikk sukkertøy.

Brennevin var det rasjon på for oss nordmenn, og da var det mange ganger lite for dem som hadde behov for det. En annen gang jeg skulle opp til tyskerne med poteter, kom det en mann fra Folkenborg. Han ville bytte til seg ei flaske brennevin for giftingen sin, og handelen gikk i orden. Han

tok av seg giftingen og fikk brennevinet. Han hadde også god grunn for handelen, for kjerringa hans var blitt så slem til å fly med tyskerne.

Tyskerne var aldri mange uker om gangen på Mustorp og Narvestad, men kom igjen mange ganger siden.

Det brøt ut kversil på hestene på Narvestad. Det var meget smittsomt. En del hester døde og ble gravd ned i skogen. Hestene på Mustorp fikk også kversil og var meget sjuke hele vinteren.

De tyske offiserene var meget strenge mot sine egne soldater, og gav dem straffeeksisis. På Narvestad gikk den gangen en stor brei renne, fra låven og ned til potetkjelleren, som var full av brennesle. Her så jeg en gang en soldat krype på knea i brennesla ned til potetkjelleren. Hva denne soldaten hadde gjort, veit jeg ikke.

Tyskerne beslagla smia til å sko hestene og reparere redskapen sin. En gang skulle tyskerne ut å kjøre med en av hestene sine på Narvestad. Den var sikkert ikke temt, for den var helt vill når de skulle sette den foran vogna ved hjelp av mange mann. Til slutt fikk de satt den for, men da sparka hesten i stykker hele vogna og gjorde seg helt rein. Jeg måtte bli med tyskerne ned i skogen for å finne emner til nye drag til vogna, for far lå syk i isjias.

Det hendte at tyskerhestene fikk kolikk (forstoppelse). Som middel mot dette brukte de å slå hesten med ei svepe når den sto bundet. De skulle ha hesten til å hoppe og slå bakut. Dette var den reine tortur for hesten som illskreik av smerte av svepeslaga. Jeg så det selv.

I 1943 tok tyskerne jorda bak vognskjulet og all jorda på østsida av veien mot boretten (Borettslagsbygga i Løkkebergveien) til ekserserplass. På disse stedene hadde far lagt til med gras. Han fikk lov til å slå graset til høy. Her fant vi mange øvelsesgranter i høyet når vi slo, disse var laget av tre, og masse patronhylser, for de skaut med trepropper. Langs med gropkanten mot museet hadde de gravd skyttergraver som vi fremdeles kan se. En gang hadde de nærkamp. Mor sto inne på kjøkkenet for å steke pannekaker til middag. Plutselig begynte de å skyte ute i kjøkkengangen, noen hadde satt seg oppe i trappa til annen etasje og satt der og skaut. Det var ikke noe rart at mor ble vettaskremt. Noen satt under stabburret, noen i hønehuset og andre på do. Skyting var det hver dag, men aldri så nærme husa som denne gangen.

Far fikk betaling for skaden de påførte enga. Et år fikk han kr 3000 som han kjøpte treskeverk for. For at far skulle få komme inn på festningen for å få pengene, måtte han først til lensmannen for å få rekvisisjon på penga, og passerseddel for å komme inn på festningen. Han ble vist inn på et kontor hvor det satt en tysker. Tyskeren hadde ei margarinkasse under bordet med papirpenger. Han betalte far det han skulle ha, siden spant han i kassa under bordet sa far. Penger hadde tyskerne nok av, for de bare trykka opp mer.

Flyplass på Mustorp

I 1943 ville tyskerne ha flyplass på Mustorp, men heldigvis ble det ikke noe av. Grunnen var at det ble for mye

å fylle igjen ei jøyve mellom veien og vognskjuljordet. De hadde tenkt å starte oppe ved der borettslaget i Løkkebergveien ligger i dag, og fly vestover hvor de skulle få luft under vingene. Her var det plutselig bratt ned før vi bulldoserte.

Da tyskerne tok bryggerhuset, bygget far eget do til dem inntil fjøsveggen og stabburet, han var redd for smitte. Den ble revet med det samme krigen var slutt.

Tyskerne tok seg til rette når det passet dem. Jeg husker spesielt en gang det kom en bilkolonne kjørende ned i gården. De skulle kjøre videre til Elsnes. De hadde med seg kart og forklarte far at de skulle over til Elsnes. Far sa at det var altfor bløtt, og at de kom til å sette seg fast med bilene. Men dette ville de ikke høre på, for de viste frem kartet hvor det var anmerket med vei. Da bilkolonnen kom ned på jordet, oppdaget de at veien ikke gikk lengre. Da måtte de snu ute på jordet. Her var det veldig bløtt etter alt høstregnet som hadde holdt på i lengre tid, og de satte seg veldig fast, den ene etter den andre, Vi hørte tyskerne helt oppe på gården, at de kommanderte og skjøv på bilene. Men de visste råd, de tok bare kornbanda på jordet og kasta dem under hjula uten å spørre far, så det fantes ikke kornband på lang avstand der de hadde sittet fast.

De tyske soldatene kom også på dørene og spurte om å få kjøpt litt mat, men de fikk aldri kjøpt noe på Mustorp, for de var ikke populære. Vi så på dem som noe stygt og fælt noe, som vi hadde veldig respekt for. Mange nordmenn ble sendt til Tysk-

land og kom aldri hjem i live. Endel måtte rømme til Sverige i all hast når tyskerne og nazistene var etter dem. Det var mange som reddet livet når de kom dit. Særlig var det mange som rømte de siste månedene av krigen.

Klær og sko var det nesten ikke mulig å få kjøpt på slutten av krigen, sjøl om en hadde anvisning. Alle butikkene var tomme for varer. Det eneste de hadde var leker og spill. For eksempel Diskerud som var kjøttforretning, hadde ikke utstilt mat i det hele tatt på juleutstillingen, bare spill. Mange gikk i papirsko og trebunner. Kunne ikke komme ut i vann for da løste papirsko seg opp. Papirbukser og luer av papir gikk nesten alle med. Far brukte også papirklær. De var sterke å slite på bare de ikke kom i vann. Mor var veldig flink til å sy om gamle klær som hang på loftet til oss ungene. Hadde hun ikke hatt gamle klær på loftet sa mor, da hadde det blitt lite klær på oss unger. Da krigen var slutt, var det også slutt på de gamle klærne på loftet. Alle gikk med lappa klær under krigen. I første ble det lappa med mest mulig lik farge, men etter hvert ble det lappa med alle slags farger, for det var lite å lappe med.

De siste månedene av krigen gikk alle tyskerne med gevær, de skjønte da sikkert at det gikk mot kapitulasjon. En av de siste dagene før krigens slutt, kom det en kveld en tysker inn på kjøkkenet og spurte etter mat. Han hadde med seg gevær som vanlig. Så gikk han bort til ovnen og tok opp ovnsdøra og ville kaste geværet inn i ovnen og sa: kaputt – kaputt vi er ferdige allikevel. Det var unggutter

helt ned til 16 år som var utkommandert av tyskerne på slutten av krigen.

Freden kommer

Jeg husker veldig godt, som om det skulle vært i går, da freden endelig kom. Det var den 7. mai ved 17-tiden vi gikk og satte poteter på øvre sand mot Folkenborg. Det var pent vær, og lauvet hadde begynt å springe ut mot sandgropa på Folkenborg. Plutselig fikk vi se at det norske flagget var kommet opp på festningen, og det kom opp flere og flere etter hvert rundt omkring. Vi tok da og kasta bøtta og fløy inn til mor og fortalte hva vi hadde sett, og mente at det nå måtte ha blitt fred. Mor hadde akkurat fått telefonen fra Oslo og sa at det nå var full jubel der inne, for nå var det endelig blitt fred. Da vi kom ut på kjøkkentrappa, hørte vi hurrarop og hornmusikk fra Mysen. Så tok vi hverandre i hendene og gratulerte hverandre med freden. Så ble det ikke satt mere poteter den dagen, for alle tok seg fri. Far og mor var bedt til Baggetorp i 60-årslag til min onkel Thorvald. De hadde ikke lyst til å reise, men de hadde alt pynta seg, da de fikk høre at freden var kommet. Så det ble til at de reiste allikevel. Vi unger tok ut de små flaggene våre, satte dem på syklene og reiste til Folkenborgtoppen hvor det var bare blide mennesker å se. De som ikke hadde flaggstang, brukte de små flaggene å flagge med. Utover kvelden reiste vi hjem for å lage is, og stekte oss vafler av hvitt hvetemel, som det var sjelden vi fikk lov til å bruke. Det skulle bare brukes til kaker. Ellers var det bare havremel som ble brukt til vaffel. Å lage is var ikke så enkelt som

i dag. En måtte da hente isblokk borte i isbingen som var gravd ned i sagflis, som vi ellers brukte til kjøling av melka. Isblokka ble slått i stykker i småbiter. Iskremen som vi skulle fryse satte vi opp i trebutt og fylla rundt med isbiter og salt. Så god is som vi laga selv fantes ikke, syntes vi. Vi kunne også få kjøpt is under krigen. Det var farva vann med tilsatt kunstig søtningsstoff. Den var ikke god!

Dagen etter, 8. mai, var egentlig dagen da kapitulasjonen ble undertegnet. Fra da av var det ikke råd å få med seg folk til å sette poteter. Alle skulle feire freden, så vi ungene måtte sette resten av potetene selv. Og det var ikke lite igjen, ca 60–70 mål. Far kjørte mjølka til Mysen den dagen. Her gikk alle mennesker i full puss, så han skjønte at det måtte være noe ekstra. Far fikk spurt at alle fangene som satt på Momarken skulle slippes fri. Far ringte hjem med det samme at vi måtte bytte på oss med en gang, så skulle han komme og hente oss med hesten, slik at vi skulle få være med på begivenheten. Mor satt på med far og vi ungene tok syklene og hadde med oss flaggene våre. Her var det satt opp ekstratog som var pyntet med flagg og bjørkeløv. Fangene var nå alt kommet, hvor de traff igjen sine kjære som hadde møtt opp. Her var det jubel og tårer overalt å se. De pårørende hadde sikkert blitt kontaktet av fangene, slik at de visste hvor de var fengslet.

Tyskerne var ennå ikke avvæpnet da fangene kom til toget på Mysen. De satt og så på oss i vinduene på Norrøna i annen etasje på murbygningen tvers overfor stasjonen. Det kunne kanskje vært farlig for oss at vi

kunne blitt beskytt derifra sånn som vi jublet sammen med fangene, men det gikk heldigvis bra. Men i løpet av dagen ble de avvæpnet og i løpet av et par dager var det aldri mer en tysker å se på Mysen.

Da toget med fangene fikk reist innover til Oslo, begynte hjemmefronten å reise rundt i bygda for å avsløre de farligste nazistene. De hadde nå fått på seg hjemmefrontuniformer med hvitt bånd på armen, og våpen.

Nazistene ble først kjørt til Norrøna på Mysen til forhør, og ble siden kjørt til Askim Gummivarefabrikk hvor de ble holdt i varetekt i kjelleren på fabrikk.

Utover kvelden ble det veldig folk-somt på Mysen, for alle ville se at de kom med nazistene. Og hver gang det kom inn en bil med en nazist, jublet folk. Og nazistene var helt bleike i ansiktet. Noen hadde kanskje angiveri på seg som hadde ført til lange fengselsopphold med tortur og kanskje døden til følge. Så de var ikke så svært høye i hatten da de kom med børsepipa bak i ryggen.

Som før nevnt satt det mange nordmenn, russere og polakker på Momarken. Det ble bygget opp mange brakker, og det var også planer om å bygge gasskammer her. Men heldigvis kom de aldri så langt før krigen ble slutt.

Den 9. mai gikk sanitetsforeningen i bygda inn for at det skulle samles inn kaker til de utenlandske fangene som satt igjen på Momarken, før de reiste hjem. Mor var oppe med ei langpanne med bløtkake og med en liter fløte. Hørte etterpå at mange av fangene hadde fått vondt i magen

etterpå, for de var ikke vant med så kraftig kost.

Kronprins Olav kom tilbake en av de første dagene etter frigjøringen med stormende jubel. Og den 7. juni kom også kongen med hans familie. Far reist da til Oslo for å se kongen og familien komme hjem, og det jubel-bruset som fulgte med. I Jernbanegata utenfor Indre Smaalenene var det satt opp høytaler for dem som ikke hadde radio, og ikke hadde reist til Oslo. Jeg og brødrene mine reiste til Mysen for å høre.

Så langt borgertog som det var den 17. mai har det aldri vært før, for alle som kunne gå var med sammen med hjemmefronten. Helt fra Smebybakken til Folkenborg. Hele veibredda var full. Her var det tale av gamle ordføreren Karl Hersleth med hurrarop og 3x3 hurra. Sang av Mysen mannskor, Mysen damekor, Hærland sangforening, Metodistkoret og Hebron sangkor. Alle sang nasjonalsangen.

Da tyskerne kapitulerte, slapp de ut alle hestene sine slik at de gikk løse ute i bygda. Hjemmevernet var med og fikk dem samlet inn igjen. Like etter ble det holdt auksjon på dem, på Momarken, hvor mange bønder kom og fikk kjøpt seg billige, gode hester. Far kjøpte seg en stor ardener, dansk eller kanskje hollandsk, for 800 kr. Var litt uheldig for den var litt grinete og sta, så han hadde den bare i to år. Og det samme var det også med mange andre som kjøpte hester. Det var nok tyskerne selv som hadde skylda, for de hadde sikkert vært slemme mot dem. Far hadde den i to år, da solgte han den til slakt for kr 750, og hadde gitt kr 800 to år før. Noen kjøpte også esler

og muldyr, de bar navnet sitt med rette, «sta som et esel».

Ellers var det landssvikoppgjøret som opptok folk mest utover sommeren og høsten. En hadde inntrykk av at de som ble dømt først fikk de hardeste dommene. Men det kom sikkert av at hatet nok var størst like etter krigen.

Nazifangene ble siden flyttet til fangeleiren på Havnås i Trøgstad. Herfra ble de sendt ut på arbeide til bøndene ute på bygda. De ble hentet på lastebil og ble kjørt tilbake om kvelden. De hadde med seg en bevæpnet mann med gevær som var skarp-ladet. Far hadde ca. 20 stykker hver dag om høsten 1945 til å ta opp poteter. Av dem var det mange kjente folk i bygdene som hadde store stillinger under krigen. Tannleger, kjøpmenn og til og med en biskop i Rakkestad som hadde dummet seg ut under krigen. Fangene fikk ikke utdelt tobakk mens de satt inne. Derfor var det kanskje populært å komme til Mustorp, for far spanderte hjemavla tobakk på dem. Tobakk var det rasjonering på under krigen. Nesten alle dyrket sin egen tobakk. Så hver og en hadde sin måte å tilberede den på. Det første de gjorde var bare å tørke bladene i stekeovnen og røyke dem som de var, da lukta det reine bråtabrann i rommet. Siden hver og en hadde sin egen måte å tilberede tobakken på, var nok det et av de mest aktuelle emnene som folk snakket om den gangen. Siden ble de mer flinke, de begynte å legge bladene oppå hverandre og dynke dem med forskjellige ting, og legge bladene i press. Far brukte solbærsaft, men det var 100 forskjellige oppskrifter.

På slutten av krigen fikk de levere tobakksblader til Glott tobakksfabrikk, og fikk den ferdig tilbake. Den var ikke så god som den gamle tobakken, sa far.

Da det ikke var noe å få kjøpt på fem år, ble det mye penger blant enkelte folk som jobba veldig på bør-sen. Disse pengene skulle dras inn igjen i engangsskatt. Ingen skulle tjene på krigen. Man hadde lov til å legge seg opp en viss del. Høsten 1945 ble det bestemt at alle penger under fem kroner skulle leveres inn på en bestemt dato. Alle penger som ikke var levert inn var verdiløse etter denne dato. Alle som veksle inn penger, fikk utbetalt 50 kr med det samme uansett hvor stort beløp en veksle inn. Dagen etter kunne en ta ut så mye en ville i nye penger.

Jeg sto til konfirmasjon 7. oktober 1945. Etter et halvt år etter krigen, var det fremdeles ikke noe varer i butikkene. Jeg hadde fått anvisning på konfirmantutstyr, men det hjalp lite for det var ikke dresser i butikkene på Mysen. Fikk kjøpt en hos Dobloug i Oslo gjennom bekjente. Den kostet kr 170 og var i meget dårlig stoff, den var laget i plukkfilt. Han som hjalp meg hos Dobloug fikk to snes egg. Han var også glad, for egg var ikke å få tak i.

Eidsberg Mannskor et kapittel av bygdehistorien

Av Hakon Koht-Norbye

**Høiefjerdingen var i sin tid et kultursenter i den nordvestre delen av Eidsberg. Med dugnad bygde bøndene seg forsamlingslokalet Bøndernes hus i 1924, på folke-
munne kalt Bondehallen.**

Ungdomslaget i Eidsberg var en aktiv amatørgruppe, og leikarring ble etablert i 1920–1930 og holdt på til inn i 1940-åra. Da stoppet 2. verdenskrig ungdomslagets virksomhet.

Videre hadde man Høie indremisjon som den 7. februar 1928 åpnet bede-

huset Håpet i Høiefjerdingen. Fru Hulda Hjort Jølsen sørget både for starten av indremisjonen og tinglysingen av dette forsamlingslokalet denne dagen i 1928. Fru Jølsen aktiverte også barn og ungdom i grenda med sitt søndagsskolekorps i 1920- og 1930-åra.

Det var derfor kulturelt skolerte eldre ungdommer og voksne karer som stiftet Eidsberg Mannskor den 14. september 1933. Det var ca. 20 interesserte som møtte i Bondehallen den dagen. Pianist Johannes Berg fra

Bondehallen i Eidsberg, der koret hadde tilholdssted.

Askim kunne tenke seg å dirigere det nye koret i Eidsberg. Man ble der og da enige om at koret skulle stiftes, og valgte følgende styre: Andreas Høie – formann, Olav Moen – nestformann, Johannes Lunder – kasserer, Aksel Høie – sekretær, og Johan Haugen – styremedlem. Som suppleanter for styret ble Johs. Åserud og Ivar Høie valgt. Ole Bakker og Karl Vethe ble revisorer. Første oppgave for styret var å ansette Johs. Berg som dirigent, og å melde Eidsberg Mannskor inn i Indre Østfold Sangerlag. Johs. Berg fikk kr 400 i årslønn, og han fikk jobbe for pengene. Det første året var det 36 øvelsesmøter, fem fester og en fri-luftsfest. Man hadde dertil sunget to ganger i Eidsberg kirke, og en gang på Heggan. Hovedmålet var å synge ved sangerstevnet i Askim i 1934. Da ble koret fotografert i parken i Askim, og dette er så vidt vites det første bildet av koret.

Som man ser var det målbevisste og entusiastiske karer som startet koret i de harde 30-åra. De var innstilt på å lage moro både for seg selv og andre. De var dertil heldige, for Johs. Berg hadde ofte med seg kompisen Max Sørli fra Askim på sangmøtene. Denne revymannen var et muntrasjonsråd som koret fikk stor glede og nytte av, som underholder på fester og arrangementer. Han var nærmest korets maskot, og ble derfor korets første æresmedlem. Det ble bare to til, nemlig Karl Johansen og Olav Moen.

Korets medlemmer og festkomité + Max Sørli sto på for å skaffe penger til koret. Det klarte de, slik at de i 1935 kjøpte sitt eget piano på avbetaling.

Pengene var drøye i 1930-åra, jeg så i regnskapet at koret betalte kr 25 for pianostemming. De betalte kr 376 i 1938 for den fine fana, som nå henger til oppbevaring i Grendehuset.

Korets medlemmer satte pris på det sosiale samværet. Siste sangmøte før ferien ble derfor første året holdt på Lindhoel, senere på Grønsund og andre gårder, hvis det var pent vær.

Koret gikk godt helt til seks år etter frigjøringa. Da innhentet flukten fra landsbygda koret vårt. Mekanisering i jordbruket gjorde at agronomer og hjemmевærende gutter tok seg forpaktning, eller andre jobber utenbygds. Koret fikk for få sangere, meldte seg ut av sangerlaget, og gikk i dvale i 1952.

I 1960 kom Olav Moen tilbake til Eidsberg, som forpakter på Hjelmark. Lørdag før St. Hans sammenkalte han dirigent Sandem og en del gamle sangere. Disse syntes det var så moro at de avtalte nytt sangertreff. Slik fortsatte det til det ble etter hvert 15–16 sangere, som holdt årsmøter og førte protokoll. På den måten gjenoppsto mannskoret, som ble en tradisjon ved sanitetskvinnenes basarer i Bondehallen. Karene hadde sangmøtene på omgang, og i tillegg til å synge i Bondehallen, sang og underholdt de på institusjonene i bygda. Formann var Ole Bakker, med Olav Moen som nestformann, helt til Bakkers død i april 1978. Olav Moen tok over roret, men Bakkers død ble etterfulgt av flere av veteranene. Dette førte til at det fra 1979 var slutt på å opptre, for vi kunne ikke synge firestemt lenger.

Klokke Sandem og Olav Moen omdannet nå koret til sosialt samvær

Sittende fra venstre: Odd Buraas, Olaf Moen, Kristian Høie Tangen. Stående bak: Olaf Sperlin, Martin Nordby, Magne Rongved, Olav Mjelde, Arnfinn Gjennestad og Sigurd Sandem er noen av de som har vært medlemmer i Eidsberg Mannskor.

for gamle kæller med sang, mimring og god mat rundt om i hjemmene. Sandem var forsanger og protokollfører. Han forberedte seg til hvert møte ved å finne sanger som passet til årstiden i Mads Bergs populære skolesangbok. Da denne ble vraket i skoleverket, tok Sandem vare på 10 eksemplarer, til bruk på sangmøtene våre. Han kom med dem i sin brune veske helt til det siste årsmøte våren 1996. Resten av 1996 ble slutten for Eidsberg Mannskor. Sandem, som hadde vært drivkraften i 53 år, måtte gi tapt for en uheldig sykdom. Dertil hadde vi nylig mistet tre trofaste medlemmer. Vi sju som var igjen ble da enige om å nedlegge koret for godt. Det gjorde vi på korets tradisjonelle julebord 17. desember 1996, hos

korets siste formann Hakon Koht-Norbye.

Da ble protokollen avsluttet med referat fra julebordet, som omfattet omtale av korets primus motor gjennom 53 år, Sigurd Sandem, og beslutningen om korets opphør. Protokollen ble underskrevet av de tilstedeværende, og skal leveres til offentlig oppbevaring som et kapittel av Eidsbergs bygdehistorie.

Eidsberg, sommeren 1997

«Det to vet, vet alle»

Indre Østfold Bygdekor

Et hyggelig minne fra Bondelagets Folkehøyskole (BFH), Mysen

Av Hakon Koht-Norbye

Da Norges Bondelag startet sin folkehøyskole på Mysen på begynnelsen av 1950-tallet, fikk skolen en meget driftig og dyktig rektor i Jofred Stortrøen. Han og hans kone ivret også for å få skikkelig kontakt med befolkningen i Indre Østfold, og ønsket seg et kor tilknyttet folkehøyskolen.

Dette koret kunne da være et bindeledd mellom skolen og lokalbefolkningen. Dertil kunne det bli en styrke for skolens arrangementer i sommerhalvåret, da det ikke var elever på skolen. Etter en del lobbyvirksomhet kunne man derfor om vinteren 1957 starte et blandet kor med skolens sanglærer Rolf Hagen som dirigent. Koret fikk navnet Indre Østfold Bygdekor.

Vi var 17 sangere fra Askim, Trøgstad, Mysen og Eidsberg som møttes i privaten til ekteparet Stortrøen. Som første formann ble Torstein Torp fra Askim valgt. Med i koret var selvsagt fru Stortrøen. Hun ble som en slags mor for oss alle i startfasen. Den første sangen vi øvde inn var Havren av Jeppe Aakjær, og vi fikk et stort og varierende repertoar med årene. Medlemstallet økte ganske bra, og vi fikk mange fine opplevelser som medlemmer av koret.

Vi fikk også et nært og minnerikt samarbeid med Hærland Sangforening, øst i Eidsberg. Hærland Sangforening inviterte oss derfor første søndag i juni 1958 til sitt sangerstevne på Lundeby gård i Hærland. Dette stevnet ble arrangert for å markere sangens og musikkens dag i bygda. Det ble en vellykket sommerfest som ga mersmak.

Den 5. juni 1960 sto Indre Østfold Bygdekor for arrangementet av sangens og musikkens dag på Skaltorp gård i Eidsberg. Det ble en meget vellykket dag med over 700 bygdefolk tilstede i det fine været. Disse fikk høre mye fin sang og hornmusikk, og vi i «Bygdekoret» fikk en frydefull opplevelse. Vi hadde nærmest tvunget vår dirigent Hagen til å innøve den fine, populære sangen Den hvitmalte kirke. Han syntes den var for ukulturell, og hadde ompa-ompa takt. Gjett om vi frydet oss ved vår avslutningsopptreden den dagen. En eldre frue gikk bort til Hagen og forlangte Den hvitmalte kirke som ekstranummer. Han torde ikke annet enn å lystre henne.

Året etter ble et begivenhetsrikt år for Bygdekoret. Det var dette året folkekunstneren Egil Storbekken fra Tolga ble rikskjendis med tussefløyta si. Den vinteren opptrådte Storbekken og Vingelen Sang og Leikarlag

Indre Østfold Bygdekor.

i Universitetets Aula i Oslo, og de henvendte seg til Bondelagets Folkehøgskole for besøk og overnatting. Dette sørget rektor Stortrøen for at Østerdølene fikk hos medlemmer av «Bygdekoret» og Hærland Sangforening. Dette var årsaken til at disse korene fikk en uforglemmelig tur til Vingelen på St. Hans i 1961.

Vi reiste nordover i personbiler St. Hans-aften, og vi feiret kvelden på overnattingsstedet Elgstua i Elverum. Lørdag formiddag dro vi videre til Vingelen, hvor vi ble presentert for de folka vi skulle overnatte hos. Om kvelden sto bygdefolket i Vingelen for en fantastisk festaften for oss. En skikkelig kulturaften, som endte med dans til lyse morgenen. Da stilte vi østfoldingene oss opp foran lokalet og sang «I Østen stiger solen opp», før vi ble ledsaget hjem til våre verter. Søndag formiddag møttes vi igjen ved lokalet, og en lang bilkaravane beveget seg da inn på fjellet i vest, til setergrenda til vingelbøndene. Vi

havnet på Rønningsetra, hvor Storbekken spilte tussefløyte og andre instrumenter for oss. Ei bunadkledd dame demonstrerte kulokk for oss i kulturprogrammet, før vi ble bevertet med skjorost og spekemat. Det ble en minnerik opplevelse før vi tok fatt på turen hjemover.

Den 23. mars 1962 kunne vi feire vårt fem-årsjubileum i kommune-lokalet Hegginn på Mysen. Det var fem begivenhetsrike år som ble markert på en verdig måte. Årene i koret gikk bare så altfor fort, og vi måtte bytte dirigenter. Vi hadde Peder Nes fra Mysen, og Gangnes og Magnes fra Høland som hjelpedirigenter, når Bondelagets folkehøgskole ikke hadde sanglæreren tilgjengelig. På denne måten fikk vi være med på Søndre Høland kirkes 100-årsjubileum i 1966, da Gangnes dirigerte oss. Skikkelig fart på koret fikk vi de åra Knut Hoffart var sanglærer på Bondelagets folkehøgskole. Han var en kapasitet både som sanger og musiker, og da han flyttet til

Mjøsbygdene våren 1969 ble han en av ildsjelene ved den landskjente Ringsaker-operaen.

Da Mysen i 1961 ble gjenforent med Eidsberg, ble det slutt på sangens og musikkens dag i friluft. Kor, korps og leikarringen møttes nå til vårkonsserter i Festiviteten på Mysen. Det var store arrangementer, hvor ansvaret gikk på omgang blant aktørene. 1968 og 1969 ble de store årene for bygdekoret i Festiviteten. Knut Hoffart «drev oss hardt», og vi hadde avanserte og krevende opptredener disse to årene. Hoffart tok oss for øvrig med til en fin kirkekonsert i Vallset kirke i Stange på Hedemarken.

Da Hoffart forlot Mysen våren 1969, ble det begynnelsen på slutten for Indre Østfold Bygdekor. På forsommeren dirigerte hølendingen Magnes oss, og vi fikk delta i kirkekonsert sammen med Hemneskoret i Hemnes kirke i Høland. Høsten 1969 ble spesiell. Vi ble bedt om å delta i et «Midt i nitti»-program på Momarkedet. Dertil skulle vi være kor sammen med den legendariske, engelske sangstjerne Vera Lynn, da hun skulle synge fra scenen på Momarkedet dette året. Heldigvis fikk vi noe hjelp av den nye sanglæreren på Bondelagets folkehøgskole, så alt gikk bra. Det viste seg at det fantes utrolig mye fine gamle klær rundt om på gårdene, slik at vi fikk kledd oss korrekt ut til «Midt i nitti». Spesielt damene våre var stilige i sine antikke klær og hodeplagg.

Dessverre gikk det ikke så bra for meg, som korets siste formann, da jeg skulle forhandle med den nye sanglæreren på Bondelagets folkehøgskole for å få ham til å dirigere oss om

vinteren. Jeg fikk klar beskjed om at han som hadde to år ved Konservatoriet, og dirigerte to kjente kor i hovedstaden, hadde noe annet å bruke tiden sin på enn å dirigere dette bygdekoret.

Prisverdig var det at lærer Arne Sandem tilbød seg å holde liv i koret vårt frem til vårkonserten i Festiviteten i april 1970, og vi fikk fortsatt øve gratis på Bondelagets folkehøgskole. Sandem, som kun hadde erfaring i dirigering fra lærerskolen, var selv klar over at å ta over koret vårt etter Hoffart, var som «å hoppe etter Wirkola». Det gikk tross alt brukbart, men var ikke noe å satse på i fremtiden. Kontrakten med Bondelagets folkehøgskole hadde jo også slått sprekker. Sandem fikk oss til å øve inn Sommersol til siste stund. Denne sangen ble også den siste sangen Indre Østfold Bygdekor fremførte offentlig, og det var under vårkonserten i Festiviteten våren 1970. Vi hadde hatt 13 trivelige og minnerike år som Bygdekoret på BFH, og det hele fikk en fin avslutning med et vellykket hageselskap på gården Solberg i Askim. Det *var familiefest, hvor barn, ungdom og sangere kunne kose seg i finværet* på denne velstelte gården.

Heldigvis var rektor Stortrøen blitt pensjonist før dette skjebneåret for koret. Ekteparet Stortrøen hadde noen år i forveien forlatt skolen og Mysen, men Stortrøen ga oss likevel et ærefullt oppdrag. Da pensjonisten Stortrøen ble enkemann, ba han oss om å komme til Blaker kirke og synge i sin hustrus begravelse. Dette gjorde vi med glede, til ære for korets «mor», som hadde betydd så mye for oss.

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Vi som har levd en stund, husker Helge Berglands brev fra Enerhaugen i Indre Smaalenes Avis. Han er født i 1918 og vokste opp hos sine besteforeldre på Enerhaugen i Trømborg. Han har skrevet ned mange selvopplevde historier fra sin oppvekst. Helge Bergland har skrevet boken «I en skumringsstund» utgitt på Idunn forlag i 1994. Folkenborg museum og Eidsberg historielag har fått noen av hans fortellinger, som, så vidt vi har kunnskap om, ikke er bekjentgjort tidligere. I dette nummeret av Haakon gjengir vi fire av hans fortellinger. Det vil komme flere etter hvert.

Helge Bergland forteller

For en del år siden fikk jeg et hyggelig brev fra en mysenlærer med slekts-tilknytning til Sameia. Han ville ha min hjelp til å kartlegge de gamle husmannsplasser og Sameias historie. Dessverre døde han kort etter, og jeg hadde vel heller ikke vært den rette til slik granskning.

Men derimot, en del uhøytidelige minner og epistler fra en svunnen og lykkelig tid, ikke i kronologisk rekkefølge, men tankeskyttelens lek gjennom veven, er mer min stil.

Kanskje en ennå skulle vente noen år, slik at det blei virkelig historie av det. Kanskje det ennå lever mennesker eller etterkommere som kan føle seg

Helge Bergland med sin kone Solveig (Utlånt av Unni Tønsberg Kvisler.)

berørt av mine brev. Men jeg lover å bruke all den pietetsfølelse som er mulig, og skulle jeg allikevel fornærme noen, så får vi heller ta en prat om tingene.

En kan fort bli for gammel, slik at minnene renner ut i sanden, og en har jo heller ikke noe brev på hvor lenge en er forunt å trave rundt Sameia med helse i overflod.

Det er mulig enkelte vil syns jeg er for selvopptatt, og at for mye dreier seg om egen, ringe person. Jeg kunne løst dette med å kamuflere hovedpersonen, selvsagt. Men da hadde det blitt en mer fortellingsstil, og ikke løsrevne blad.

Kanskje jeg skulle fortalt alle inntrykk og opplevelser fra barnets

verden. Men det er uhyre krevende, og langt over min forstand. Bare etablerte forfattere greier dette, og enda hender det at de stanger hodet mot veggen. Eller en kunne sett det hele fra en voksens verden, en 60-årings minnealbum. Dette tror jeg hadde blitt kjedelig.

Derfor nytter jeg å se det hele på halvdistanse. Noen ganger voksen vurdering, andre ganger barnets.

På denne vage bakgrunn og med alvorlige betenkeligheter drysser jeg ut mine engstelige brev fra Enerhaugen.

Lek og arbeide i barneåra

Alle barn i alle tider har hatt behov og trang til å leke. Ja, barn som ikke vil leke, er vel ikke normale, for å si det pent. Vi Sameiaunger var ikke annerledes enn andre i så måte. Lekene var vel stort sett de samme som har holdt seg i vårt samfunn i århundrer, og som er populære den dag i dag.

Men i eldre dager kom kanskje arbeidsspøkelset tidligere enn nå til dags. Du måtte ta deg tell noe nøttig, og så oppsto kombinasjonen lek/arbeid. Og allerede konfirmasjonssommeren blei mange sendt på gårdene for den svimlende sum av 15–20 kroner pr måned. Da blei det ikke så mye tid tell lek, en gikk inn i drengestueromantikken, med 3-øres knakk, lumre historier fra eldre skrytepaver, og ensom lek med seg sjøl, under sengeteppe.

Men den tid, den sorg, når en er fem–seks år er verden full av lek og spenning, og har en attpå til en ball og en kjelke, er en sikret helårsdrift. Så kommer skolen, og en lærer seg

mer avanserte saker, lagsport som fotball og langball overtar.

Jeg nevnte kombinasjonen arbeid/lek. Vi kjenner alle situasjonen, unger som skal gjøre ting, og begynner på lekestadiet, men så oppdager en at det følger slit og plikter med, og interessen daler.

Ta nå for eksempel det å dra slipesteinen. Det ser så moro ut, og de første rundene går så noenlunde, men så ser en lengselsfullt etter lekekameratene, og det faderlige opphav blir aldri ferdig. De voksne på sin side oppdager at småtassen er brukbar som slipesteinsveiver, og du er ansatt, for hele barndommen. Å, hvor jeg husker disse endeløse slipetimer, kniver og økser og ljåer, for ikke å snakke slåmaskinknivene, som trengte barneevigheter, før sensor motstrebende godtok resultatet.

Vann- og vedbæring var mer eller mindre motstrebende aktiviteter. Ja, paradoksalt nok, med skau på alle kanter var ofte veden et problem. Gran og furu skulle bli tømmer, og lauvvirke var det ikke så mye av som i dag. Vedforbruket var stort i trekkfulle hus, uten elektrisitet, så hver kvist og topp blei nytta, og kunne stå som et skoleeksempel overfor den enorme sløsing våre tiders skoger presterer. Jeg fikk tidlig mitt lille veareip, og blei bestemors tro følgesvenn, på jakt etter kvist. Men hennes vedbører var noe større, ja, yngre frøkner prøvde å lette døm fra bakken, med magert resultat.

Men min store interesse gjennom flere barneår, var sankning av takvann, og det var en nyttig lek. Reint praktisk kunne vel dette vært løst med takrenne og oppsamlingstønne, men

takdrøppet hørte liksom med i husmannsromantikken fra gammelt av. Og når veien var lang til en brønn som ikke greide å holde på vannet i tørre somre, var enhver regnskur velkommen som vannforsyner. Jeg var selvbestaltet overingeniør for det Berglandske vannverk, og uten skryt kan jeg være stolt over å ha løst oppgavene med både flid og fantasi.

Alt hva huset formådde av kjørler fra blikkbokser til fat og kasseroller ble hurtig evakuert, ofte før de første regndråpene falt, så når storskura kom, var alt klart, og den unge ingeniør hadde full kontroll. Snart lød regndråpepreludiet fra et stort orkester, og dirigenten sjøl fløy veggimellom på tømmingsrunder. Først måtte småboksene tømmes i de nestminste

kjørler, når de var fulle sto neste størrelse for tur, inntil stortønna ytterst på fløya blei hovedmottaker.

Denne arbeidsleken blei jeg aldri lei av, og regnet kunne gjerne vare i evigheter. Innimellom kom bestemor med sine bøtter på en avlastningsoffensiv, det vanka ros og kanskje et sukkertøy, og innsamlingsaksjonene av Vårherres himmelgaver gikk videre. Noen millioner dråper fant vei nedmed halslinninga, og en kunne nok bli opptil gjennomvåt, men pyttressursdisipplen plaska videre.

Ved snøsmeltinga om våren hadde en bedre tid, selvsagt. Orkesteret spilte mer i moll, en hadde til enhver tid oversikt over smeltinga från oven, tilslutt, etter kanskje dagers drypp-drypp var den siste snørest forsvun-

Bergland, der Helge bodde sammen med sine besteforeldre og søskenbarn i oppveksten. Bildet er etter maleri av Unni Tønsberg Kvisler, som har gitt Eidsberg historielag tillatelse til å benytte det i Haakon IV.

net, og det hele munnet ut som en Largo av Händel.

Ennå i dag har jeg respekt for takrenner, og når en sitter på trappa og hører fortidens dryppedrypp blir en som et nytt og bedre menneske. Teknikk og automatikk er ikke alt her i livet, de enkle gleder teller mer.

Og om nettene kan jeg ofte drømme om denne barndommens lek, jeg er igjen orkesterleder for Regndråpepreludiet. *(Dette har ikke noe med sengevæting å gjøre, naturligvis.)*

Brønnen

Brønnen og husmannsplassen eller småbruket hører i hop; på godt og vondt. Her blir vannet henta til husholdning og dyr, tunge bøtter med livgivende vann, oftest båret av kvinner. Men denne blå juvel hadde sin bakside. I dypet levde Nøkken, alle ungers skrekk og grøss, det mystiske vesen fra e entyrets verden.

en brønnen har en merkelig dragning. Våger en liten tass eller nøste seg ut på den spennende brygga, ser en seg sjøl nede i spenningens land, og Nøkken fører selvsagt sin fortrolige samtale. Det hender Nøkken vinner speilbildeleken fra en glatt brygge.

Ellers har Nøkken andre spennende muligheter. Han har plantet sine roser på utspekulerte steder, med appell til de dristige, og mor vil selvsagt bli glad når barnet kommer med Nøkkerosebuketten. Og hvorfor ikke finne en stein eller ei rot og hive uti. «Plask-plask» sier det da, og ringene brer seg og oppmuntrer til nye kast. Hvor mange offer har fortidens gårdsbrønner på sin samvittighet?

Noen statistikk foreligger sikkert ikke,

og godt er det. Men det finnes vel knapt den familie som ikke i tidligere slektsledd har mista en fra barneflokken. Det ligger lange år og mange selvbekreidelser etter slike katastrofer.

På Bergland hadde vi selvsagt vår brønn, og det var bestemor som var vannbærer. Denne brønnen lå i skogkanten i god avstand fra huset, ikke særlig stor, men djup nok for en guttess. Nå husker en ikke så mye fra 3-års alder, men et par glimt sitter igjen, resten er bestemors beretning.

Bestemor er på vei til brønnen med to bøtter og guttongen på slep. Det er linmjølsdrekke til tørste og sultne kalver som er neste trekk. Småtassen finner ei stubberot, altfor stor og uhandterlig for en 3-åring, og bestemor er på vei til huset og tenker kalvedrikke. Nøkken koser seg i djupet, detta skal bli et herlig plask. Rota tar godt tak i guttens bluse, og katastrofen er et faktum.

På vei til fjøset og forventningsfulle kalveraut savner ho guttongen, slipper bøttene, og brønnen er ikke djupere enn at et voksent menneske lett haler guttongen på land.

Så er det oppliving, uten altfor store forkunnskaper er det rulling i graset og siden inn i et ullteppe. Så går veien til Enerhaugen, hvor en rask større gutt løper videre til Smerkerud og telefonen.

Doktor Gangnæs kommer så raskt som datidens kommunikasjoner tillater. Og akkurat da kommer – tror jeg – mitt andre erindringsglimt. Jeg har kommet til live igjen og kaster opp. Men åffer er lekekameratene på Enerhaugen så alvorlige og bleike? Vel, så mye mer er det vel ikke

å berette. Jeg har vært en av de heldige som Brønnøkken ikke fikk beholde, takket være en snarrådig bestemor og en god skjebne. Ingen ettervirkninger av noen art, og dagen etter gikk leken etter gammelt mønster, i trygg avstand fra brønnen.

Gjennom åra blei denne hendelsen tatt frem og kommentert i familie- og nabomiljøet. På en måte blei en liksom hovedperson igjen, med advarende fingre om rent og gudfryktig barne- og ungdomsliv. For Guds finger var med i dette. Men de samme velgjørere vagget deltagende på hodet, og fastslo at det beste hadde vært om «du hadde sløppi» den gangen.

Til og med bestemor, som hadde revet meg ut av dødens klør, mente at det hadde vært en god løsning. Da hadde en visst hvor jeg hadde tatt veien, og jeg hadde blitt spart for alle fristelser og djevelens påfunn.

Men for en guttunge med livsappettitt og fremtidsdrømmer falt slike ord på stengrunn.

Storbokseren fra Sameia

Det var dårlig med sport i «Indre» i 1920-åra. Ikke sånn som dagens avis, rent sportsorgan med litt fyllstoff inniblant. Det hendte jo i de gyldne tider at en eller annen sportsnotis lurte seg forbi Slotsvigs granskende blikk. Det kunne være et skirenn med Håkon Strengen og Harald Holter, eller et eller annet fotballtap for Mysens englehvite tropper.

Men så i 1926 kom der et telegram som NTB formidlet videre ut over det ganske land, og også «Indre» formidlet til sine lesere:

«I en boksekamp i Madison Square

Garden slo Gene Tunney den gamle mester Jack Dempsey på points i en 10-runders kamp». Dette var svære greier, og her måtte en tell med saksa og inn i klistreboka. Beslutningen blei tatt uten noen som helst overveielse: Gene Tunney var min fremtidige helt, sjøl om jeg ikke forsto åffer døm akkurat skulle bokse om natta.

Det å bli bokser hadde lenge vært min store drøm. Kåre på Enerhaugen og Arthur Dammen begynte å bli plagomme, riktignok noe eldre enn meg, men all juling fra de kantene skulle gjengjeldes. Her gjaldt det å legge seg i hemmelig trening, for så når en hadde lært knepa og gjøre kort prosess.

En sekk med hakkels fikk gjøre tjenesten som sandsekk og mesterens fremtidige treningssenter ble i all hast rigga opp på låven. Dette så riktig lovende ut. Noen års hemmelig trening, og så ville jeg reise til Amerika. Så ville jeg oppsøke Gene Tunney og utfordre ham til en nattlig dyst i Garden. De par-tre første rundene skulle Tunney få initiativet. Jeg ville vente med å vise publikum hva jeg kunne.

Men så, i 7. runde skulle jeg ta frem spesialserien; og verden hadde en ny tungvektsmester. Så skulle avisene skrive om den blonde kjempen fra Sameia i Norge som hadde en så uhyggelig slagkraft og lynrappe bevegelser. Nyheten ville nå Norge og «Indre» vil skamme seg over sine små sportsnotiser og omtale kampen på første side, med bilde og gode greier. Så ville jeg kjøpe bil og bare reise rundt om bokse, slå ut alle som ville prøve seg.

Men først måtte de nære fiender beseires. Kåre og Arthur skulle få ei lekse, ja, for alle ørefiker og leggspark opp gjennom åra. Bare tanken ga fortrøstning og mot til å gå på hakkelsekken med dødsforakt. Svetten begynte å sile, og det var på tide å innøve spesialslagserien. Første en rett venstre «her har du den, Kåre, din drittsekk» – og så en høyre hook – «den er for ørefikene», og så spesialslaget, en venstre sving – «stuten, drittsekk», der datt'n, men det skader ikke med en høyre uppercut på fallrepet, – «nå kan du sova ei stønn».

Pføy, det leiter på å kviste gamle plageånder. En får visst tørke litt svette før en går løs på neste.

Da faller en skygge inn over kamp-

arenaen. En stor, kraftig rugg fyller døråpningen, plageånd nummer en, Kåre. «Jeg synes så tydelig du nevnte navnet mitt, vesle Helge. Du var tell å sladra igjen i går. Men sånt ske jeg pella av deg.»

Så blir mesterbokseren dukka ner i hakkelsbingen, og mister pusten for ei stønn. Noen sviende rapp både her og der, og fienden fordufter.

Tunneys fremtidige beseirer får pusten tebars sånn noenlunde, og flyr gjennom tåreregnet inn på et trygt kjøkken: «Bestemor, bestemor, han Kåre er slem».

Men i Sameia treningssenter henger en skjelvende halmsekk og frykter mesterens spesialslag: Venstre sving og en drepande høyre uppercut.

Minner fra barneåra og oppover

Av Maren Løken, f. Kolshus

Min mor var fra Kolshus vestre og far fra øvre Westerby. De giftet seg i 1891. Min bror Hans ble født på Kolshus. Johannes er født på Finnhuset som ligger i Trømborg nær grensa til Rakkestad. Mor og far bodde der de første åra de var gift. Bestefar Westerby, Andreas, eide Finnhuset. Der var det sag og en liten kvern. Far var både «sagmester» og «møllemeister» i liten målestokk.

Penger var det visst lite av. Mor fortalte hun gruet seg hver gang hun skulle kjøpe et pund kaffe. (½ kilo).

Hvor lenge de bodde på Finnhuset, vet jeg ikke, men jeg er i alle fall født i 1894 på søndre Torp i Trømborg, en gård som bestefar også eide. Først bodde fars bror Johan der. Så kjøpte han sin kone Karolines hjem, Fjøs i Eidsberg, og flyttet dit. Far overtok så forpaktningen av Torp. Første åra vi var der, har jeg nok ingen minner fra. Det ble holdt en stor feltmanøver i Rakkestad, Ranske i 1898, det husker jeg. Kong Oscar den 2. var til stede. Folk møtte opp i flokk og følge. De som hadde hest og lang vei kjørte. Ellers ble nok «apostlenes hester» mest brukt. Sykkel var det nok ingen

Vest-Kolshus på slutten av 1930-tallet. Tredje fra venstre sittende på trappa er Ingeborg Filtvedt (f. Løken).

som eide. Så husker jeg det kom to offiserer inn på gården til oss. De hadde grønne uniformer med snorer på lua, stjerner på jakkekraven og flotte hester som de red på. Det var nok ikke hverdagslige ting å få slikt besøk. Disse skulle nok være med på manøveren.

På Torp var det et lite rødmalt bryggerhus. Det står der enda. Der pleide vi å vaske klær. Vaskekarene vi brukte, var overskjærte parafintønner. Disse kalles for avskjæringer. En dag jeg var med i bryggerhuset for å hjelpe til med vasken, gikk jeg huestups ned i avskjæringen, som var full av vaske-lut. Det gikk heldigvis bra.

I bygningen var det tre rom og kjøkken. Et ble brukt til soverom. Vi var fem i familien. I 1896 kom Karoline, som sjette medlem. Det lå minst to og

to i senga. Den minste lå sikkert sammen med mor og far. Hvis vi hadde hushjelp, lå hun i en sofa på kjøkkenet. Den besto av en benk med lokk. Madrassen var av rughalm, som var dyttet i en stor striesekk, og nødvendige sengklær. Om dagen ble lokket lagt på og tjenestegjorde da som sitteplass. I 1899 kjøpte far min mors farsgård, Kolshus vestre. Vi flyttet dit i januar 1900. Kjøpesummen var kr 18 000. Det var rart å gå inn i et nytt år. I et nytt århundre er jo enda rarere. Det ble nok feiret på forskjellige måter, men kan ikke huske noe spesielt.

Den dagen vi flyttet til Kolshus husker jeg mor kjørte pakket i «sla'en» (sleden) med unger og tepper. Vi hadde en hushjelp fra Rakkestad som het Sissel Grimstad. Hun var med og

hjalp oss med flyttingen. I storstua på Kolshus bodde det et eldre ektepar, Sissel og Johannes Lunde. Disse sto på stortrappa og tok imot oss. Deres leilighet var det ene rommet. De hadde et gammelt skatoll. Inne i skatollet sto pålegg og forskjellig. Når de spiste ble klaffen slått ned og brukt som bord. Det syntes vi var veldig praktisk. Johannes var hjulmaker. Han laget alt med hånd. Det ble nok mye bråk for Sissel, som hadde mye hueplager. Den 9. mars kom det en ny verdensborger til oss. Han ble hjemmedøpt og kalt Andreas. Han ble seks dager gammel. Kista som den lille ble lagt i, ble laga av han Johannes Lunde. Til begravelsen kom søskenbarna, Ingrid og Anders Laugslet, med hver sin lille krans.

Snekkerverkstedet til Johannes var også i stua. Der sto høvelbenken. Gulvet var trehvitt, og så var det stokkevegger. Det var riktig koselig hos dem. Med høvelflis, snekkerredskaper og det hele. På Kolshus var det gamle uthus, hus og fjøs av tømmer, to låver og små lauer. Et fjøs med 14 båser. Sørdelen av Kolshus mot Brå og Spedstad var tilvokst med bjørk og gran, og brukt som havn. Om sommeren gikk barna og plukket blomster, som det var mye av her. Etter noen års forløp begynte far å rothugge og bryte opp, så det ble dyrkbar jord.

Mor hadde en bror som het Kristian. Han bodde hos oss. Han kom ut i militærtjeneste, til Gardermoen som kavallerist. Da han kom hjem, fikk Karoline og jeg presang. Det var et bitte lite kaffeservise i tinn. En gang kom det noen unger til oss, så viste vi frem serviset, og så gikk litt av eskene

som det lå i, i stykker. Da fikk vi skjenn. Det ble oppbevart øverst i et hjørneskap i mellomkammerset. På samme plass hadde vi også hver vår dukke. Vi lukket opp skapdøra og kikket opp på dem engang iblant.

I 1901 kom det igjen en verdensborger. Den 19. april kom Aagot. Det var ei lubben svarthåret jente. Ho skreik mye. Barnesenga var vugge. Den gikk jamnt og trutt. Vugge, det var jobben min. Litt utpå sommeren – tidlig på morgenen mor var i fjøset. Aagot skreik veldig. Jeg tok henne opp og tullet henne inn i et stikkteppe. Jeg trådde på teppet, og vi ramla overende begge to. Igjen tilbake til mors bror Kristian. Kristian ble syk straks etter militærtjenesten. Han fikk tuberkulose og døde hos oss, ca. 25 år gammel. Den siste tiden han levde, var det en pleierske som pleiet ham. Når hun hadde fri, lå Karoline og jeg hos ham om nettene. Det merkelige var at ingen av oss ble syke. Vi skulle bli spart. I 1903 kom det igjen et nytt familiemedlem. Det var Andreas nr. 2. Han ble født den 30. oktober.

I 1902 begynte jeg på skolen. Den som fulgte meg, var min bror Hans. Husker ikke noe spesielt fra den dagen. Som yttertøy hadde vi «bunningsklee». Det var strikket av ullgarn. Alle hadde slike. På hode hadde vi tørklær. Regnkleer visste vi ikke hva var. I regnvær brukte vi sjal (store kleer). Disse hadde vi over hodet. Lærstøvler brukte vi året rundt. Om sommeren gikk vi mye barbeint. Tykke, hjemmestrikka strømper brukte vi hele året. I forbindelse med hodeplagg vil jeg fortelle om en liten opplevelse jeg hadde engang jeg skulle gå

ærend for mor. På veien møtte jeg en mann. Jeg hadde en rød lue på hodet. Mannen så på meg og så sier han til meg: «Ta av deg det spøkeri du har på hodet og ha på deg et tørkle». Jeg ble litt forskrekket og glad for å være hjemme igjen. Mannen manglet jo litt på sine fulle fem.

1905 var et betydningsfullt år. Jeg forsto jo lite av begivenhetene. De ble benevnt med unionsoppløsningen med Sverige. Min mors to brødre Thorvald og Johan var utkommandert til Ørje. Anders, Oles bror, gikk rekruttskolen den sommeren. Han var også på Ørje. De fleste trodde at det skulle bli krig, men det hele gikk over uten skuddveksling. Christian Michelsen var statsminister. Har visst mye å takke ham for og for at det gikk så bra.

Om høsten samme år, var det noen stortjuver på ferde i Eidsberg. Disse var også i Trømborg. Folk gikk på jakt etter dem. Det var en som ble kalt «Per Springer». Han var så fæl til å løpe. En dag det var folk ute og lette etter tjuvene. En av dem som var med, hadde gevær. Han skjøt Per Springer i beinet. Da ble han vel tatt den gangen.

Jeg kom til å tenke på en hendelse under Kristians sykdom. Da var det noen kvakksalvere, og vi fikk tak i en slik kvakksalver. Det var en dame. Hva slags råd hun ga ham husker jeg ikke.

Da jeg var lita, skjelte jeg veldig på det ene øyet. Jeg ble vist frem for henne. Hun sa at jeg skulle ta en legeblekke (kjempe), trekke ut nervene i bladet, ha på sur fløte og rulle det sammen og legge det bak øret. Det hjalp ikke på meg.

I 1904 på ettersommeren var det et

sterkt jordskjelv i Trømborg. Det var en søndags formiddag mellom kl. 11–12. Det ble en svær sprekk i jorden like ved stueveggen på Kolshus under rystelsene. Vi hadde en slags vannkjele på kokeovnen med lokk på. Vannet i den skvulpet over. Det var gudstjeneste i Trømborg kirke. Folk løp ut av kirken og undret seg på hva som sto på. Jeg hørte at det var panikk i en kirke. Enkelte hoppet ut gjennom vinduene. (Det omtalte jordskjelvet skjedde i Oslofjord-området og oppsto søndag 23. oktober 1904 i kirketiden. Det målte 5,4 på Richters skala. En eldre mann døde av hjertesvikt.)

Spydeberg, 15. januar 1979

*«Det gror ikke hår
på treskaller
heller»,
sa den hårrike*

Finnes slike kvinner fortsatt, tro?

Utdrag fra heimkunnskapsbok fra tidlig på 1950-tallet

Få arbeidet unnagjort

Planlegg oppgavene dine nøye, og hold et øye med klokken. Bli ferdig en time før mannen ventes å komme hjem. Mannen føler ikke at varmen strømmer mot ham, når han hører deg bryte ut «er du hjemme allerede?».

Ha middagen klar

Planlegg et deilig måltid allerede kvelden før. Da viser du at du bryr deg om ham og hans behov. De fleste menn er sultne når de kommer hjem og en god middag er en del av den nødvendige velkomsten.

Forbered deg selv

Bruk et kvarter til hvile slik at du er opplagt når han kommer hjem. Da blir du også glad for å se ham, isteden for at du er for sliten til å bry deg. Glem alle bekymringer du måtte ha og vær evig takknemlig for at du har mannen som snart kommer inn døren. Mens du hviler kan du tenke på avtaler og ting du kan gjøre for å gi ham en åndelig oppløftning.

Rydd vekk rotet

Ta en siste tur gjennom huset før han kommer hjem, samle sammen skolebøker, leker, papir osv. i en bønne eller søppelkurv og legg dem på soverommet før senere sortering. Så går du over bordene med en støvklut. Mannen i ditt liv må føle at han har kommet til et sted med ro og orden, og det vil få også deg til å føle deg

mer avslappet. Å ha orden i huset er nok en måte for deg å vise ham at du virkelig bryr deg om hans hjemkoms

Forbered barna

Bruk noen minutter på å vaske barna hender og fjøs (dersom de er små), kam håret deres og skift klærne dersom de er skitne. Barna er hans små skatter, og de bør se slik ut. Minimer all lyd. Legg spesielt merke til dette dersom mannen din må kjøre i rushtrafikken. Når han kommer hjem, eliminer all lyd fra vaskemaskinen (selvsagt hvis denne står på). Oppfordre barna til å være stille når han kommer. La dem bråke litt på forhånd, slik at de får det ut av systemet sitt.

Vær glad for å se ham

Motta ham med et varmt smil og vær lykkelig. Si at det er bra å ha ham hjemme. Dette kan tilføre ytterligere verdi til dagen hans. Han trenger all romantikk han kan få fra deg.

Ikke!

Ikke motta ham med problemer eller klager. Løs problemene før han kommer hjem, hvis ikke, vent med dem til kvelden kommer. Også, ikke klag dersom han kommer sent hjem til middagen. Regn dette som et lite problem i forhold til hva han kan ha gjennomgått på jobben den dagen. Ikke la barna oversvømme ham med problemer eller krav. Bare la dem hilse kort på faren sin.

Vær hyggelig mot ham

Gi ham godstolen eller foreslå at han hviler seg litt i soverommet. Ha en kjølig eller varm drikke klar for ham. Tilby deg gjerne å massere føttene hans, men ikke insister på dette. Snakk til ham med en myk og avslappende stemme. La ham slappe av.

La kvelden være hans

Klag aldri dersom han ikke tar deg med ut på restaurant eller i teateret. Prøv å forstå hans stressende og trykkende verden isteden, hans behov for å være hjemme og kunne slappe av. Er han sur eller irritabel, ikke slå tilbake. Igjen, forstå hans stressende verden.

Hør på ham

Du har kanskje et dusin ting å fortelle ham, men hans hjemkomst er ikke det korrekte tidspunktet. La han snakke først, så hører han bedre på hva du har å fortelle ham senere.

Rart at vi lever

Det er litt rart at vi lever,
vi som vokste oppi en annen tid
hvor alt var enkelt, og gleden var stor
og far var faktisk gift med mor.

Da kjærlighet var det å sette grenser
og omsorg var bedre enn merkegenser.
Hvor «pampersbleier» var fremmedord.
Huden var robust og ingen fikk flour.

Lykkelig forskånet fra psykologer
og passelig avstand fra skolens pedagoger.
En gang var barnehaven nesten tom
for søsken oppdro de neste som kom.

Bad var et særsyn, og ute var doen.
Klærne vi hadde arvet fra noen.
Et fjernsyn var aldri vår barnevakt.
Fantasien var rik med sin skapende
makt.

Vi jobber, kan til og med lese og skrive,
kun sju år på skole har holdt oss i live.
Det er jo litt rart ifølge eksperter
vi burde hatt store psykiske smerter.

Hvorfor er ingen av eldre årgang
versting og tagger med narkotrang?
Med stolthet jeg føler at vår generasjon
har vis verdighet – som tilleggspensjon.

Historiens gang blir nok helt ignorert.
I dag er jo alt så vanvittig komplisert.

Eidsbergsang fra 1910

Av Ole H. Mysen

«Jubelsangen. Sangen om Eidsberg» diktet av Ole H. Mysen 3. oktober 1910. Han var født på Nordre Mysen i 1830, og døde på Berg i 1923, 93 år gammel. (Indre Smaalenenes Avis 20.2.1985)

En herlig bygd jeg kjender
Og Eidsberg er dens Navn
Med Glommen i Sydenden
I Nord-Øst en Fjeldrand
Hvorfra det helder sydlig
Og yndigt ligger til,
Har mange gode gaarder
Og Herligheter til.

Af gode Kjøreveie,
Det godt forsynet er,
Jernbane midt i Bygden
Med fire Stationer,
Hvor der er Tælegraf,
Som man benytte kan,
Og Tælefon i Huset
Hos nesten hver
Gaardmand.

Fire Luther Kirker
Og Prester to er der,
Mange Lærerinder
Og Lærer er fler.
Daglig gaa Børn paa Skole
Og lære kan de der
Saa meget at de ikke
Behøver lære mer.

Ved Mysen der er Foged,
Sorenskriver og Lensmand,
Tre Overretssagførere,
Som Folket hjelpe kan.
Og for Helbredens Skyld
Et Apothek er der,
Og to bosatte Doktorer,
Som lege kan enhver.

Ved Mysen er saa herligt
som Klondyke var før,
Og vil du nyde Glæden
Du dit da komme bør.
Hvor Handelsmand dig byder,
Og bringer til dit Hjem
Mad, Drikke, Sko og Klæder
Og hva de ønsker dem.

Af Kaffe, Mad og Logi
Saa er det nok at faa,
Vil du ha Skyds og kjøre,
Hesten straks ferdig staa.
Og Gaden til hver tid
Er gruset tør og pen,
Og vil du gaa en Tur
Saa er du lige ven.

Dit Verelse holdes rent,
Ja varmt og oplyst,
Der kjendes ikke Sygdom
Og ei bedrag og List.
Thi Folk er der saa gode,
Som Mor mod Barnet er.
Det fins ei Sted paa Jorden
Hvor du kan faa det ber.

Selskabelige
Sammenkomster
Hver Aften holdes der,
Med Taler, Sang og Musik
Og glæde for enhver.
Der kan du ha det hyggelig
Til klokken den er tolv,
Om Morgen kan du sove
Saa længe som du vil.

Vil du en Pige have
Ved Mysen er at faa,
Af unge smukke Piger,
Som og staar høit på straa.
Med rosenrøde Kinder,
Gult Haar og Øine Blaa.
Med Kjole som er fin, fin
Og Hat med Fjere paa.

Hvor alting er saa herligt
Det vidtom er bekjendt,
Saa Amerikastrømmen
Sin Retning did har vendt.
Thi did er Folk Ankommet
Fra mange andre Land,
Fra Danmark, Sverige –
Og Tyskland